

तरकारी खेतीको मूल्यश्रृङ्खलाको अध्ययन
(भक्तपुर जिल्ला मध्यपुर थिमी नगरपालिका)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग,
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)चौथो सेमेस्टरको आंशिक
आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

पदमलाल पराजुली

स्नातकोत्तर चौथो सेमेस्टर

परीक्षा क्रमाङ्क . : ७४२८३६०

त्रि. वि. दर्ता नं .: ९-२-२१-२०१-२०१२

भर्ना वर्ष : २०७४

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

जेठ , २०८०

सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि “तरकारी खेतीको मूल्यश्रृङ्खलाको अध्ययन (भक्तपुर जिल्ला मध्यपुर थिमी नगरपालिका)” शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन, सुझाव एवं सल्लाहमा शोधकर्ता पदमलाल पराजुलीले तयार पार्नु भएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा.सूर्य बहादुर थापा

शोध निर्देशक

अर्थशास्त्र शिक्षा केन्द्रीय विभाग

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०८०/०९/०९

स्वीकृति पत्र (APPROVAL SHEET)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि पदमलाल पराजुलीले तयार गरेको “तरकारी खेतीको मूल्यश्रृङ्खलाको अध्ययन (भक्तपुर जिल्ला मध्यपुर थिमी नगरपालिका)”शीर्षकको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. विभागीय प्रमुख

.....

सह. प्रा. विष्णु बहादुर लुइटेले

२ बाह्य सुपरिवेक्षक

.....

प्रा. डा. नरेन्द्र कटवाल

३. आन्तरिक सुपरिवेक्षक)

.....

प्रा.डा. सूर्य बहादुर थापा

४. डि. आर. सि. सदस्य

.....

मिति : २०८० / ०२ / ०९

प्रतिवद्धतापत्र (DECLARATION)

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको आंशिक पाठ्याशं पुरा गर्नको लागि तयार पारिएको हो । यो सोधपत्र शैक्षिक प्रयोजनका लागि मात्र तयार गरिएको हो । यस सोधपत्रमा प्रयोग भएका कुनैपनि अशं अन्य प्रयोजनका लागि प्रयोग नगरिने कुरामा प्रतिवद्धता जनाउन चाहान्छु । यो सोधपत्रमा म आफै आफ्नै मेहेनतले तयार गरेको हुँ । यसमा दोस्रो तथ्याङ्कका रूपमा साभार गरिएका स्रोतहरू सन्दर्भसूचीमा उल्लेख गरिएको सूचनाको गोपनियता कायम गरिने कुरा समेत प्रतिवद्धता जनाउन चाहान्छु ।

.....

पदमलाल पराजुली

कृतज्ञता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)

तरकारी खेतीको मूल्यश्रृङ्खलाको अध्ययन (भक्तपुर जिल्ला मध्यपुर थिमी नगरपालिका) शीर्षकको शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संज्ञकाय, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टर पत्र नं ५४४ को प्रयोजनार्थ आदरणीय गुरु प्रा डा. सूर्य बहादुर थापाको निर्देशनमा तयार पारेको छु । मलाई यो शोधपत्रको लागि आवश्यक सल्लाह र निर्देशन गर्नुहुने शोध निर्देशक प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापा प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्नु चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेखनको सु-अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख सह. प्रा. श्री विष्णु बहादुर लुइटेले प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सुरुदेखि अन्त्यसम्म सहयोग पुऱ्याउनुहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु ।

त्यसैगरी अध्ययन क्षेत्रमा रहेका कृषक, विचौलीया, थोक विक्रेता, खुद्रा विक्रेता तथा ग्राहकहरूमा समेत हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा छिटो छरितो, शुद्ध र स्पष्ट रूपमा टुङ्कन गरिदिनुहुने मेरी श्रीमती हेमकला पराजुली तथा भाई गणेश पराजुलीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधकर्ता
पदमलाल पराजुली

शोधसार (ABSTRACT)

प्रस्तुत शोधपत्र तरकारी खेतीको मूल्यश्रृङ्खलाको अध्ययन (भक्तपुर जिल्ला मध्यपुर थिमी नगरपालिका) त्रिभुवनविश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संज्ञकाय, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह पुरा गर्ने प्रयोजनको लागि तयार पारिएको हो । उक्त शोधपत्र पाँच भागमा विभाजित छ, जसमा पहिलो अध्यायमा परिचय खण्ड अर्न्तगत अध्ययनको पृष्ठभूमि,समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अनुसन्धान प्रश्न,अध्ययनको महत्व /औचित्य,अध्ययनको सीमा, मुख्य शब्दावलीको अर्थ र अध्ययनको संगठन उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी अध्याय दुईमा,सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक ढाँचाको चर्चा गरिएको छ, जसमा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन,अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन,साहित्यको पुनरावलोकन अध्ययनको उपदेयिता, अनुसन्धान अन्तर,अवधारणात्मक कार्यढाँचा र कार्यात्मक कार्यढाँचा समावेश गरिएको छ, भने अध्याय तीनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । जस अर्न्तगत अनुसन्धान ढाँचा, तथ्याङ्कको स्रोत, प्राथमिक स्रोत, द्वितीयक स्रोत, जनसंख्या, नमुना आकार र नमुना छनौट रणनीति,जनसङ्ख्या,नमुना आकार,नमुना रणनीति, तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया, तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू,प्रश्नावली,अन्तर्वार्ता सूची, छलफल सूची, तथ्याङ्क संकलन प्रविधि,, प्रश्नावली, तथ्याङ्क विश्लेषण, नीतिगत प्रावधान जस्ता विषय समेटिएको छ । त्यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्रको चौथो अध्यायमा तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ, भने अन्तिम अध्यायमा सांराश, निष्कर्ष र उपयोगीता समावेश गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रले तरकारी खेतीको उत्पादन अध्ययन गर्ने, तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गर्ने, प्रत्येक उत्पादन तहको नाफा विश्लेषण गर्ने, तरकारी खेतीको उपयुक्त मूल्य व्यवस्थापनको लागि सुझाव पेश गर्ने जस्ता उद्देश्यमा केन्द्रित भई तयार गरिएको छ, भने यस अध्ययनले खासगरी तरकारी खेतीको उत्पादन तथा मूल्य अवस्था कस्तो छ ? तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अवस्था कस्तो रहेको छ ?प्रत्येक उत्पादन तहको नाफाको अवस्था कस्तो छ ?र तरकारी खेतीको उचित मूल्य व्यवस्थापनको लागि के कस्ता सुझावहरू दिन सकिन्छ, भन्ने जस्ता विषयलाई सम्बोधन गरेको छ । प्रस्तुत अनुसन्धान भक्तपुर जिल्लाको मध्यपुर थिमी नगरपालिकामा सीमित रहेको छ, भने अध्ययन तरकारी खेतीका मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययनमा सीमित छ । अध्ययनमा सामान्य अर्न्तवार्ताका लागि २० जना तरकारी खेती गर्ने

कृषक छनौट गरिएको छ भने १० जना विचैलिया, १० जना थोक विक्रेता र १० जना खुद्रा विक्रेता र ५० जना ग्राहक गरी १०० जना छनौट गरिएको छ । अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीयक स्रोत प्रयोग गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा मूल्य सिद्धान्तको प्रयोग गरिएको छ भने माग र पूर्तिको अवस्थालाई समेत अध्ययन गरिएको छ । त्यसैगरी यस अध्ययनमा नाफाको सिद्धान्त समेत प्रयोग गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा प्रयोग गरिएका विधिहरूले अध्ययनलाई प्रभावकारी र तथ्यपूर्ण बनाउन यस अनुसन्धानमा विश्लेषणात्मक र वर्णनात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । द्वितीयक तथ्याङ्कको मध्यपुर थिमी नगरपालिका, केन्द्रीय पुस्तकालय र विभिन्न समयमा प्रकाशित लेखहरूबाट प्राप्त गरिएको छ । यो अनुसन्धान मुख्यतया प्राथमिक तथ्याङ्कमा केन्द्रित रहे पनि अनुसन्धान प्रक्रिया र अनुसन्धानका समस्यासँग सम्बन्धित द्वितीयक तथ्याङ्क पनि अबलम्बन गरिएको छ । यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीयक दुवै प्रकारका स्रोतबाट सामग्री संकलन गरिएको छ । द्वितीयक तथ्याङ्कको लागि विद्युतीय सामग्री र छापा सामग्रीको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययन औसत नमूना छनौट गरी प्राथमिक तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको भने संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरू विश्लेषण, कोडिङ, डिकोडिङ, गरी अनुसन्धान ढाँचा, सिद्धान्तहरूको आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन अनुसार कृषकको सन्दर्भलाई हेर्दा, रायो सागको औसत उत्पादन लागत रू ७३ रहँदा बिक्रि मूल्य रू १ सय ७ रुपैया ५० पैसा रहेको पाइयो भने पालक सागको औसत उत्पादन मूल्य ५९ रुपैया ७२ पैसा र बिक्रि मूल्य रू ८९ रुपैया ६८ पैसा रहेको छ । त्यसैगरी, हरियो लसुनको औसत उत्पादन लागत ८६ रुपैया ३१ पैसा र बिक्रि मूल्य रू १ सय २४ रुपैया ७३ पैसा रहेको पाइयो भने हरियो प्याजको औसत उत्पादन लागत रू ७४ रुपैया ७३ पैसा र बिक्रि लागत रू १ सय ५ रुपैया रहेको पाइएको छ । त्यसैगरी, हरियो धनियाको उत्पादन लागत रू १ सय ९ रुपैया २५ पैसा, र बिक्रि मूल्य रू १ सय ७३ रुपैया ७५ पैसा रहेको छ । आर्केतिर्फ गाजरको उत्पादन लागत औसतमा ६० रुपैया भएको र बिक्रि मूल्य रू ८७ रुपैया ३३ पैसा रहेको छ । त्यसैगरी, सुपको सागको उत्पादन विश्लेषणको सन्दर्भमा उत्पादन लागत ६७ रुपैयाँ र बिक्रि मूल्य रू ८७ रुपैया ८९ पैसा रहेको छ । मेथीको सागको उत्पादन सम्बन्धमा उत्पादन लागत औसतमा रू ६५ रुपैया ४४ पैसा र बिक्रि मूल्य रू ९० रुपैया ५५ पैसा रहेको छ । त्यसैगरी, रातो गान्टे मुलाको औसत लागत ४४ रुपैया ७३ पैसा र बिक्रि मूल्य रू ६२ रुपैयाँ ६२ रुपैया ९४ पैसा रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययन अनुसार सेतो सलगमको उत्पादन मूल्य २८ रुपैया ५२ पैसा रहँदा बिक्रि मूल्य भने ४६ रुपैया ५ पैसा रहेको पाइएको

छ, भने काउलीको उत्पादनको सन्दर्भमा औसत उत्पादन लागत ४७ रुपैया ८३ पैसा र विक्रि मूल्य ७४ रुपैयाँ ५८ पैसा रहेको छ । त्यसैगरी बन्दाको उत्पादन लागत ३३ रुपैया ५० पैसा र विक्रि मूल्य ५० रुपैया २५ पैसा रहेको पाइयो । त्यसैगरी, पाकुचा सागको उत्पादन लागत ४२ रुपैया २७ पैसा र विक्रि लागत ६५ रुपैया ५५ पैसा रहेको पाइयो । अध्ययन अनुसार तोरीको सागको औसत उत्पादन लागत २७ रुपैया ८४ पैसा र विक्रि लागत ३८ रुपैया ८९ पैसा रहेको पाइयो । भट्मासको औसत उत्पादन लागत ५० रुपैया र विक्रि मूल्य ६५ रुपैया ९० पैसा रहेको पाइयो । अध्ययन अनुसार बोडीको उत्पादन लागत रू ३७ रुपैया ५४ पैसा र विक्रि मूल्य रू ५७ रुपैया २७ पैसा रहेको छ । त्यसैगरी, घ्यू सिमीको उत्पादन लागत ४३ रुपैयाँ २२ पैसा र विक्रि मूल्य रू ५४ रुपैया ७७ पैसा रहेको छ । भने हरियो खुर्सनीको लागत मूल्य २६ रुपैयाँ ७ पैसा र विक्रि मूल्य ५४ रुपैयाँ ३० पैसा रहेको पाइएको छ ।

विचैलिया तर्फ हेर्दा रायो सागको औसत खरिद मूल्य ६९ रुपैयाँ ५० पैसा र विक्रयमूल्य रू ८९ रहेको पाइयो भने खुद्रा विक्रेताको औसत खरिद मूल्य रू ६७ रुपैयाँ रहँदा विक्रि मूल्य ८७ रुपैया ५० पैसा रहेको पाइयो तर सोही सागको थोक तर्फको मूल्य हेर्दा औसत खरिद मूल्य रू ७२ र ९९ रुपैया ५० पैसा रहेको पाइयो । पालक सागको सन्दर्भमा विचैलियाको खरिद मूल्य ४५ रुपैया ७० पैसा र विक्रि मूल्य रू ५८ रुपैया ५० पैसा रहेको छ । पालक सागको थोक खरिद मूल्य ४६ र विक्रि मूल्य ६२ रुपैया ५० पैसा रहेको पाइयो । हरियो लसुनमा औषत खरिद मूल्य ९ सय ९ रुपैया र विक्रि मूल्य रू ९ सय ९७ रुपैया रहेको देखिएको छ । तर हरियो प्याजको औसत खरिद मूल्य ६७ रुपैयाँ ५० पैसा छ भने विक्रि रू ८३ को रहेको छ । समग्रमा, उत्पादनको कृषकको मूल्य र उपभोक्ताको मूल्य बीचमा अत्यन्तै ठूलो खाडल रहेको पाइएको छ ।

विषयसूची (TABLE OF CONTENTS)

विषय	पेज
प्रतिबद्धतापत्र (DECLARATION)	ii
सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)	iii
स्वीकृति पत्र (APPROVAL SHEET)	iv
कृतज्ञता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)	v
शोधसार (ABSTRACT)	vi
अध्याय एक : परिचय (INTRODUCTION)	१-१०
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)	१
१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study)	७
१.४ अनुसन्धान प्रश्न (Research Questions)	८
१.५ अध्ययनको महत्व / औचित्य (Significance of the Study)	८
१.६ अध्ययनको सीमाहरू (Limitations of the Study)	९
१.७ मुख्य शब्दावलीको अर्थ (Definitions of the Key Terms)	१०
१.८ अध्ययनको संगठन (Organization of the Study)	१०
अध्याय दुई : साहित्यको पुनरावलोकन (REVIEW OF LITERATURE)	११-२१
२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the Related Literature)	११
२.२ अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the Research Literature)	१२
२.३ अध्ययनको उपदेयिता (Implication of the Study)	१७
२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)	१७
२.५ अवधारणात्मक कार्यढाँचा (Conceptual Framework)	१८
२.६ कार्यात्मक कार्यढाँचा (Functional Framework)	१९
अध्याय तीन : अध्ययन विधि (RESEARCH METHODOLOGY)	२२-२६
३.१ अनुसन्धान ढाँचा (Research Design)	२२
३.२ तथ्याङ्कको स्रोत (Sources of Data)	२२
३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Sources)	२३
३.२.२ द्वितीयक स्रोत (Secondary Sources)	२३

३.३ . जनसंख्या र नमुना छनौट रणनीति(Population and Sampling Procedures)	२३
३.३.१ जनसङ्ख्या(Population)	२३
३.३.२ नमुना आकार(Sample Size)	२४
३.३.३ नमुना रणनीति (Sampling Strategy)	२४
३.४ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया (Data Collection Procedures)	२५
३.५. तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू(Tools of Data Collection)	२५
३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire)	२५
३.६ तथ्याङ्क संकलन प्रविधि (Techniques of Data Collection)	२५
३.६.१ प्रश्नावली (Questionnaire)	२६
३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण (Data Analysis)	२६
३.८ नीतिगत प्रावधान (Ethical Consideration)	२६
अध्याय चार : व्याख्या तथा विश्लेषण(INTERPRETATION AND ANALYSIS)२७-७६	
४.१ नेपालका तरकारी बालीको उत्पादन (Vegetable Production in Nepal)	२७
४.२ उपत्यकामा तरकारी बालीको उत्पादन (Vegetable Production in Valley)	२८
४.३ मध्यपुर थिमिमा तरकारी खेती (.Vegetable Farming in Madhyapur Thimi)	२८
४.३.१ रायो सागको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Leaf Mustard)	२८
४.३.२ पालक सागको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Spinash)	३१
४.३.३ हरियो लसुनको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Green Garlic)	३३
४.३.४ हरियो प्याजको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Green Onion)	३६
४.३.५ धनिया सागको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Coriander)	३८
४.३.६ गाजरको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Carrot)	४०
४.३.७ सुपकोसाग उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Fresh Dill Greens)	४२
४.३.८ मेथीसागको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of FenugreekGreen)	४४
४.३.९ चम्सुर सागको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Garden Cress)	४६
४.३.१०. गान्टेमुलाको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Kohlrabi)	४८
४.३.११ सलगमको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Turnip)	५०
४.३.१२ काउलीको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Cauliflower)	५३
४.३.१३ बन्दाको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Cabbage)	५५

४.३.१४ पाकुचाको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Malabar Spinach)	५७
४.३.१५ तोरीसागको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Green Mustard)	५९
४.३.१६ भट्मासको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Soybean)	६१
४.३.१७ बोडीको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Green Bean)	६३
४.३.१८ घ्यू सीमीको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of String Beans)	६५
४.३.१९ खुर्सानीको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Green Pepper)	६७
४.४ शारांश	७०

अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू (SUMMARY, FINDING AND SUGGESTIONS)

	७७-८५
५.१ सारांश (Summary)	७७
५.२ निष्कर्ष (Conclusion)	८३
५.३ सुझाव (Suggestions)	८४
सन्दर्भसूची (References)	८६
अनुसूचीहरू (Appendices)	८९
स्थलगत अध्ययन (Field Study)	९१

तालिका सूची(LIST OF TABLEE)

तालिका	तालिका शीर्षक	पेज
४.१	रायोसागको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Selse Price of Leaf Mustard)	३०
४.२	रायोसागको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Leaf Mustard)	३१
४.३	पालक सागको उत्पादन तथा मूल्य (Productionand Selse Price of Spinash)	३२
४.४	पालक सागको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Spinash)	३३
४.५	लसुनको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Selse Price of Green Garlic)	३५
४.६	लसुनको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Green Garlic)	३६
४.७	प्याजको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Green Garlic)	३७
४.८	प्याजको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Green Garlic)	३८
४.९	धनियाको उत्पादन मूल्य(Production Cost and Price of Coriander)	३९
४.१०	धनियाको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Coriander)	४०
४.११	गाजरको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Carrot)	४१
४.१२	गाजरको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Carrot)	४२
४.१३	सुपसागको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Fresh Dill Greens)	४३
४.१४	सुपसागको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Fresh Dill Greens)	४४
४.१५	मेथीको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Fenugreek Green)	४५
४.१६	मेथीको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Fenugreek Green)	४६
४.१७	चम्सुरको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of Garden Cress)	४७
४.१८	चम्सुरको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Garden Cress)	४८
४.१९.	गान्टे मुलाको उत्पादन मूल्य(Production and Price of Red Kohlbari)	४९
४.२०.	गान्टे मुलाको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Red Kohlbari)	५०
४.२१	सेतो सलगमको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of White Rurnip)	५२
४.२२	सेतो सलगमको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of White Rurnip)	५३
४.२३	काउलीको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Cauliflower)	५४
४.२४	काउलीको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Cauliflower)	५५
४.२५	बन्दाको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Cabbage)	५६
४.२६	बन्दाको उत्पादन तथा विक्रि मूल्य(Production and Price of Cabbage)	५७

४. २७ पाकुचा सागको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Malabar)	५८
४.२८ पाकुचा सागको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Malabar)	५९
४. २९ तोरीको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Green Mustard)	६०
४. ३० तोरीको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Green Mustard)	६१
४. ३१ भट्टमास कोशाको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Soybean)	६२
४. ३२ भट्टमास मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Soybean)	६३
४.३३ बोडीको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Green Bean)	६४
४.३४ बोडीको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Green Bean)	६५
४. ३५ घ्यू सिमीको उत्पादन तथा मूल्य (Production and Price of String Beans)	६५
४. ३६ घ्यू सिमीको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of String Beans)	६७
४. ३७ खुर्सानीको उत्पादन तथा मूल्य(Production and Price of Green Pepper)	६८
४. ३८ खुर्सानीको मूल्य श्रृङ्खला (Price Series of Green Pepper)	६९
४.३९ नाफा निर्धारण तरिका (Measurement of Profit Determinants)	६९
४.४० औषत मूल्य श्रृङ्खला (Average Price Series)	८१

रेखाचित्र सूची (LIST OF FIGURES)

रेखाचित्र .	शीर्षक	पेज
१.	कार्यात्मक अवधारणा (Conceptual Framework)	१८
२.	कार्यात्मक कार्यढाँचा (Functional Framework)	१९

संक्षेपीकृत सूची (LIST OF ABBREVIATIONS)

आ.व.	:	आर्थिक वर्ष
क्र.सं.	:	क्रम संख्या
के. त. वि.	:	केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग
डा.	:	डाक्टर
न.पा.	:	नगरपालिका
प्रा.	:	प्राध्यापक
वि.सं.	:	वि. सं.
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय

अध्याय एक (CHAPTER I)

परिचय (INTRODUCTION)

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)

कृषिगणना २०६९ अनुसार नेपालमा दुई लाख ४५ हजार हेक्टर जमिनामा तरकारी खेती गरी वार्षिक ३३ लाख टन तरकारी उत्पादन हुन्छ । त्यसैगरी तरकारी वाली सर्वेक्षण २००९ अनुसार नेपालमा वार्षिक ४५ अर्ब रुपैयाँ बराबरको तरकारी उत्पादन हुन्छ (के.त.वि.२०६९) सोही सर्वेक्षण अनुसार नेपालका ७० प्रतिशत घर परिवार कुनै न कुनै हिसाबले तरकार खेतीमा संलग्न छन् । उनीहरूले वार्षिक नौ अर्ब रुपैयाँ तरकारी खेतीमा लगानी गर्छन् । कृषिगणना अनुसार सबैभन्दा बढी तराइ क्षेत्रमा १९ लाख ६० हजार टन तरकारी उत्पादन हुन्छ । उक्त क्षेत्रमा एक लाख ३७ हजार हेक्टरमा तरकारी खेती गरिन्छ । त्यसैगरी पहाडी क्षेत्रमा ९४ हजार हेक्टरमा तरकारी खेती गरी वार्षिक १२ लाख २४ हजार टन तरकारी उत्पादन गरिन्छ । यसैगरी हिमाली क्षेत्रमा १४ हजार हेक्टरमा तरकारी खेती गरी एक लाख १५ हजार टन तरकारी उत्पादन हुन्छ ।

नेपालमा उत्पादित तरकारीमध्ये करिब ४० प्रतिशत किसान स्वयंले उपभोग गर्छन् भने बाँकी ६० प्रतिशत बिक्री गर्छन् । किसानमध्ये १८ प्रतिशतले मात्र व्यवसायिक रूपमा तरकारी खेती गर्दैआएका छन् । नेपाली बजारमा सबैभन्दा बढी बिक्री हुने तरकारी काउली हो । त्यसपछि गोलभेंडा र तेस्रोमा बन्दाकोभी पर्छ । अघिल्लो वर्ष करिब साढे तीन लाख टन काउली, दुई लाख टन गोलभेंडा र दुई लाख टन बन्दाकोभी नेपाली किसानले बजारमा बेचेका थिए(के.त.वि.२०६९) ।

तराईमा वर्षायाममा तरकारी उत्पादन गर्न सकिँदैन, सकिए पनि त्यतिबेला भारतमा पनि तरकारी उत्पादन हुने हुनाले बजार भाउ घट्छ तर पहाडमा भने हिउँद भन्दा वर्षामा तरकारी उत्पादन हुने हुनाले नेपाल तथा भारत दुवै देशको बजार यस्तो तरकारीले पाउँछ । तरकारीको यति ठूलो बजार हुँदाहुँदै पनि जैविक मलखादको प्रयोग गरी अर्गानिक पद्धतिबाट तरकारी खेती गर्ने किसानको संख्या अत्यन्त न्यून छ । मात्र आठ प्रतिशत किसानले अर्गानिक तरकारी खेती गर्छन् (ओभा, २०१५) ।

मूल्य श्रृङ्खला भनेको उत्पादन भएको वस्तुको प्रत्येक तहमा हुने मूल्यको फरकपना हो । उत्पादकसँग हुने मूल्य, विचौलीया सँग हुने मूल्य, थोक विक्रेतासँग हुने मूल्य, र खुद्रा विक्रेतासँग हुने मूल्यको अभिवृद्धि नै मूल्य श्रृङ्खला हो । मूल्यहरूको बीचको अन्तर नै मूल्य

श्रृङ्खला हुने र यो स्थान र अवस्था अनुसार फरक फरक हुने गर्दछ । नेपालमा खासगरी तरकारीको मूल्य अभिवृद्धि पाँच तहमा हुने गरेको छ तर सबै ठाउँमा यस्तो प्रक्रिया नहुन पनि सक्दछ । सबैभन्दा पहिले तरकारीको मूल्य कृषकसँग जोडिएको हुन्छ जहाँ कृषकले आफ्नो मेहेनत, मल, बीउ, लगानी आदिको आधारमा तरकारीको मूल्य निर्धारण गर्ने गर्दछन् । सोही मूल्यमा विचौलियाहरूले तरकारी खरिद गर्ने गर्दछन् । विचौलियाहरूले कृषकसँग खरिद गरिसकेपछि उनीहरूले उनीहरूको लागत र निश्चित रकम नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गर्ने गर्दछन् । थोक विक्रेताले पनि निश्चित नाफा राखेर खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गर्ने गर्दछन् त्यसैगरी, खुद्रा विक्रेताले निश्चित रकम नाफा राखेर ग्राहकलाई तरकारी विक्रि गर्ने गर्दछन् । यसरी पाँच चरण पार गरेर कृषकसँग भएको तरकारी उपभोक्ता कहाँ पुग्ने गर्दछ । यही उनीहरूको बीचको मूल्यको फरकपना नै मूल्य श्रृङ्खला हो । तरकारीको मूल्यको निर्धारण गर्ने निश्चित मापदण्ड नहुँदा ठाउँ र अवस्था अनुसार तरकारीको मूल्यमा फरकपना आउने गरेको पाइन्छ ।

अरूण काफ्ले (सन् २०२१) द्वारा *कृषिडेली*मा प्रकाशित लेख नेपालमा तरकारी खेतीको लागि संरचित संरचनाको प्रयोगबाट फाइदा लिन ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूमा मलखादको उच्चतम एव उपयुक्त प्रयोग र भण्डारको उचित व्यवस्थामा किसानको पहुँच भएको अवस्थामा मात्र उचित मूल्य प्राप्त गर्ने कुरा उल्लेख छ । प्रस्तुत अध्ययन खासगरी १९ ओटा तरकारीमा सीमित रहेको छ । जसमा रायो साग, पालक साग, हरियो लसुन, हरियो धनिया, गाजर, सोफको साग, मेथीको साग, चमसुर साग, रातो गान्टे मुला, सेतो सलगम, काउली बन्दा पाचुकासाग, तोरी साग, भट्टमास, बोडी, ध्यू सिमी र हरियो खुर्सानीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गरिएको छ ।

काठमाडौँ उपत्यकामा उत्पादन हुने विभिन्न तरकारीहरू जस्तै : रातो आलु, भारतबाट आयात गरिने रातो आलु, तराईबाट ल्याउने काउली, स्थानीय काउली, हरियो खुर्सानी, आयातित गाजर तथा स्थानीय गाजर, रातो गान्टे मुला, ठूलो गोडभेडा, सानो गोडभेडा, घ्यू सिमीका लोकल, सिमी हाइब्रेड, चमसुरको साग, जिरीको साग, टाटे सिमी, तिते करेला, तोरिाको साग, पालुंगो साग, प्याज, फर्सी, बन्दा, बरेला, ब्रोकाउली, मटरकोशा, रातो मुला, सेतो मुला, मेथीको साग, लसुन, लौका, सेतो सलगम, सुपको साग, स्थानीय काउली र हरियो धनिया रहेका छन् ।

त्यसैगरी, सन् २००८ को नेपाल श्रमशक्ति सर्वेक्षण अनुसार कृषिक्षेत्रमा आवद्ध जनसंख्या ७३.९ प्रतिशत रहेकोमा सन् २०१८ मा यस्तो जनसंख्या ६०.४ प्रतिशत रहेको छ । कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषिक्षेत्रको योगदान क्रमशः घट्दै गएको छ । आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा यस क्षेत्रको योगदान २३.९ प्रतिशत रहने अनुमान छ । नेपाल श्रमशक्ति सर्वेक्षण अनुसार कृषिक्षेत्रमा आवद्ध जनसंख्या सन् २००८ मा ७३.९ प्रतिशत रहेकोमा सन् २०१८ मा ६०.४ प्रतिशत रहेको छ ।

आर्थिक वर्ष २०७८/२०७९ को आर्थिक सर्वेक्षण अनुसार आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा तरकारी उत्पादन आर्थिक वर्ष २०७५/२०७६ को तुलनामा ४.३ प्रतिशतले ह्रास आई ४० लाख ८९ हजार मेट्रिक टन् रहने अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०७५/२०७६ मा यस्तो उत्पादन ४.० प्रतिशतले बढेको थियो तरकारी बाली २०७८/७९ मा तरकारीको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को तुलनामा ४.० प्रतिशतले वृद्धि भई ४९ लाख ५३ हजार मेट्रिकटन रहने अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा यस्तो उत्पादन ०.८ प्रतिशतले कमी आएको थियो (आर्थिक सर्वेक्षण, २०७८/२०७९)।

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ अनुसार नेपालको वृषि क्षेत्रमा कुल जनसंख्याको ६४ दशमलव ४ प्रतिशत मानिसहरू आश्रित रहेका छन् । नेपालको कृषिउत्पादन परम्परागत प्रणालीमा आधारित छ । नेपालमा कृषिसम्बन्धी उत्पादित तरकारीहरूको भण्डार, मूल्य निर्धारण, उत्पादित बस्तुहरू बजारसम्म लैजाने यातायात, खेती लगाउनका लागि औजार, बीउ, मल र औषधी जस्ता समस्याहरू कृषिक्षेत्रमा रहेका छन् । तरकारी खेती आर्थिक समृद्धिको लागि अपनाइने पेशा पनि हो । नेपालको कृषिप्रणाली जीविकोपार्जन मुखवाट क्रमिक रूपमा व्यापारिकरण तर्फ रूपान्तरण हुँदै भएतापनि यसको उत्पादनलाई व्यावसायिक तथा प्रतिस्पर्धी बनाउने र राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा परिचित गराउँदै आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रबद्धन गर्नु आवश्यक छ (उपाध्याय, २०७६) ।

कालिमाटी तरकारी तथा फलफूल समितिकाका अनुसार, काठमाडौंमा हरेक दिन ९० देखि ९७ वटा तरकारीहरूको कारोबार रहेको पाइएको छ । उक्त समितिको तथ्याङ्क अनुसार, हरेक दिन तरकारीको मूल्यमा उतारचढाव हुने गरेको देखाइएको छ ।

वर्तमान १५औं योजना (२०७६/२०७७ -२०८०/२०८१)अनुसार कृषिविकास कार्यक्रम अर्न्तगत खाद्य तथा पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभूता सहितको दिगो प्रतिस्पर्धी एवं समृद्ध कृषिअर्थतन्त्र निर्माण गर्ने सोच, प्रतिस्पर्धी जलवायु अनुकूल आत्मनिर्भर एव निर्यातमूखी उद्योगको

रूपमा कृषिक्षेत्रलाई रूपान्तरण गर्दै समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्य र कृषिक्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिगरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने, कृषिमा आधारित उद्योगको विकासगरी रोजगारी तथा आमदानी वृद्धिगर्ने, व्यवसायीकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास गरी कृषिक्षेत्रको व्यापार सन्तुलन गर्नु उद्देश्य राखिएको छ । उक्त उद्देश्य प्राप्त गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसंगको सम्बन्ध तथा सहकार्यमा कृषिसम्बन्धी नीति, कानून तथा योजना निर्माण गरी कृषिउत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने तथा कृषिक्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धिगर्न शिक्षा, अनुसन्धान र पढ्तीलाई एकीकृत गर्दै प्रभावकारी बनाउने र गुणस्तरीय बनाउने र गुणस्तरीय सामग्री उत्पादन तथा सेवा उपलब्धताको सुनिश्चित गर्ने रणनीति अवलम्बन गरिएको छ ।

नेपालमा तरकारी खेती मौसमी र बेमौसमी गरी दुई प्रकारले गर्ने गरेको पाइन्छ । जसमा पहिलो घरायसी रूपमा करेसावारीमा तरकारी खेती गरी आफ्नो परिवारको आवश्यकतालाई पूरा गर्नुका साथै बचत भएमा आंशिक रूपमा बजारमा बिक्री वितरण गरिन्छ । दोस्रो रूपमा हेर्दा करेसावारीमा मात्र सीमित नभई व्यवसायिक तरकारी खेतीमा केन्द्रित भई बजारको मागलाई मध्यनजर गरेर तरकारी उत्पादन गरिन्छ । व्यवसायिक रूपमा गरिने तरकारी खेतीमा विशेषगरी बेमौसमी तरकारीमा जोड दिइन्छ, जसले कृषिको आर्थिक पक्षमा प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउँछ । व्यवसायिक तरकारी खेतीको लागि सडक र शहर बजार नजिकैको असल जग्गालाई नै केन्द्रविन्दुको रूपमा लिइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा नेपाल सरकारले पनि तरकारी खेतीका लागि कृषकहरूलाई आवश्यक परीक्षणका साथै उन्नत मल, बिऊ, प्रविधि, किटनाशक औषधी लगायत कृषिअनुदानको समेत व्यवस्था गर्दै कृषकहरूलाई व्यवसायिक तरकारी खेती तर्फ प्रोत्साहन दिदै आएको छ (सुवेदी, २०६८) ।

कृषिभूमिको अनुपयुक्त प्रयोग एवं विभिन्न प्रकोपहरूका कारण उर्वरा कृषिभूमिको हास हुँदै जानु, कृषिमा श्रम र सीप हुनेहरूमा कृषिभूमिको पहुँच नपुग्नु र पहुँच पुग्नेहरूले पनि आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग गरी पर्याप्त मात्रामा व्यावसायिक रूपमा उपयोग गर्न नसक्नु र गैर कृषिक्षेत्रको विकासको आधारको रूपमा रहेको कृषिक्षेत्रको विकासका पूर्वाधार (सिंचाई, सडक, बिजुली, संचार, उद्योग र बजार व्यवसाय तथा उन्नत प्रविधिहरू) मा पर्याप्त लगानी आकृष्ट हुन नसक्नु कृषिक्षेत्रको विकासको मूल समस्याका रूपमा रहेका छन् । कृषिक्षेत्रको समग्र विकासका लागि ल्याइएका कृषिविकासको नीतिगत रूपरेखा २०४८ तथा दीर्घकालीन कृषियोजनाले यस क्षेत्रको विकासलाई केही हदसम्म दिशाबोध गराएको छ । तथापि आर्थिक

उदारीकरण, विश्व व्यापार संगठन तथा क्षेत्रीय संगठनहरूमा नेपालको विद्यमान प्रतिबद्धता, नेपालको लागि दिगो विकासको एजेण्डा एवं सहस्राब्दी विकासका लक्ष्यहरू समेतको पृष्ठभूमिमा दीर्घकालीन कृषियोजनाका मूलभूत पक्षलाई कायम राखी नयां राष्ट्रिय कृषिनीति तर्जुमा गरी लागु गर्न आवश्यक देखिएकोले श्री ५ को सरकारले यो राष्ट्रिय कृषिनीति २०६१ जारी गरेको छ ।

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)

हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख देशमा रोजगारका अवसरहरू उपलब्ध हुन सकेका छैनन् । बढ्दो जनसङ्ख्याको चापलाई निर्वाहमुखी तरकारी खेतीले आवश्यकता पूरा गर्न नसकेको कारण छिमेकी मुलुक भारतबाट आयात गर्नुपर्ने स्थिति सिर्जना भएको छ । शहरी क्षेत्रको आम्दानी स्रोतहरू विभिन्न भएतापनि ग्रामिण क्षेत्रका आम्दानीका स्रोतका रूपमा अन्य उपायहरू नभएकाले वैकल्पिक उपायका रूपमा तरकारी खेतीलाई लिनुपर्ने बाध्यता छ ।

निर्वाहमुखी तथा छरिएर रहेको कृषि उत्पादन प्रणालीलाई आधुनिक, सघन, प्रतिस्पर्धी एवं व्यवसायमुखी बनाउन आवश्यक भएको छ । कृषिजन्य वस्तुहरूले सुनिश्चित बजार पाउन नसक्नाले कृषिउत्पादन र उत्पादकत्व अपेक्षित रूपमा वृद्धि हुन सकिरहेको छैन । कृषिव्यवसाय प्रवर्द्धन गर्न कठिन भएको सन्दर्भमा प्रभावकारी बजार व्यवस्थापन प्रणालीको विकासबाट विश्व बजारका अवसरहरूको उपयोग गरी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउन राष्ट्रिय कृषिनीति, २०६१ को व्यावसायिक तथा प्रतिस्पर्धात्मक कृषिप्रणालीका आधारहरूको विकास गरी क्षेत्रीय र विश्व बजारसँग प्रतिस्पर्धात्मक बनाउने उद्देश्य अनुरूप कृषिव्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यलाई गति प्रदान गर्न कृषिव्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ लागू गरिएको छ ।

साना किसानका लागि तरकारी खेती आय आर्जनको गतिलो स्रोत बन्न सक्छ । एउटै जमिनमा अन्यखेतीका तुलनामा तरकारीबाट बढी आयआर्जन हुनु तरकारीको मुख्य विशेषता हो । आधुनिक प्रवधिको प्रयोग बढाई रासायनिक मल तथा किटनाशक पदार्थको नियन्त्रण गर्नसके नेपाली तरकारीले विदेशी बजार पनि लिनसक्छ । यसैगरी नेपालमा व्याप्त जलवायुको विविधताका कारण बमौसमी तरकारी खेती गरी प्रसस्त आयआर्जन गर्ने सम्भावना छ । काँक्रो, फर्सी, खुर्सानी, लसुन, प्याज, काउली, गोलभेंडा, डल्ले खुर्सानी आदि बेमौसमी खेती गर्नसकिने तरकारी हुन् । यस किसिमका तरकारी एक हेक्टरमा लगाउँदा वार्षिक एक लाख देखि डेढ लाख रुपैयाँसम्म नाफा गर्न सकिने तरकारी वाली सर्वेक्षणले देखाएको छ । नेपालबाट बेमौसमी तरकारी बंगलादेश र चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बतमा निकासी गरिन्छ (ओझा,२०७२) ।

यसलाई अझ बढाएर लैजानसक्ने अवस्था छ । ती मुलुकमा तरकारीको माग बढी छ । वर्षा याममा बंगलादेशको तल्लो भाग डुब्ने हुनाले तरकारीको माग बढ्छ ।

नेपालमा तरकारी खेतीको विकासका लागि कृषिविकासमन्त्रालय अन्तर्गतको तरकारी विकास निर्देशनालयले मुख्य भूमिका खेलेको छ । त्यसैगरी कृषिअनुसन्धान परिषद् अन्तर्गतको बाली अनुसन्धान विभाग पनि तरकारी खेतीको विकासका लागि सहयोगी सरकारी संयन्त्र हो । यसैगरी जिल्ला कृषिविकास कार्यालय तथा विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था पनि तरकारी खेतीका सहयोगी हात हुन् । ती संघसंस्थाबाट बेमौसमी तरकारी उत्पादन प्याकेज,प्लास्टिक घर निर्माण प्रविधि, किटनासक औषधीविहिन उत्पादन प्याकेज,शुन्य उर्जा शितभण्डार प्रविधि, पोस्ट हार्भेस्ट व्यवस्थापन प्याकेजलगायतका प्राविधिक प्याकेज प्रदान हुन्छन्

बेमौसमी तरकारी खेतीको सबैभन्दा ठूलो समस्या बनेको छ, रासायनिक पदार्थको प्रयोग, कीटनाशक औषधी होस् वा रासायनिक मल, यी दुवैले हाम्रा कृषिउपजको गुणस्तर घटाएका छन् । उदाहरणका लागि सल्यानको कपुरकोटलाई गोलभेंडा उत्पादनका लागि पकेट क्षेत्र मानिन्छ । यस क्षेत्रमा उत्पादन भएको गोलभेंडा पाँच दिनभन्दा बढी टिक्न सकेन । यसको मुख्य कारण हो किसानले भारी मात्रामा प्रयोग गरेको रासायनिक मल । त्यस गाउँमा उत्पादित गोलभेंडाको स्वाद पनि राम्रो पाइएन । यसैगरी किसानले अन्य तरकारीमा पनि विरूवाको क्षमताभन्दा बढी रासायनिक मलखाद प्रयोग गर्दा आएकाले विरूवाले स्वादविहिन तथा स्वास्थ्यमा असर पार्ने किसिमका उत्पादन हुँदै आएको छ । यसैगरी कृषिउपजको उत्पादनपछि पनि त्यसको व्यवस्थापन अर्को समस्या हो । संकल केन्द्र तथा शीतभण्डारको अभावका कारण पनि किसानले उत्पादन गरेको बेमौसमी तरकारीले उचित मूल्य पाउन सकेको छैन । प्रसार तथा अनुसन्धान निकायबीच समन्वय हुन नसक्नु तथा जलवायु परिवर्तनका कारण उत्पन्न प्राकृतिक कठिनाइ पनि किसानका समस्या हुन् ।

तरकारीको बजार स्वदेश तथा विदेशमा बढ्दैगएका कारण नेपाल सरकारले कृषिमन्त्रालय अन्तर्गत सञ्चालित व्यवसायिक कृषितथा व्यापार आयोजनाले यस क्षेत्रमा लगानी गर्दैआएको छ । आयोजनाले क्षेत्र हेरी मौसमी तथा बेमौसमी दुवै किसिमका तरकारी खेतीलाई पूरक आर्थिक सहयोग प्रदान गर्दछ । विश्वबैंकको सहयोगमा सञ्चालित यस आयोजनाले सिंचाइ र सडकको सुविधा भएका जिल्लामा व्यवसायिक तरकारी खेतीका लागि लगानी गर्दछ । यस आयोजनाबाट तरकारी खेतीका लागि अनुदान प्राप्त गर्न चाहने कृषक समुह, कृषिसहकारी, प्रशोधनकर्ता तथा कृषिजन्य उपपजको व्यापारी तथा व्यवसायीले तराइमा भए पाँच हेक्टरमा,

पहाडमा भए साढे दुई हेक्टर तथा काठमाडौं उपत्यकामा भए साढे एक हेक्टरमा तरकारी खेती गनुपर्छ । यसैगरी आयोजनाले सिंचाइ,टनेल,प्लास्टिक घर,बजार टहरा आदि जस्ता पूर्वाधार निर्माणका लागि सहयोग गर्दछ । व्यवसायिक तरकारी खेतीको विस्तारका लागि आयोजनाले किसानलाई आवश्यक पर्ने औजार खरीद, तरकारी ओसार पसार गर्न आवश्यक यातायातको साधन खरीदमा ३० प्रतिशतसम्म लगानी गर्दछ । यसैगरी संलकन केन्द्र, ग्रेडिङ मेसिन,प्याकेजिङ मेसिन, अर्ग्यानिक मल तथा अर्ग्यानिक किटनाशक खरीद, तालिम, बजारको पहुँच तथा व्यापारीहरूसँगको सञ्जाल निर्माणलगायतका विषयमा पूरक आर्थिक सहयोग प्रदान गर्दछ ।

व्यवसायिक कृषितथा व्यापार आयोजना नेपाल सरकारले विश्वबैंकको सहयोगमा सन् २००९ देखि ६ वर्षका लागि कार्यान्वयनमा ल्याएको हो । सुरुमा पूर्वाञ्चलबाहेक ४ विकास क्षेत्रका तराईका १५ र पहाडका १० गरी २५ जिल्लामा लागु गरिएको आयोजना सन् २०१२ मा विश्व बैंकले पहिलो मध्यावधि मुल्यांकनमार्फत सहयोग रकम थप गर्ने निर्णय गरेपछि आयोजनाको कार्यक्षेत्र विस्तार गरी देशभर लागु गरिएको हो । त्यसैगरी आयोजनाको अवधि पनि बढाइ सन् २०१८ सम्म पुऱ्याइएको छ । आयोजनाले सेवाग्राहीलाई १० हजार अमेरिकी डलरदेखि १ लाख अमेरिकी डलर बराबरको नेपाली रुपैयाँ पूरक अनुदान उपलब्ध गराई कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरेको छ । आयोजनाले राष्ट्रिय आयोजना निर्देशन समितिले तोकेका कृषिउपजहरुको मुल्यशृंखलामा आवद्ध कृषक समूह, कृषिसहकारी तथा कृषिउद्यमीको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

कृषिक्षेत्रको उन्नतिको लागि दक्ष जनशक्तिको अभाव, सिंचाई सुविधाको अभाव, बजारको अभाव जस्ता कुराहरुले गर्दा तरकारी खेती आफैमा चुनौतीपूर्ण रहेको देखिन्छ, एकातिर व्यवसायिक तरकारीबाट अन्नवालीभन्दा कैयौं गुणा आम्दानी पनि बढ्छ । व्यवसायिक तरकारी खेतीको लागि उन्नत मल, विऊ, प्रविधि लोप हुन पुग्दछन त्यसैले विभिन्न कारणहरुले तरकारी उत्पादन र स्थानिय समुदायलाई तिनीहरु सामाजिक, आर्थिक पक्षमा विभिन्न प्रकारको प्रभाव परेको पाइन्छ । त्यसकारण यो शोधकार्य तरकारी उत्पादन र मूल्यको फरकपना जस्ता विषयमा केन्द्रित भई अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study)

यस अध्ययनको साधारण उद्देश्य तरकारी खेतिको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गर्नु हो । यसका विशिष्ट द्देश्यहरु निम्न रहेका छन् ।

क) तरकारी खेतीको उत्पादन अध्ययन गर्नु,

- ख) तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गर्नु,
- ग) प्रत्येक उत्पादन तहको नाफा विश्लेषण गर्नु ,
- घ) तरकारी खेतीको उपयुक्त मूल्य व्यवस्थापनको लागि सुझाव पेश गर्नु

१.४. अनुसन्धान प्रश्न (Research Questions)

प्रस्तुत अनुसन्धानले निम्नानुसारको अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरूलाई सम्बोधन गरेको छ ।

- क) तरकारी खेतीको उत्पादन तथा मूल्य अवस्था कस्तो छ ।
- ख) तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अवस्था कस्तो रहेको छ ?
- (ग) प्रत्येक उत्पादन तहको नाफाको अवस्था कस्तो छ ?
- (घ) तरकारी खेतीको उचित मूल्य व्यवस्थापनको लागि के कस्ता सुझावहरू दिन सकिन्छ ?

१.५ अध्ययनको महत्व / औचित्य (Significance of the Study)

नेपालमा भौगोलिक अवस्था र हावापानी अनुसार विभिन्न जिल्लाहरूमा तरकारी खेतीलाई व्यवसायिक रूपमा सञ्चालन गरी आफ्नो जीवनस्तर वृद्धि गर्ने स्रोतको रूपमा लिइएको पाइन्छ । विभिन्न ठाउँमा कृषकहरूले अन्नवालीको सट्टा तरकारी खेती गरी आफ्नो आर्थिक पक्षमा कैयौं सुधार गरी जीवनस्तर उकास्न सफल भएका छन् । तरकारीवाली उत्पादनमा विशेष प्रविधि आवश्यकता पर्ने, उत्पादित वस्तु प्रायः नाशवान् हुने, विषादीको अभाव, कृषिसडकको अभाव, तरकारीवालीलाई उत्पादनमा आउन विशेष प्रकारको मौसमी तरकारी वालीको पौष्टिक महत्व, आर्थिक महत्व र खेती प्रविधिको ज्ञानको कमी र बजार व्यवस्थापन हुनु जस्ता कारणले गर्दा व्यवस्थित रूपमा अगाडी बढ्न नसकेको पाइन्छ ।

कतिपय शहरी तथा ग्रामिणक्षेत्रका किसानहरूले मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेतीबाट मनग्य आमदानी गर्न सक्षम भएका छन् जुन कुरा व्यवसायिक तरकारी खेतीको सकारात्मक प्रभाव हो । व्यवसायिक तरकारी खेतीलाई व्यवस्थित गरी बढी लाभ लिन उन्नत मल, बिऊ, प्रविधि र विषादी आदिको प्रयोग हुँदै आएको छ । तरकारी खेतीले ग्रामिण क्षेत्रमा बेरोजगारीको रूपमा देखिएका युवायुवतीहरूलाई समेत रोजगारीको वैकल्पिक उपायको रूपमा देखापरी आर्कषक आय आर्जनमा संलग्नता बढेको छ । व्यवसायिक रूपमा तरकारी खेतीमा लागेर ग्रामिण क्षेत्रका मानिसहरूले नमुनाको रूपमा आमदानी गर्न सफल भई आफ्नो आर्थिक पक्षमा आशातित उन्नति गर्न सफल भएका छन् ।

यो अध्ययनले धेरै महत्त्व राख्दछ किनकी नेपालको विकास कृषिनिर्भर छ । धेरै मानिसहरू कृषिमा निर्भर छन् । व्यवसायिक खेतीको भर्खरै शुरूवात भएको छ । अरू धेरै

अध्ययन अनुसन्धान हुनुपर्दछ, त्यसमा यो अनुसन्धानले पनि केही महत्त्व राख्दछ, किन की यसबाट अरूले थप अनुसन्धान गर्न सक्छन् । कृषिको अनुसन्धान गर्न अबै वाँकी छ । अध्ययन अनुसन्धान गर्नु अबै महत्त्वपूर्ण छ । नेपालजस्तो देशमा कृषिअनुसन्धानलाई नै जोड दिएको छ । त्यसैले भोलि गरिने अनुसन्धानका लागि यो सहयोगी हुन सक्छ । भोलिका अनुसन्धानकर्ता, विद्यार्थी, शोधकर्ता र व्यवसायिक खेतीको प्रभावको अध्ययन चाहनेहरूका लागि पनि यो अध्ययन महत्त्वपूर्ण बन्न सक्छ । त्यसैले पाठक, विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, सङ्घ संस्था र व्यवसायिक खेती गर्नेहरूका लागि पनि यो शोध महत्त्वपूर्ण ठानिन्छ ।

१.६ अध्ययनको सीमा (Limitations of the Study)

अध्ययनको क्षेत्रलाई स्पष्टसँग किटान गर्न के कति विषयको अध्ययन गर्ने भनी उल्लेख गर्नुपर्दछ । शोधकार्यको शीर्षकअन्तर्गत कुन पक्षको के कति अध्ययन गर्ने हो सो कुराको किटान गर्नुलाई शोधकार्यको सीमाङ्कन भनिन्छ । अध्ययनको सीमाङ्कनबाट अनुसन्धानलाई एउटा निश्चित दिशामा शोधलाई अगाडि बढाउन सहयोग पुग्दछ ।

क) प्रस्तुत अनुसन्धान भक्तपुर जिल्लाको मध्यपुर थिमी नगरपालिका वडा नं ५, ६, ७ र ८ मा सीमित रहेको छ ।

ख) प्रस्तुत अध्ययन रायो साग, पालक साग, हरियो लसुन, हरियो धनिया, गाजर, सुपको साग, मेथीको साग, चमसुर साग, रातो गान्टे मुला, सेतो सलगम, काउली बन्दा पाचुकासाग, तोरी साग, भट्टमास, बोडी ध्यू सिमी र हरियो खुर्सानी गरी १९ वटा तरकारी खेतीका मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययनमा सीमित रहेको छ ।

ग) प्रस्तुत अध्ययनमा सामान्य अन्तर्वार्ताका लागि २० जना तरकारी खेती गर्ने कृषक छनौट गरिने छ भने १० जना विचौलिया, १० जना थोक विक्रेता, १० जना खुद्रा विक्रेता प्रत्येक खुद्रा विक्रेताका ५ जना ग्राहक गरी ५० जना छनौट गरी जम्मा १०० जनामा यो अध्ययन सीमित रहेको छ ।

घ) भक्तपुर जिल्लामा उत्पादन हुने स्थानीय काउली, स्थानीय काक्रो, हरियो खुर्सानी, लोकल गाजर, रातो गान्टे मूला, गोलभेडा, घ्यू सिमी, घिरौला, चमसुरको साग, जिरीको साग, टाटे सिमि, तिते करेला, तोरीको साग, पालुङ्गो साग, व्याज, फर्सी, बकूला, बन्दा, बरेला, ब्रोकाउली, डल्लो भन्टा, लाम्चो भन्टा, भिण्डी, भेडे खुर्सानी, मटरकोशा, रातो मूला, सेतो मूला, मेथीको साग, रातो बन्दा, रायो साग, लसुन, लौका, सलगम, सुफको साग, स्थानीय काउली, धनिया, सेतो सलगम, पाकुचा साग, बोडी र सिमी जस्ता तरकारीहरू उत्पादन हुने गर्दछन् । उल्लेखित

तरकारी मध्ये स्थानीय काउली, चमसुरको साग, पालक साग, रायो साग, स्थानीय बन्दा, स्थानीय गाजर, हरियो धनिया, हरियो लसुन र सेतो मूलाको हरेक दिन मूल्य अन्तर आउने भएकोले रायो साग, पालक साग, हरियो लसुन, हरियो धनिया, गाजर, सुपको साग, मेथीको साग, चमसुर साग, रातो गान्टे मुला, सेतो सलगम, काउली, बन्दा, पाकुचासाग, तोरी साग, भट्टमास, बोडी घीउ सिमी र हरियो खुर्सानी गरी १९ वटा तरकारीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गरिएको छ ।

१.७ मुख्य शब्दावलीको अर्थ(Definitions of the Key Terms)

तरकारी खेती : तरकारी एक नगदेवाली हो । तरकारी खेती खासगरी मौसमी र बेमौसमी गरी दुई तरिकाले गर्न सकिन्छ ।

मूल्य श्रृङ्खला मूल्य श्रृङ्खला भनेको उत्पादनको प्रत्येक तहमा हुने मूल्यको फरकपना हो । उत्पादकसँग हुने मूल्य, विचैलीया सँग हुने मूल्य, थोक विक्रेतासँग हुने मूल्य, र खुद्रा विक्रेतासँग हुने मूल्यको अभिवृद्धि नै मूल्य श्रृङ्खला हो । मूल्यहरूको बीचको अन्तर नै मूल्य श्रृङ्खला हुने र यसले स्थान र अवस्था अनुसार फरक फरक हुने गर्दछ ।

मूल्य विविधिकरण : उत्पादकसँग हुने मूल्य, विचैलियाले निर्धारण गर्ने मूल्य, थोक तथा खुद्रा विक्रेताले प्राप्त गर्ने मूल्य एवं क्रेताले खरिद गर्ने मूल्य नै मूल्य विविधिकरण हो ।

नगदेवाली : तत्काल विक्रि गरी नगद प्राप्त गर्ने बालीलाई नगदे वाली भनिन्छ ।

बेमौसमी तरकारी : मौसम अनुसार उत्पादन हुने तरकारीलाई मौसमी तरकारी भन्ने गरिएतापनि बेमौसमी तरकारी वाली जुनसुकै मौसममा पनि हुने गर्दछ । बेमौसमी तरकारी खेती करेसावारीमा पनि गर्न सकिन्छ ।

१.८ अध्ययनको संगठन (Organization of the Study)

प्रस्तुत अध्ययन निम्नानुसार पाँच भागमा विभाजित छ :

यस अध्ययनको दोस्रो अध्यायमा, सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन, अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन, अध्ययनको उपदेयिता, अनुसन्धान अन्तर, अवधारणात्मक कार्यढाँचा र कार्यात्मक कार्यढाँचा प्रस्तुत गरिएको छ । तेस्रो अध्यायमा अनुसन्धान ढाँचा, तथ्याङ्कको स्रोतहरू, जनसंख्या र नमुना छनौट रणनीति, तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया, तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू, तथ्याङ्क संकलन प्रविधि, तथ्याङ्क विश्लेषण र नीतिगत प्रावधान प्रस्तुत गरिएको छ । चौथो अध्यायमा नेपालका तरकारी बालीको उत्पादन, उपत्यकामा तरकारी बालीको उत्पादन, मध्यपुर थिमिमा तरकारी

खेती र छनौट गरिएका १९ वटा तरकारीको उत्पादन लागत तथा मूल्य शृङ्खला प्रस्तुत गरिएको छ । पाँचौं अध्यायमा सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय दुई (CHAPTER II)

साहित्यको पुनरावलोकन (REVIEW OF LITERATURE)

यस अध्यायमा साहित्यको पुनरावलोकन प्रस्तुत गरिएको छ, जसलाई क्रमशः सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन, अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन, अध्ययनको उपदेयिता, अनुसन्धान अन्तर, अवधारणात्मक कार्यवाही र कार्यात्मक कार्यवाही प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१ सम्बन्धित सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the Theoretical Related Literature)

सिद्धान्त अनुसन्धानमार्फत विकसित हुन्छ । सिद्धान्तको जन्म अनुसन्धानबाट हुन्छ । अनुसन्धानका क्रियाकलापहरू वर्तमानका तथ्यहरूमा आधारित भएर वैध, भरपर्दो, वजनदार र सर्व स्वीकृत सिद्धान्तको विकासमा संलग्न भएका हुन्छन् । वर्तमानका तथ्यहरूका आधारमा सिद्धान्त विकास भएको हुन्छ । सिद्धान्तलाई भविष्यमा आनुभाविक तथ्यहरूद्वारा परीक्षण र प्रमाणिक गरिनु आवश्यक छ । भविष्यमा हुने अनुसन्धानका क्रियाकलापहरू वर्तमान सिद्धान्तको तात्त्विक सिद्धान्तगत व्याख्याद्वारा निर्देशित हुने गर्दछन् । यस अनुसन्धानमा मूल्य सिद्धान्तको प्रयोग गरिएको छ भने माग र पूर्तिको अवस्थालाई समेत अध्ययन गरिएको छ । त्यसैगरी यस अध्ययनमा अधिकतम नाफाको सिद्धान्त समेत प्रयोग गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा नाफाको सिद्धान्तलाई समेत हेरिएको छ । नाफाको अनिश्चितता सिद्धान्तका व्याख्याता एफ. एच. नाइट हुन् । उनका अनुसार कुनै पनि व्यवसायीले जोखिम वहन गरेबापत नाफा प्राप्त गर्दछ । यस्तो जोखिमलाई दुई भागमा बाँडिएको छ । ज्ञेय (ज्ञात) जोखिम : यो त्यस्तो जोखिम हो जसको बारेमा पहिले नै अनुमान एवम् जानकारी प्राप्त गरेको हुन्छ । त्यसकारण उद्यमीले बिमा गरी यो जोखिम वहन गर्न बिमा कम्पनीलाई बाध्य बनाउँछ । अतः आफूले जोखिम वहन नगर्ने हुँदा व्यवसायीले यसमा नाफा पाउँदैन । अज्ञेय (अज्ञात) जोखिम: यो त्यस्तो जोखिम हो जसको व्यवसायीलाई पूर्व जानकारी नहुने कारणले गर्दा बिमा गर्न सक्दैनन् । जस्तै: उपभोक्ताको रुचि फेसन, स्वादमा परिवर्तन, वस्तुको मूल्यमा ह्रास आदि जोखिमहरू यसअन्तर्गत पर्दछन् । प्रोफेसर नाइटले यसप्रकारका बिमा गर्न नसकिने जोखिमलाई अनिश्चितता भनेका छन् । यही अनिश्चितता वहन गरेबापत व्यवसायीलाई प्राप्त हुने नाफालाई नाफाको अनिश्चितता भनिन्छ ।

नेपाली बजारमा सबैभन्दा बढी विक्रि हुने तरकारी काउली हो भने त्यसपछि गोलभेंडा र तेस्रोमा बन्दा पर्दछ । अघिल्लो वर्ष साढे ३ लाख टन काउली, दुई लाख टन गोडमेला र दुईलाख टन

बन्दा नेपाली किसानले बजारमा बेचेका थिए । प्रस्तुत अध्ययनमा काठमाडौं उपत्यकाको एउटा जिल्ला भक्तपुरको चारवटा नगरपालिका मध्ये मध्यपुर थिमी नगरपालिको अध्ययन गरिएको छ ।

व्यापार नीति २००९ ले अर्गानिक, स्वच्छ तरकारीको उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्दै भन्सारमा तरकारीको निर्यातको लागि चिस्यान केन्द्रको स्थापना गर्नुपर्ने प्रवधान राखेको छ । साथै नीतिमा विदेशबाट तरकारी आयत गर्नेहरूलाई नेपालमा तरकारीको उत्पादन लगानी गर्न समेत प्रोत्साहन गरेको छ । नेपाल सरकारले नेपाल व्यापार एकिकृति रणनीतिमा तरकारी उत्पादन निर्यातको लागि विभिन्न सुविधाहरूको व्यवस्था गरेको छ । प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउनको लागि असल कृषि प्रणालीहरू, एकिकृत व्यवस्थापन, गुणस्तरीय व्यवस्थापन प्रणालीहरू, तेस्रो पक्ष गुणस्तर प्रमाणीकरण गराउने सुविधाहरू दिएको छ ।

कृषिबाट आमदानी गर्न नगदे बालीको खेतीलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । कृषि उपजको संकलन केन्द्र, चिस्यान केन्द्र र बजारीकरणको लागि प्रशोधन केन्द्र तथा कृषि बजार व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ । माटो परिक्षण गरेर त्यहाँको हावापानीलाई सुहाउँदो बालीनालीलाई प्रोत्साहन गर्दै कृषि पकेट क्षेत्र घोषणा गरेमा कृषिलाई छिटो व्यवसायीकरण गर्न मद्दत पुग्छ । यसैगरी, बाली विमाको व्यवस्था प्रभावकारी नभएर कृषकहरूले ठूलो मात्रामा खेती गर्न सुरक्षित महसुस गरिरहेका छैनन् । यसका साथै वन्यजन्तुहरू जस्तै बाँदर, बँदेल, दुम्सी, मृग आदिले बालीनाली नष्ट गरेकोले कृषकहरू अझ हतोत्साहित भएका छन् । सिंचाइको कमी तथा राम्रो व्यवस्थापन नभएकोले पनि कृषि पेशा अझ फस्टाउन सकिरहेको छैन । कतिपय वडाहरूमा सिंचाइको अभाव छ । थोपा सिंचाइलाई प्रोत्साहन गरेर यस्तो समस्याको समाधान गर्न सकिन्छ । कृषि पेशालाई हेला भावले हेर्नु र युवा जनशक्ति विदेशिनु, कृषिमा उत्पादनले सहज बजार पहुँच नहुनु समस्या देखिन्छ ।

तरकारी भण्डारण गर्दा सबैभन्दा बढी क्षती हुने उत्पादनमा पर्दछ । उपयुक्त प्रविधिको अभावले भण्डारण गर्दा तौल घट्ने तथा कुहिने हुन्छ । चाँडै क्षति हुने प्रकृतिको उत्पादन भएकोले यातायातको पहुँच कम भएको स्थान, संकलन केन्द्र टाढा भएको अवस्थामा बढी क्षति व्यहोर्नु पर्दछ । नेपालमा तरकारीको ग्रेडिङ गर्ने प्रणालीको विकास भएको देखिन्दैन कारण बढी खर्चिलो र मूल्यमा खासै अन्तर नआउने भएकोले छनौट प्रणाली विकास नगरिएको देखिन्छ । भण्डारण, प्याकेजिङ पनि परम्परागत नै रहेको छ । केही आधुनिक प्रविधिको हस्तान्तरण भईरहेपनि त्यसको सहि उपयोग भएको देखिन्दैन । गोलभेंडा, काउली, बन्दा, साग, सिमी जुटको बोरामा, क्रेट तथा डोकोमा राखेर बजार तथा संकलन केन्द्रसम्म लैजाने परम्परा छ ।

२.२ साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the Literature)

कुनै पनि कार्यलाई सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नका लागि यस प्रकृतिका कार्यहरू यसभन्दा अगाडि गरिएका रहेछन् भने त्यस्ता कार्यहरूको अध्ययन गर्नु जरूरी हुन्छ । कुनैपनि कार्यको थालनी गर्नुभन्दा पहिले त्यससँग सम्बन्धित कार्यहरू के के भएका छन् र अब के के हुन सक्छन् भने विगतको समान्य सिंहावलोकन गर्नु आवश्यक हुन्छ । किनभने कुनैपनि कार्यको प्रमुख आधार विगत हो । जसले वर्तमानलाई निर्देशित गरेको हुन्छ । अध्ययन अनुसन्धान कसरी गर्ने भन्ने आधार प्रदान गर्ने काम विगतले गर्ने गर्दछ । विगतमा भएका अध्ययन र अनुसन्धानहरूको अध्ययनगरी प्रस्तुत शोध तयार पारिएको छ । साहित्य पुनरावलोकनको लक्ष्य तथा उद्देश्यहरूमा ज्ञानको क्षेत्रसँग परिचितता प्रदर्शन र विश्वासनीयता स्थापित गर्नु, विगताका अनुसन्धानका बाटो तथा पथ र कसरी वर्तमान योजना त्यससँग जोडिएको छ भन्न देखाउनु, कुनैपनि क्षेत्र र विषयभित्र उजागर भएका कुरालाई एकीकृत र सारांशित गर्नु, अन्यबाट सिक्नु र नयाँ विचारहरू उत्प्रेरित गर्नु र अनुसन्धान शीर्षकको बारेमा आधारभूत ज्ञान प्राप्त गर्नु जस्ता रहेका हुन्छन् । साहित्यको पुनरावलोकनले अध्ययनको विधिशास्त्रलाई प्रशोधन गर्न सहयोग गर्दछ । समस्याको कथनलाई बढीमात्रामा दुरूस्त र स्पष्ट बनाउन सकिन्छ । यसले पहिले नै जानिएका कुराहरूको पुनरावृत्ति हुनबाट टाढा राख्न सहयोग पुग्दछ र पत्ता लगाएका कुराहरूलाई सन्दर्भिक बनाउन सक्षमता प्रदान गर्दछ । तसर्थ अध्ययन अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको समीक्षा तथा अध्ययन अर्थपूर्ण रहन्छ । तसर्थ अध्ययन अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको समीक्षा तथा अध्ययन अर्थपूर्ण रहन्छ । यस शोध पत्रसँग मिल्दा जुल्दा प्रकृतिका अध्ययन ढाँचा तथा अनुसन्धानलाई यहाँ निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

नेपालमा तरकारी विकासको क्रियाकलाप ४० दशकको शुरूतिरबाट भएको थियो । त्यसबेला विभिन्न प्रकारका तरकारीहरूको परीक्षण गर्दै तरकारीहरूको वातावरणीय उपयुक्तताको अध्ययन शुरू गरिएको थियो । पाँचौ पञ्चवर्षीय योजना (१९७५ देखि १९८०) देखि प्रमुखताका साथ शुरू भएको थियो । सन् १९७२ मा कृषि विभाग अर्न्तगत तरकारी विकास शाखाको स्थापना भएको थियो ।

उपाध्याय(२०७६) द्वारा उखु खेतिको लागत लाभ विश्लेषण, लम्कीचुहा नगरपालिका, कैलाली शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । उक्तशोधको उद्देश्यहरूमा उखु खेतिको वर्तमान अवस्थाको व्याख्या गर्नु, उखु खेतिको लागत विश्लेषण गर्नु, उखु खेतीको लाभ अनुमान गर्नु र उखु खेतीमा आएका समस्याहरू पत्ता लगाउनु रहेका छन् । उक्तशोध कैलाली जिल्लाको लम्कीचुहा नगरपालिका ६ गुलारियामा रहेको उखु खेती गर्ने नन्दराम जोशीको फर्ममा सीमित रहेको छ । यसैगरी उक्त अध्ययनमा २०७३ देखि २०७५ सम्म अर्थात् ३ वर्षको मात्र लागत हेरिएको छ । तथ्याङ्क संलनका

लागि, प्रश्नावली, अवलोकन, अन्तर्वार्ता सूची जस्ता साधनहरूको प्रयोग गरिएको छ । पाँच अध्ययनमा गरिएको उक्त अध्ययनमा व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक ढाँचा, परिमाणात्मक र गुणात्मक विधि एवम् समान्य सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधि प्रयोग गरिएको छ । उक्त शोधमा रोजगारीका अन्य अवसरहरू कम भईरहेको वर्तमान सन्दर्भमा व्यवसायिक उखु खेतिले मानिसको जीवनको आधार हुन पुगेकोले यसले व्यवसायीको पारिवारिक, आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रको साथै सामाजिक विकासमा पनि सकारात्मक प्रभाव परेको निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त अध्ययनमा नेपालमा रोजगारीका अन्य अवसरहरू कम भएको वर्तमान सन्दर्भमा व्यवसायिक उखु खेती मानिसको जीवनको आधार हुन पुगेकाले यसले व्यवसायीको पारिवारिक, आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रका साथै सामाजिक विकासमा पनि सकारात्मक प्रभाव रहेको देखाएको छ । आजको आधुनिक तथा वैज्ञानिक प्रविधिको युगमा खाद्यान्न वालीको तुलनामा नगदे वालीतर्फ आर्कषित हुँदै कम लागतमा बढी उत्पादन गरी मूनाफा आर्जन गर्न उखु खेतीमा संलग्न भएको भने भएको जनाएको पाइएको थियो भने लागतमा २५ प्रतिशत सम्म नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेको पाइएको छ । उखु खेतीको लागि लागत कम लाग्ने तर लाभ बढी हुने कुरा समेत उल्लेख गरेको पाइयो । उक्त शोध अनुसार २०७३ लागत बढी देखिएको पाइयो भने २०७५ र २०७५ मा लागत कम र नाफा बढी रहेको पाइयो ।

त्यसैगरी,कुमारी (२०७१) द्वारा व्यवसायिक तरकारी खेतीले पारेको सामाजिक, आर्थिक प्रभाव शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ । उक्त शोधको उद्देश्यहरूमा तरकारी खेतीले सामाजिक आर्थिक अवस्थामा यसले पारेको प्रभावको खोजी गर्नु र आत्मनिर्भरताप्रतिको प्रभावको विश्लेषण गर्नु रहेका छन् । व्यवसायिक तरकारी खेतीबाट आमदानी गर्दा समाजको सामाजिक, आर्थिक पक्षमा देखिएको प्रभावलाई समेट्न सकेको देखिँदैन । त्यसैले व्यवसायिक तरकारी खेतीबाट प्राप्त आयले सामाजिक र आर्थिक पक्षमा पारेको सकारात्मक प्रभावको अध्ययन गर्नको लागि अध्ययनमा वर्णनात्मक र अन्वेषणात्मक अध्ययन ढाँचा प्रयोग गरिएको छ । वर्णनात्मक अनुसन्धान पद्धतिमा अध्ययन क्षेत्रको सामान्य वर्णन गरिएको छ भने अन्वेषणात्मक अनुसन्धान पद्धतिमा व्यवसायिक तरकारी खेतीले सामाजिक, आर्थिक साथै परम्परागत ज्ञानमा प्रविधिले पारेको प्रभावको कारण र परिवर्तनलाई व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । लेखनाथ नगरपालिका वडा नं. २ का व्यवसायिक तरकारी खेती गर्नेहरूको आर्थिक, सामाजिक प्रभाव एवम् परिवर्तन सम्बन्धी खोजी गरी जसमा प्रभाव पार्ने नयाँ तत्वहरूको खोजि गरिएको छ । यस अध्ययनको लागि छानिएको क्षेत्र लेखनाथ नगरपालिका वडा नं २ हो । यस वडाका ८० घरधुरीले अर्थात् ८० जनाले व्यवसायिक तरकारी खेती गरेका छन् । जसमध्ये सबै जना घरको जनगणना विधिबाट छनौत गरेर तिनीहरूको विस्तृत अध्ययन गरिएको छ

। अध्ययन क्षेत्रमा व्यवसायिक तरकारी खेतीको कारण महिलाहरूको खानपान भेषभूषा रहनसहन घुमफिर आदिमा प्रशस्तै परिवर्तनहरू देखापरेको छ । तरकारी बिक्रीको लागि सहर बजारमा आवतजावत बढी भएकोले बाह्य समाजको बारेमा जानकारी बढेको पैसा खर्च गर्ने प्रवृत्ति बढेको गहनाको भूमिका बोझ बढेको काम गर्ने समयावधि बढेको घरबाहिर भित्र दुवै तिरको काममा महिलाहरू बढी सक्रिय हुनु अध्ययनको क्रममा थाहा पाइयो । यस अध्ययन क्षेत्रका तरकारी उत्पादन किसानहरू प्रायः सबै जसो घरपरिवार ८७.५०% समूहमा संलग्न भएर आफ्नो तरकारी, खेतीको लागि चाहिने बिउ बिजन विषादी र तालिमको लागि सक्रिय भएको पाइयो ।

त्यसैगरी खनाल(२०७६)द्वारा प्रकाशित पुस्तक *शैक्षिक अनुसन्धान विधि* मा अनुसन्धानको अवधारणा, परिमाणत्मक अनुसन्धान, गुणात्मक अनुसन्धान, मिश्रित र कार्यमुलक अनुसन्धान र अनुसन्धान प्रस्तावना तथा प्रतिवेदन लेखन जस्ता विषयहरू समेटिएको छ । उक्त पुस्तकमा शैक्षिक अनुसन्धान र यसको महत्व, अनुसन्धानका उद्देश्य, अनुसन्धान प्रश्नहरू, परिकल्पना, अध्ययनका सीमा तथा परिसीमा, सम्बद्ध साहित्यको पुनरावलोकन जस्ता विषयलाई समेटिएको छ । पुस्तकमा परिमाणात्मक अनुसन्धान ढाँचाका किसिम र चरणहरू, सर्भे, पार्श्व घटना अनुसन्धान, प्रयोगात्मक अनुसन्धान, प्रश्नावली, अभिवृत्ति स्केल, अनुसूची, रुजुसूची, रेटिङ स्केल वा श्रेणीमापन जस्ता औजारहरूको समेत अध्ययन गरिएको छ । खनालले खासगरी उनको पुस्तकमा शैक्षिक अनुसन्धान विधिले कसरी अध्ययनमा सहयोग पुग्दछ भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् ।

सापकोटा (सन् २०१९) द्वारा व्यवसायिक तरकारी खेतीले पारिवारिक तहको सामाजिक र आर्थिक प्रभाव शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । तरकारी खेतीले पारेको सामाजिक आर्थिक प्रभावको पहिचान गर्नु, प्रभावको विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्यहरूमा केन्द्रित रहेर उक्त शोध तयार पारिएको छ । वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको यस शोधपत्रमा प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनले व्यवसायिक तरकारी खेतीले पारिवारिक सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरण गर्न मद्दत पुगेको निष्कर्ष निकालिएको छ । सापकोटाले आफ्नो शोधपत्रमा व्यावसायिक तरकारी खेतीले मानिसहरूको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा सुधार ल्याएको कुरा उल्लेख गरेका छन् । उनको सोधपत्रले खासगरी मानिसको आम्दानीको स्तर, बचतको अवस्था र सामाजिक अवस्थामा समेत सुधार भएको उल्लेख गरेका छन् तर उनको सोधपत्रले व्यावसायिक तरकारीलाई प्रभावकारी बनाउन सरोकारवाला सबैले ध्यान दिनुपर्ने तथा सरकारले मल बीउ र औषधीहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् । अध्ययनमा ६६ जना छनौट गरिएको र छनौट गरिएका मध्ये ६३ प्रतिशतले आम्दानीको स्तरमा वृद्धि भएको जनाएका थिए भने

७१.५ प्रतिशतले बचतमा वृद्धि भएको जनाएका थिए । त्यसैगरी ५९ प्रतिशतले सामाजिक स्तरमा समेत वृद्धि भएको जनाएका थिए । अध्ययन अनुसार ७७.८ प्रतिशतले आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा सुधार ल्याउन सरोकारवाला सबैले ध्यान दिनुपर्ने जनाएका थिए ।

सापकोटा (२०५८) द्वारा व्यवसायिक तरकारी खेतीको सामाजिक आर्थिक प्रभावहरू : उध्रचण्डी नाला गाविस काभ्रे जिल्लाको एक मानवशास्त्रिय अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । तरकारी खेतीले पारेको आर्थिक तथा सामाजिक प्रभावको पहिचान गर्ने, आर्थिक तथा सामाजिक प्रभावको विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले गरिएको यस अध्ययन खासगरी उध्रचण्डी नाला गाविस काभ्रे जिल्लाको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनमा पनि वर्णनात्मक र विवरणात्मक ढाँचामा अवलम्बन गरिएको उक्त अध्ययनमा प्रथमिक र द्वितीयक स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । उक्त अध्ययनले खासगरी व्यवसायिक तरकारी खेतीले आर्थिक र सामाजिक रूपमा प्रभाव पारेको देखाएको छ । शोधका अनुसार व्यवसायिक तरकारी खेतीले मानिसको आय आर्जनमा मात्र सहयोग नगरी उनीहरूको पेशागत रूपान्तरणमा समेत सहयोग पुग्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् । जस अनुसार सरोकारवाला निकाय तथा क्षेत्रहरूको पहलले मात्र व्यवसायिक तरकारी खेतीको प्रभावकारी विकास गर्न सकिने कुरा उल्लेख गरेका छन् । नाला गा.वि.का ६५ तरकारी कृषकमा गरिएको अनुसन्धानमा ६६.४० प्रतिशतले तरकारी खेतीको कारण आर्थिक अवस्थामा सुधार आएको जनाएका छन् । त्यसैगरी ५६.७३ प्रतिशतले बचतमा सुधार भएकोले गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्यमा सुधार आएको जनाएका छन् । त्यसैगरी ७९ प्रतिशतले सामाजिक हेराइमा समेत सुधार आएको उल्लेख गरेका छन् भने दुई तिहाई भन्दा बढीले जीवनशैलीमा समेत सुधार आएको उल्लेख गरेका छन् ।

भारतबाट निर्बाध आयात हुने तरकारीलाई कडाइ गर्ने उद्देश्यले विभिन्न नाकामा विषादी परीक्षण अनिवार्य भए पनि विभिन्न नाकामा पछिल्ला साताहरूमा विषादी परीक्षण गरिएको छैन। जबकि, भारतले भने विषादी परीक्षण, आयातको सूची लगायतका नाममा नेपाली उत्पादनलाई भारत छिर्न निरुत्साहित गर्दै आएको छानेपालबाट निकासी हुने तरकारी, जडिबुटी आदिको विषादी जाँच गर्ने परीक्षणशाला भारतीय सीमाक्षेत्रमा छैन, त्यस्तो जाँच गर्न ठूला शहरसम्म पुऱ्याउनुपर्छ। त्यस्तो नमुना जाँच गरेर ल्याउँदा एक सातासम्म लाग्ने भएपछि, नेपाली फलफूल तथा तरकारी उत्पादक र व्यवसायीहरू निर्यातमा उत्साहित हुँदैनन् ।

निष्कर्षमा, पूर्वकार्यको समीक्षा गर्दा २०५८ देखि हालसम्म प्रशस्तै तरकारी सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानहरू भएका शोधपत्रहरू भेटिन्छन् । केही शोधपत्रहरू हाल अप्राप्य रहे तापनि

पाठ्यपुस्तकको रूपमा भने केही ग्रन्थहरू प्राय छन् । खास गरेर अन्य व्यवसायिक खेतीले आर्थिक सामाजिक प्रभावको बारेमा अध्ययन विश्लेषण प्रशस्तै भएको भए पनि तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन विश्लेषण भएको पाइदैन तसर्थ यो अध्ययन नितान्त आवश्यक र बिल्कुलै नौलो अध्ययन रहेको छ । यस अध्ययनमा बहुमोलको अत्याधिक विक्रि तथा अत्याधिक आमदानी सिद्धान्तको र विलियमसनको अत्याधिक उपयोगिता सिद्धान्तको प्रयोग गरिएको छ । तसर्थ, यस अध्ययनमा अनुसन्धानकर्ताले उत्पादनको सिद्धान्त, नाफाको सिद्धान्त र मूल्य निर्धारणको सिद्धान्तलाई समेत अध्ययन गरिएको छ ।

२.३ अध्ययनको उपदेयिता (Implication of the Study)

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्दा विभिन्न शोध तथा पुस्तकहरूको अध्ययन गरिएको छ । यस्ता अध्ययनले खासगरी थप अध्ययन गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ । यो अध्ययन तरकारी खेतीको लागत तथा मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययनमा सीमित रहने भएकोले यसले तरकारी खेती गर्ने कृषकको उत्पादन लागत, भण्डारण लागत तथा विक्रि लागत र विक्रि मूल्यको अध्ययन गर्ने छ । त्यसैगरी विचौलियाको समय तथा धुवानी लागत र मूल्यको अध्ययन गर्ने र विक्रताको भण्डारण लागत तथा विक्रि मूल्यको अध्ययन गर्ने छ । यसरी यस अध्ययनले तरकारी खेतीको समग्र लागत र मूल्यको विविधकरणको अध्ययन गर्ने भएकोले भावि दिनहरूमा पनि यसको उपयोगिता बढ्दै जानेछ । त्यसैगरी, यस खाले अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्न सहयोग पुग्ने छ ।

२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)

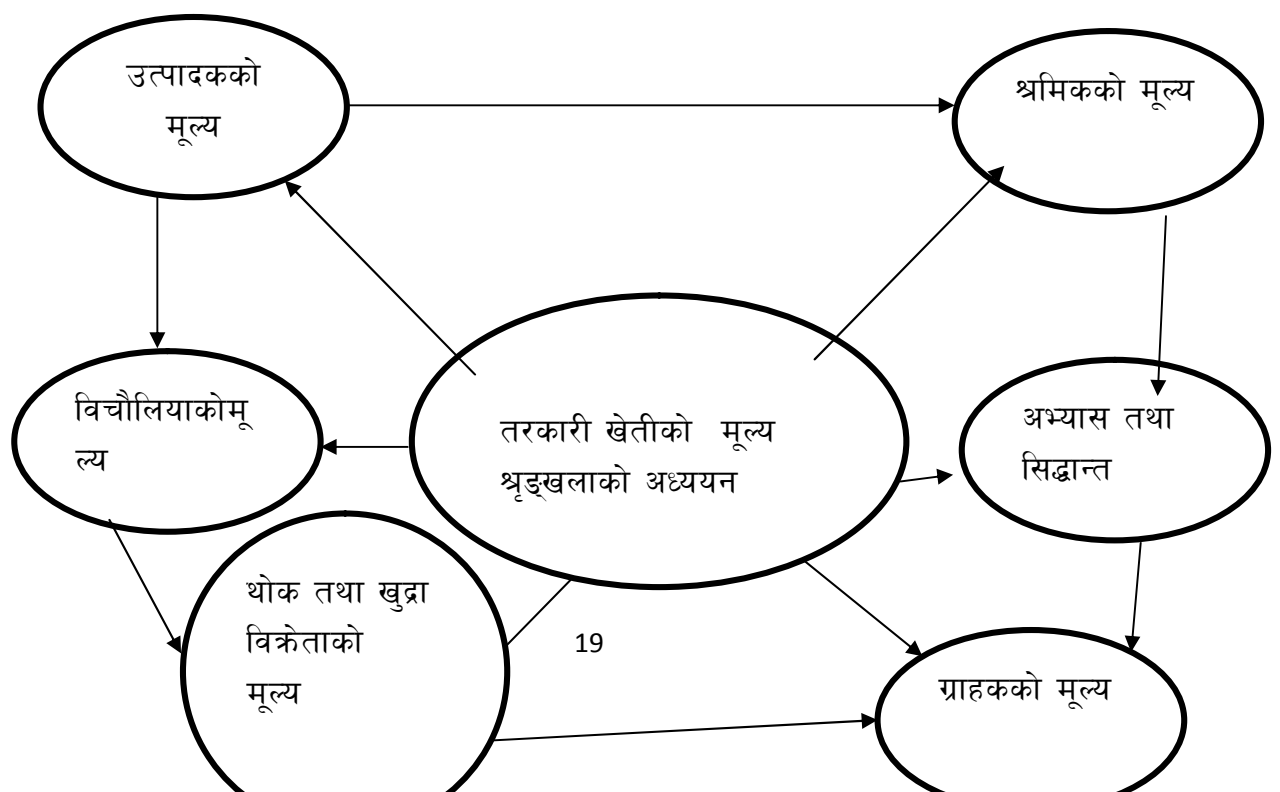
यो अध्ययन तयार गर्दा आर्थिक सर्वेक्षणको अध्ययन गरिएको छ । आर्थिक सर्वेक्षणमा कृषि उत्पादनको अवस्थाको बारेमा चित्रण गरिएको छ । त्यसैगरी अध्ययन गरिएको पञ्चवर्षीय योजना २०७६-२०८१ मा कृषिको विकास सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । अध्ययन गरिएका शोधपत्रहरूमा व्यवसायिक तरकारी खेती र त्यसको प्रभावको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी, अध्ययन गरिएको शोधपत्र मध्ये एक शोधपत्रमा उखु खेतीको लागतको विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत प्रस्तावित अनुसन्धानको लागि छनौट गरिएको यो शीर्षक अन्य शीर्षक भन्दा फरक र बिल्कुलै नौलो रहेको छ । समयको हिसावले, विषयको हिसावले समेत यो प्रस्तावित अध्ययन फरक रहेका छ ।

तरकारी बालीहरूको उत्पादकत्व तथ्यांकले भक्तपुर तरकारी खेतीको लागि निकै उपयुक्त देखिन्छ । मध्यपुर ठिमी नगरपालिकामा ६२ प्रतिशत खेतीयोग्य जमिन भएकोमा ४२ प्रतिशतमा मात्र खेती गरिएको त्यसमा पनि १८ प्रतिशतमा मात्र सिंचाई सुविधा हुनुले सर्वप्रथम सबै खेती

योग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्ने देखिन्छ । सबै वडाहरुमा सडक पुहँच बाह्रै महिना हुने गरी सडकको स्तरोन्नती गरिनु पर्दछ । जमिनको खण्डीकरणले उत्पादनमा असर परेकोले सामुहिक र सहकारीताका आधारित तरकारी खेती गरिनु पर्दछ । तरकारी खेतीको मूल्य श्रृंखलाको अभावले उत्पादनकर्ता (कृषक) र उपभोक्ता दुबैले न्यून फाईदा प्राप्त गरेका छन्। धेरै स्थानबाट थोरै थोरै तरकारी संकलन गरी बजारीकरण गर्नुपर्ने भएकोले मूल्यमा ठूलो अन्तराल देखिएको भन्ने व्यवसायिहरुको गुनासोमा थोरै सत्यता भने छ । वास्तवमा कृषक र उपभोक्ता बीचको दुरी बढेकोले दुबैलाई बढी वेफाइदा भएको हो । यसको लागि नगरपालिकाले कृषकबाट तरकारीको खरिद गर्ने, चिस्यान केन्द्र हुँदै बजारीकरण गर्ने, प्रशोधन उद्योगहरुको स्थापनाबाट तरकारीको प्रशोधित उत्पादन बजारमा लैजाने व्यवस्था गर्न सक्नु पर्दछ । मुख्यत नगरपालिकाले तरकारीको मूल्यमा आउने उतार चढावमा लगाम लगाउन सक्नु पर्दछ तवमात्र कृषक (व्यवसायिक युवा) हरु कृषि व्यवसाय तर्फ आकर्षित हुने र तरकारी उत्पादन नियमित एवं दिगो हुन जान्छ ।

२.५ अवधारणात्मक कार्यढाँचा (Conceptual Framework)

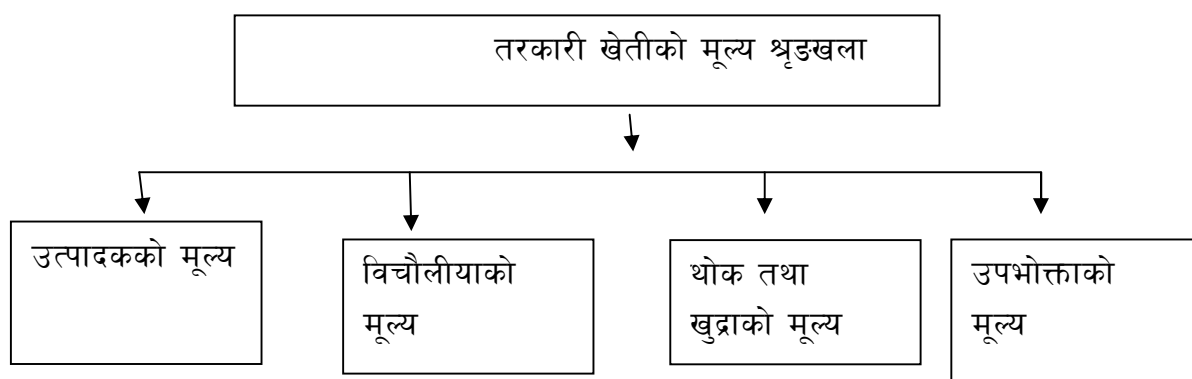
नेपालको कृषि प्रणालीमा तरकारी खेतीलाई एक प्रमुख अङ्को रूपमा लिइन्छ । नेपालमा तरकारी खेती व्यवसायिक र घरायसी गरी दुई प्रकारबाट हिउदे, वर्षे र बेमौसमी गरी सञ्चालन गरेको पाइन्छ । जसमा पहिलो घरायसी रूपमा करेसावारीमा तरकारी खेती गरी आफ्नो परिवारको आवश्यकतालाई पूरा गर्नुका साथै बचत हुन पुगेमा आफ्ना इष्टमित्रलाई आंशिक रूपमा बजारमा बिक्री वितरण गरिन्छ । प्रस्तुत अनुसन्धानमा निम्नानुसारको अवधारणात्मक कार्यढाँचाको प्रयोग गरिएको छ ।

प्रस्तुत रेखाचित्रको रूपमा रहेको कार्यढाँचाको आधारमा प्रस्तुत अध्ययन पुरा गरिएको छ । प्रस्तुत रेखाचित्र अनुसार, यो अध्ययन तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलामा केन्द्रित रहेको छ । यस अध्ययनमा उत्पादकको मूल्य, श्रमिकको मूल्यको अध्ययन गरिएको छ भने विचौलियाले तरकारी खरिद गर्दा र विक्रि गर्दा हुने मूल्यको अध्ययन गरिएको छ । त्यसैगरी, थोक तथा खुद्रा विक्रेताको मूल्यलाई समेत यस अध्ययनमा विश्लेषण गरिएको छ । मूल्यको अध्ययन गर्दा मूल्य सिद्धान्त र अधिकतम नाफाको सिद्धान्तलाई समेत अनुसरण समेत गरिएको छ ।

२.६ कार्यात्मक कार्यढाँचा (Functional Framework)

कार्यात्मक कार्यढाँचाले आफ्नो अध्ययन कसरी सम्पन्न हुन्छ र कुनकुन क्षेत्रलाई समावेश गरी विश्लेषण गरी अध्ययन गरिन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट गर्दछ ।

उल्लेखित रेखाचित्रमा उल्लेख गरिए जस्तै प्रस्तुत अध्ययनमा तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययनमा आधारित रहँदा उत्पादक मूल्य, विचौलिया मूल्य, थोक तथा खुद्रा मूल्य उपभोक्ता मूल्यको समेत अध्ययन गरिने कार्यढाँचामा आधारित रहेको छ । यस अध्ययनमा उत्पादकले तरकारी उत्पादन गर्दा उसले खरिद गर्ने, मल, बीउ, श्रमिकको मूल्य, कृषकले त्यस समयमा अर्थोपार्जन गर्ने प्रवृत्ति र त्यसको आधारमा भएको तरकारीको विक्रि मूल्यको अध्ययन गरिएको छ । त्यसैगरी विचौलियाले खरिद गर्ने मूल्य र विक्रि गर्ने मूल्य, थोक विक्रेताले खरिद गर्ने मूल्य र विक्रि गर्ने मूल्य, खुद्रा विक्रेताले खरिद गर्ने मूल्य र विक्रि गर्ने मूल्य र उपभोक्ताले खरिद गर्ने मूल्यको समेत अध्ययन गरिएको छ ।

नेपालमा खाद्यान्न, तरकारी र फलफूललगायत अन्य कृषि उत्पादनको प्रचुर सम्भावना हुँदाहुँदै पनि परनिर्भरताको यो क्रम पछिल्लो समयमा बढ्दैछ । जसले गर्दा अबौं रूपैयाँको कृषि

उपज देश बहिरबाट आयात भई रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । त्यसैले देशलाई खाद्यान्न, तरकारी र फलफूल लगायत अन्य कृषि उपजमा आत्मनिर्भर हुन सहयोग पुऱ्याउन यस कृषि विभाग र मातहतका निकायहरूले गरिरहेको गुणस्तरीय स्रोत बीउ विजन, बेर्ना र नर्सरी उत्पादनका कार्यलाई जारी राख्दै आगामी वर्षहरूमा थप प्रभावकारी रूपमा सेवा प्रवाह गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, कृषकको आयआर्जन, स्वरोजगार सिर्जनामा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नु पर्छ भन्ने मन्यता कृषि विभागको रहेको छ । यसका लागि सरकारले कृषि प्रविधि विकासमा लगानी बढाउँदै लैजानु पर्ने हुन्छ । यस कार्यमा नीतिगत र नियमनकारी भूमिकामा कृषि विभाग र सेवा प्रवाह प्रविधि विस्तार र उत्पादनमूलक अभियानका कार्यक्रममा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राथमिकता साथ कार्यक्रमहरू गर्नु पर्ने देखिन्छ । यसका लागि तीनै तहबीच प्रभावकारी समन्वय हुनु पर्ने अति आवश्यक देखिन्छ ।

राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति २०६३, कृषि विकास रणनीति २०१५- २०३५ तथा अन्य नीतिहरूलाई अनुसरण गर्दै आयात प्रतिस्थापन एवम् खाद्य तथा पोषण सुरक्षा अभिवृद्धि गर्न खाद्यान्न, दलहन, तेलहन एवम् औद्योगिक बालीमा राष्ट्रिय महत्वका विशेष उत्पादन कार्यक्रम (अभियानमूखी कार्यक्रम) सञ्चालनमा सम्बन्धित निकायहरूलाई सहजीकरण गर्ने गरेको पाइएको छ ।

संविधान प्रदत्त खाद्यसम्बन्धी अधिकार सुनिश्चित गर्दै कृषि क्षेत्रको समग्र विकासको मार्गदर्शकका रूपमा रहेको कृषि विकास रणनीतिले परिकल्पना गरे अनुसार कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, कृषि क्षेत्रको विविधीकरण, व्यावसायिकरण र कृषिजन्य वस्तुको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरिनु अपरिहार्य छ । श्रमशक्तिको बढ्दो पलायनबाट सृर्जित कृषि मजदुरको अभाव र आपूर्तिका समस्यासमेत मध्यनजर गर्दै उत्पादनमा आत्मनिर्भरता र बढ्दो व्यापार घाटा न्यूनीकरण गर्न आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछि परेका वर्गलाई समेत प्राथमिकता दिई सरकारी, सहकारी र निजी साभेदारीको अवधारणा अंगिकार गर्दै मुलुकको भौगोलिक परिवेश, तुलनात्मक लाभ र बाली विशेष अनुसारको विशेष कृषि उत्पादन क्षेत्रमार्फत कृषि उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरण गरिनु पर्छ । कृषिमा व्यावसायिकरण, यान्त्रिकरण र औद्योगिकरणमार्फत कृषि पेशालाई सम्मानजनक बनाई आय तथा रोजगारी सिर्जना, गरिबी न्यूनीकरण, सुधारात्मक व्यापार सन्तुलन, दिगो र सन्तुलित विकास, खाद्य तथा पोषण सुरक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न जरूरी छ ।

नेपालको संविधानको धारा ३६ मा खाद्यसम्बन्धी हक अन्तर्गत प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने कानून बमोजिम खाद्य सम्पत्तिको हकको प्रत्याभूति गरेको गरिएको छ भने धारा २५ मा सम्पत्तिको हक अन्तर्गतको भूमिको उत्पादन र उत्पदकत्व वृद्धि गर्न कृषिको आधुनिकीकरण र व्यावसायिकरण गर्ने प्रयोजनका लागि राज्यले कानून बमोजिम भूमि सुधार व्यवस्थापन र नियमन गर्न बाधा नपर्ने व्यवस्था गरेको छ र धारा ४२ मा सामाजिक न्यायको हक अन्तर्गत प्रत्येक किसानलाई कानून बमोजिम कृषि कार्यका लागि भूमिमा पहुँच परम्परागत रूपमा प्रयोग र अवलम्बन गरिएको स्थानीय बीउ विजन र कृषि प्रजातीको छनौट र संरक्षणको हकको प्रत्याभूति गरेको छ । यसबाट तरकारी खेतीमा समेत टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

अध्याय तीन(CHAPTER III)

अध्ययन विधि र प्रक्रिया(RESEARCH METHODOLOGY AND PROCEDURES)

यस अध्यायमा अनुसन्धान विधि र प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ, जसमा क्रमशः अनुसन्धान ढाँचा, तथ्याङ्कको स्रोतहरू, जनसंख्या र नमुना छनौट रणनीति, तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया, तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू, तथ्याङ्क संकलन प्रविधि, तथ्याङ्क विश्लेषण र नीतिगत प्रावधान प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत शोधकार्यका लागि निम्न अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ।

३.१ अनुसन्धान ढाँचा(Research Design)

अनुसन्धानलाई व्यवस्थित रूपमा सम्पन्न गर्नका लागि अनुसन्धान पूर्व नै तयार गरिएको वृहत योजनालाई अनुसन्धान ढाँचा भनिन्छ। अनुसन्धान कार्यमा अनुसन्धान विषयको छनौट कार्यदेखि तथ्यांक संकलन विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण कार्यसम्म अवलम्बन गर्नुपर्ने सबै प्रक्रियाहरू समेटेर बनाइएको कार्य योजनाको एक निश्चित खाका नै अनुसन्धान ढाँचा हो। समस्याको अध्ययन अनुसन्धान गर्न निश्चित विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। अनुसन्धानकार्य तार्किक, व्यवस्थित। वैज्ञानिक र तथ्यपरक भएका कारण विनायोजना, विनासुझबुझ, विना सावधानी र सम्पूर्ण प्रकारको लागत र विवरण विना अनुसन्धानकार्यलाई अगाडि बढाउन प्राय असम्भव नै हुन्छ। अनुसन्धान कार्यका विभिन्न चरणहरूलाई कसरी सम्पन्न गर्ने भन्ने तथ्यको पूर्व अभ्यास, पूर्व अनुमान तथा पूर्वजानकारी अनुसन्धान ढाँचामा गरिन्छ। अनुसन्धानकार्यमा आईपर्ने समस्याहरू र अपनाउन पर्ने असावधानीका बारेमा अनुसन्धान ढाँचामा गरिहरो विश्लेषण गरिएको हुन्छ। जसले कुनै पनि समस्या र विषयवस्तुको बारेमा विस्तृत जानकारी प्रदान गरी निष्कर्षमा पुग्न मद्दत पुर्याउनुका साथै केकसरी अध्ययन कार्य गरिएको छ, त्यस कुरालाई प्रष्ट पार्ने काम गर्दछ। अनुसन्धानका सम्पूर्ण पक्षलाई समेट्ने गरी तार्किक र स्पष्ट अर्थ दिने सबै क्षेत्रको अन्तरविरोध हटाउने र अपूर्णतालाई समेट्ने गरी अनुसन्धान ढाँचा तयार पार्नुपर्दछ। अनुसन्धान कार्यमा अध्ययन विधि एक महत्वपूर्ण अङ्गका रूपमा रहेको हुन्छ। अध्ययनका क्रममा प्रयोग गरिएका विधिहरूले अध्ययनलाई प्रभावकारी र तथ्यपूर्ण बनाउन सकिन्छ। यस अनुसन्धानमा विश्लेषणात्मक र वर्णनात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ।

३.२ तथ्याङ्कको स्रोत (Sources of Data)

अध्ययन तथा अनुसन्धानको क्रममा प्रयोग गरिने तथ्याङ्कको विवरणलाई दुई किसिमबाट वर्गीकरण गर्ने गरिन्छ । अनुसन्धानकर्ता आफैले संकलन गर्ने स्रोत प्रथमिक स्रोत हो भने अनुसन्धानकर्ताले विभिन्न कालखण्डमा प्रकाशित भएका स्रोतहरूको प्रयोग गरिन्छ भने त्यो द्वितीयक तथ्याङ्कको स्रोत हो । यो अध्ययन अन्तर्वार्ता र वैयक्तिक अध्ययनबाट प्राप्त सूचनाहरू गूणात्मक प्रकृतिका हुनेछन् भने अध्ययनको समग्रता र प्रश्नावलिबाट प्राप्त सूचना मात्रात्मक प्रकृतिका छन् । आवश्यकता र उद्देश्य अनुसार यी दुवै विधिको समायोजन गरी पूर्ण अनुसन्धान गरिने हुनाले यो मिश्रित प्रकृतिको रहनेछ । त्यसैगरी तथ्याङ्कको स्रोत अन्तर्गत प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतको प्रयोग गरिनेछ । जसलाई निम्नानुसार देखाइएको छ ।

३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Sources)

प्राथमिक तथ्याङ्क यस अध्ययनको प्रमुख अंगका रूपमा रहने छन् जसमा सोधकर्ता आफैले अध्ययन क्षेत्रबाट तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको छ । प्रस्तुत अनुसन्धान भक्तपुर जिल्लाको मध्यपुर थिमी नगरपालिकामा सीमित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययन तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययनमा सीमित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा सामान्य अन्तर्वार्ताका लागि २० जना कृषक छनौट गरिएको छ भने १० जना विचौलिया, १० जना थोक विक्रेता, १० जना खुद्रा विक्रेता र ५० जना ग्राहक गरी १०० जना छनौट गरिएको छ ।

३.२.२ द्वितीय स्रोत (Secondary Sources)

द्वितीय तथ्याङ्कको मध्यपुर थिमी नगरपालिका, केन्द्रिय पुस्तकालय र विभिन्न समयमा प्रकाशित लेखहरूबाट प्राप्त गरिएको छ । यो अनुसन्धान मुख्यतया प्राथमिक तथ्याङ्कमा केन्द्रित रहे पनि अनुसन्धान प्रक्रिया र अनुसन्धानका समस्यासँग सम्बन्धित द्वितीयक तथ्याङ्क पनि अबलम्बन गरिएको छ । यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीयक दुवै प्रकारका स्रोतबाट सामग्री संकलन गरिएको छ । द्वितीयक तथ्याङ्कको लागि विद्युतीय सामग्री र छापा सामग्रीको प्रयोग गरिएको छ ।

३.३ . जनसंख्या, नमुना आकार र नमुना छनौट रणनीति(Population and Sampling Procedures)

३.३.१ जनसङ्ख्या(Population)

अनुसन्धानका लागि लिइएको सङ्ख्याबाट छानिएको अंशलाई नमुना भनिन्छ । अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा सम्पूर्ण संख्याबाट अंश छान्ने र तिनलाई नै सम्पूर्ण संख्याको प्रतिनिधि मानेर अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य अनुसन्धान भित्र गरिन्छ । एउटा भागबाट महत्वपूर्ण

सामग्रीलाई ज्ञान गराउनु छनोट पद्धति हो । त्यसैले सम्पूर्ण सामग्रीबाट एक अंश लिई सम्पूर्ण सामग्री बारे ज्ञान गराउने प्रक्रियालाई नमुना छनोट पद्धति भनिन्छ । प्रस्तुत अध्ययनको लागि प्रश्नावली लागि छनोट गरिएका क्षेत्रमा रहेका ७० कृषकमध्ये २० जना अर्थात् २८.३५ प्रतिशत तरकारी खेती उत्पादन गर्ने कृषक छनोट गरिएको छ भने ३५ जना विचौलिया मध्ये २० प्रतिशत १० जना विचौलियाअर्थात् २८.५७ प्रतिशत, ३५ जना थोक विक्रेता मध्ये २८.५७ प्रतिशत अर्थात् १० जना थोक विक्रेता, र ३५ जना खुद्रा विक्रेतामध्ये २८.५७ प्रतिशत अर्थात् १० जना खुद्रा विक्रेता र १७५ जना ग्राहक मध्ये २८.५७ प्रतिशत अर्थात् ५० जना ग्राहक गरी जम्मा १०० जना छनोट गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतको प्रयोग गरिएको छ ।

३.३.२ नमुना आकार (Sample Size)

जनसंख्याको अध्ययन गरी निष्कर्षमा पुग्न नमूना छनोट गरी अध्ययन गरिने सन्दर्भमा जनसंख्या र नमुनावीचको अनुपात कस्तो बनाउने भन्ने कुरा बुझ्नु आवश्यक छ । नमुनाले धेरै प्रकारका तथ्याहरू ओगटेको, ठूलो खर्च र अनावश्यक कुराहरू बोकेको तथा अति ठूलो पनि हुनु हुदैन । साथै नमुना छनोटमा आउन सक्ने सम्भाव्य त्रुटिहरू पनि कम हुनुपर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा उद्देश्यमूलक नामूना छनोट गरिएको छ र अध्ययनमा व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने २० जना कृषक, १० जना विचौलिया, १० जना थोक विक्रेता, १० जना खुद्रा विक्रेता र ५० जना ग्राहक पनि नमूना छनोटमा परेका छन् । तरकारीहरू मध्ये स्थानीय काउली, चमसुरको साग, पालुङ्गो साग, रायो साग, स्थानीय बन्दा, लोकलगाजर लोकल, हरियो धनिया, हरियो लसुन र सेतो मूला गरी विभिन्न तरकारीहरू भएतापनि यस अध्ययनमा रायो साग, पालक साग, हरियो लसुन, हरियो धनिया, गाजर, सुपको साग, मेथीको साग, चमसुर साग, रातो गान्टे मुला, सेतो सलगम, काउली, बन्दा पाकुचासाग, तोरी साग, भट्टमास, बोडी, घ्यू सीमी र हरियो खुर्सानीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गरिएको छ । जसलाई यसप्रकार तालिकामा देखाउन सकिन्छ ।

विवरण	तरकारी	जम्मा किसान	विचौलिया	थोक विक्रेता	खुद्रा	उपभोक्ता
जम्मा	६७	७०	३५	३५	३५	१७५
छनोटमा परेका	१९	२०	१०	१०	१०	५०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

३.३.३ नमूना रणनीति (Sampling Strategy)

नमूना छनौटका सीमा रेखाको साथसाथै त्यसबाट उत्पन्न हुनसक्ने कमी कमजोरी तथा सम्भावित नमूना त्रुटिको पनि व्याख्या गर्नु आवश्यक छ । यस अनुसन्धानमा तरकारी खेतीमा संडलग्न कृषकहरूलाई, कृषकबाट उत्पादित भएको तरकारी थोक तथा खुद्रा बजारमा पुऱ्याउने विचौलिया तथा तरकारीको थोक तथा खुद्रा व्यापार गर्ने व्यापारी र तरकारी खरिद गर्ने उपभोक्तालाई समेत यस अध्ययनमा नमूना छनौटको रूपमा लिइएको छ । औषत नमूना विधिको प्रयोग गरी यो अध्ययन पुरा गरिएको छ । औषत रूपमा नमूना छनौट गर्दा जम्मा ६७ तरकारी मध्ये २८ दशमलव ३५ प्रतिशत अर्थात १९ ओटा तरकारी छनौट गरिएको छ । ७० जना कृषक मध्ये २० जना अर्थात २८ दशमलव ५७ प्रतिशत, ३५ जना विचौलिया १० जना अर्थात २८.५७ प्रतिशत, ३५ जना थोक विक्रेतामध्ये १० जना अर्थात २८ दशमलव ५७ प्रतिशत, ३५ जना खुदा विक्रेता मध्ये १० जना अर्थात २८ दशमलव ५७ प्रतिशत र १७५ जना उपभोक्ता मध्ये ५० अर्थात २८.५७ प्रतिशत उपभोक्ता नमूना छनौट गरिएको थियो ।

३.४ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया (Data Collection Procedures)

तथ्याङ्क संकलन गर्दा खासगरी तीनवटा चरणमा गरिएको छ । पहिलो चरणमा प्रस्तावनाको प्रतिरक्षा पश्चात प्रश्नावली सहित छनौट गरिएको क्षेत्रमा पुगिएको छ । दोस्रो चरणमा प्रथमिक तथ्याङ्कहरू संकलन गरियो भने तेस्रो चरणमा संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरू विश्लेषण, कोडिङ, डिकोडिङ, गरी अनुसन्धान ढाँचा, सिद्धान्तहरूको आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.५. तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू (Tools of Data Collection)

तथ्याङ्क संकलन गर्दा तथ्याङ्क संकलनका औजारको रूपमा प्रश्नावली प्रयोग गरिएको ।

३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire)

औपचारिक र अनौपचारिक रूपमा कुनै अनुसन्धानमा निदिष्ट उद्देश्यका लागि लक्षित प्रश्नहरूको उत्तर प्राप्त गर्न उत्तरदाता र अन्तर्वार्ताकारको बीच दोहोरो व्यवस्थित वार्तालाप नै अन्तर्वार्ता हो । अन्तर्वार्ता लिनको लागि प्रश्नावलीहरू तयार गरिएको छ । प्रश्नावलीका प्रकारहरू यसमा प्रयोग गरिएका प्रश्नहरूको प्रकार अनुसार वर्गीकृत गरिन्छ।

बन्द प्रश्नावलीले उत्तर विशिष्ट हुन खोज्छ, व्यक्तिले जवाफ नदिईकन आफ्नो विचार व्यक्त दिनसक्छ । खुला प्रश्नावली तिनीहरू ती हुन् जुन खुला प्रश्नहरूबाट व्यवस्थित हुन्छन्।

खुला प्रश्नहरू खोज्नुहोस् कि व्यक्ति व्यापक रूपमा जवाफ दिनुहोस्। तिनीहरू व्यक्तिगत प्रश्नहरू हुन्। तयार गरिएका खुल्ला र बन्द प्रश्नावलीहरू तरकारी खेती गर्ने कृषक, तरकारी खेतीमा काम गर्ने कामदार, उत्पादित तरकारी बजारसम्म पुऱ्याउने विचैलिया, तरकारी विक्रेता र ग्राहकहरूलाई संरचित तर खुल्ला र बन्द प्रश्नावली तयार गरिएको छ। जसलाई अनुसूची २ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.६ तथ्याङ्क संकलन विधि (Techniques of Data Collection)

तथ्यांक संकलनका विभिन्न स्रोत तथा विधिहरू मध्ये प्रश्नावली प्रविधि अबलम्बन गरिएको छ।

३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण (Data Analysis)

संकलित तथ्यांकलाई विभिन्न माध्यममा प्रस्तुत गर्ने तथा विश्लेषण गर्ने गरिन्छ। प्रस्तुत अध्ययनको सम्बन्धमा माथि प्रस्तुत आधारहरूबाट सामग्रीको सङ्कलन र तयारी गरेपछि विभिन्न तहमा वर्गीकरण गरी अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएको छ। उपलब्ध स्रोत र सामग्रीलाई तथ्यांकिय प्रस्तुतिहरू जस्तै : तालिका, वृत्तचित्र, ग्राफ तथा अन्य सामग्रीको प्रयोग गरिएको छ। सन्दर्भ ग्रन्थसूची र परिशिष्टमा उल्लेख गरिएको छ।

अनुसन्धानका क्रममा प्राप्त तथ्य शाब्दिक नभई अङ्कमा आउने र त्यसैका आधारमा निष्कर्षमा पुगिने अनुसन्धानलाई परिमाणात्मक अनुसन्धान भएकोले यसमा निगमन विधिको प्रयोग हुन्छ। यसमा सावधानीपूर्वक तयार गरिएका परीक्षण प्रश्नावली संरचित बन्द तथा खुला अन्तर्वार्ता आदि मापनका साधनहरूको प्रयोग गरिएको। यसको निष्कर्षलाई वैधता, विश्वसनीयता र वस्तुपरकजस्ता उपायहरू अपनाएर विश्वसनीयताको परीक्षण गरिन्छ (खनाल, २०६७, ५३-५४)।

३.८ नीतिगत प्रावधान (Ethical Consideration)

यो अध्ययन शैक्षिक आवश्यकता पुरा गर्ने प्रयोजनको लागि मात्र प्रयोग गरिएको छ। तथ्याङ्क संकलन गर्दा अन्तर्वार्ता दिने व्यक्ति तथा सस्था र निकायको अनुमति लिएर मात्र गरिएको छ। अनुसन्धान गर्दा सिद्धान्त र अनुसन्धानको माध्यताको आधारमा गरिएको छ। यस प्रस्तावित अनुसन्धानमा तरकारी मूल्य अवस्थाको बारेमा विश्लेषण गरिएको छ। यसले खासगरी त्रिभूवन विश्वविद्यालयले तयार गरेको अनुसन्धान ढाँचाको मापदण्डमा रही व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ। एपिए (अमेरिकन साइकोलोजिकल एसोसियसन) को ढाँचामा रही अध्ययन गरिएको छ।

अध्याय चार (CHAPTER IV)

व्याख्या तथा विश्लेषण (INTERPRETATION AND ANALYSIS)

यस अध्यायमा व्याख्या तथा विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ, जसमा क्रमश नेपालका तरकारी बालीको उत्पादन, उपत्यकामा तरकारी बालीको उत्पादन, मध्यपुर थिमिमा तरकारी खेती र छनौट गरिएका १९ वटा तरकारीको उत्पादन लागत तथा मूल्य श्रृङ्खला प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ नेपालका तरकारी बालीको उत्पादन (Vegetable Production in Nepal)

सन् १९८१ तिर संयुक्त राष्ट्र खाद्य एवं कृषि संगठन (एफएओ) को बीउ उत्पादन कार्यक्रमले धनकुटामा बेमौसमी तरकारीको अवधारणा ल्याए पनि व्यावहारिक रूपमा लान सकेन । यसै अवधारणालाई वातावरण तथा कृषि नीति अनुसन्धान, प्रचार एवं विकास केन्द्र (सिप्रेड)ले व्यावहारिक रूपमा प्रयोगमा ल्याई नेपालमा बेमौसमी तरकारी खेतीको आधार तयार मात्रै गरेन, क्रान्ति नै ल्यायो विज्ञहरूले नेपालको अर्थतन्त्र ओरालो लागेको बताइरहेका छन् । त्यसलाई रोक्न पनि तरकारी खेतीलाई प्राथमिकतामा राखेर काम गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । किनकि, हाल नेपालमा उत्पादित तरकारीको माग भारतका केही प्रदेशमा छ । यस्तै, चीनको तिब्बतमा पनि खपत हुने सम्भावना छ । नेपालको आर्थिक विकासका लागि विशेष गरी तरकारी खेतीले महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी कृषि मन्त्रालयको तत्कालीन संरचना अनुसार विक्रम सम्वत् २०३० सालमा तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्रको स्थापना भएको हो ।

स्थापना काल देखिनै यो केन्द्रले तरकारी बालीहरूको जातीय विकास कार्य गर्दै आएको छ । यस केन्द्रद्वारा केही तरकारी बालीहरूका उत्कृष्ट जातहरू छनौट गरी उन्नत जातहरूको विकास गरेको छ र ती जातहरू मध्ये तत्कालीन नेपाल सरकार कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले उन्मोचित गरी व्यवसायिक तरकारी खेतीको लागि सिफारीश गरिएको छ । तरकारी बालीहरूका नयाँ जातहरू भित्र्याउने कार्य , भित्र्याईएका तरकारी बालीको जातहरू मध्ये उत्कृष्ट जातको छनौट कार्य, जातीय सम्बद्धन गर्न प्रजनन तथा मूल बीउको उत्पादन कार्य, कृषकस्तरमा प्रमाणित बीउको उत्पादन कार्य र बीउ प्रशोधनशालाको स्थापना र सशक्तिकरण कार्य र ताजा तरकारी एवं तरकारी बीउ बजार विकास गर्ने कार्य भइरहेको छ ।

विक्रम सम्वत् २०५२/४/१ देखि कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको संगठनात्मक परिवर्तन पश्चात् यस केन्द्रलाई कृषि विभागको क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय अन्तर्गत राखी संचालन हुँदै आएकोमा पछि यो केन्द्र नेपाल सरकारको वि.सं. २०५८ सालको निर्णय अनुसार तरकारी विकास निर्देशनालय अन्तर्गत संचालित भई रहेको छ ।

४.२ उपत्यकामा तरकारी बालीको उत्पादन (Vegetable Production in Valley)

बढ्दो सहरीकरणका कारण काठमाडौं उपत्यकामा खेतीयोग्य जमिनको क्षयीकरण तीव्र छ । ९ वर्ष अघिको जनगणनालाई आधार मान्ने हो भने उपत्यकामा साढे तीन लाख हाराहारी घरहरू थिए । पछिल्लो ९ वर्षमा थपिएका घरहरूको संख्या १० लाख हाराहारी हुन सक्ने अनुमान गरिन्छ । ती सबै घरका छत र कौसी तथा करेसाबारीमा तरकारी र फलफूल खेती हुने हो भने काठमाडौं उपत्यकाको घरायसी खपतको ठूलो हिस्सा कौसी खेतिले पूरा गर्ने काठमाडौं महानगरपालिकाको विश्वास छ । काठमाडौं महानगरमा मात्रै दुई लाख ५४ हजार २ सय ९२ वटा कुल घरधुरी रहेका छन् ।

४.३ मध्यपुर थिमिमा तरकारी खेती (Vegetable Farming in Madhyapur Thimi)

अध्ययन क्षेत्रमा भएको तरकारी बालीको उत्पादनलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

४.३.१ रायो सागको उत्पादनको विश्लेषण (Production Analysis of Leaf Mustard)

जाडो तथा हिउँद महिनामा हुने विभिन्न हरियो सागपात मध्य रायोको साग एक प्रमुख तरकारी हो नेपालमा रायोको नामले प्रचलित यो तरकारी क्षेत्रफल र उत्पादनको आधारमा सागपात तरकारीहरू मध्ये पहिलो स्थानमा आउँछ, यसलाई मुख्य गरी नेपालको तराई देखि उच्च पहाड सम्म, बर्खे तथा हिउँदे बालीको रूपमा खेती गर्ने गरिन्छ । यो तराई र मध्य पहाडमा हिउँदे तरकारीका रूपमा र उच्च पहाडमा गर्मीमा लगाइने बाली हो यसले तुषारो खप्न सक्छ चिसो अवस्थामा पातको गुणस्तर असल हुन्छ भने गर्मी अवस्थामा छिट्टै डाँठ पलाई पातको गुणस्तर घट्दछ, यसको खेतीका लागि छोटो दिन, मध्यम तापक्रम र ओसिलो वायुको प्रभाव भएको समयमा राम्रो मानिन्छ । रायो प्रायः सबै किसिमको माटोमा खेती गर्न सकिन्छ, तर प्रशस्त प्राङ्गारिक पदार्थ भएको र पानी अड्याएर राख्न सक्ने क्षमता बढी भएको दोमट माटो यसको लागि उत्तम मानिन्छ, प्राङ्गारिक पदार्थ बढी भएको माटोमा लगाइएको रायका पातहरू राम्ररी फैलने, नरम र खाँदा पनि स्वादिलो हुन्छ । नेपालमा व्यवसायिक रूपमा खेती गरिने रायोका जातहरू मध्ये खुमल चौडा पात, मार्फा चौडा पात, खुमल रातोपात आदि रहेका छन् ।

रायोको खेतीका लागि सिधै बिउ छरेर पनि उत्पादन लिन सकिन्छ, भने बेर्ना राखेर लगायको रायो बाट राम्रो र पछिसम्म पनि उत्पादन लिन सकिन्छ, यसरी बीउ राखेर बेर्ना सार्न को लागि ३० ग्राम प्रति रोपनी बीउको आवश्यकता पर्दछ । विशेषगरी नेपालको तराई देखि उच्च पहाड सम्म रायोको सागको खेती जुनसुकै समयमा पनि गरिने भएतापनि व्यवसायिक खेतीका लागि उच्च पहाडमा फाल्गुन देखि बैशाख सम्ममा लगाउन सकिन्छ भने मध्य पहाडका

लागि भदौ देखि मंसिर सम्म गर्न सकिन्छ, त्यसैगरी तल्लो पहाडका साथै समुद्री सतह देखि १००० मी. भन्दा कम भएको तराई क्षेत्रका लागि असोज देखि पुस महिना सम्ममा खेति गर्नु व्यवसायिक हिसाबले फाइदाजनक मानिन्छ ।

एक लाइनबाट अर्को लाइनको दुरी ३० से. मी र एक बोटबाट अर्को बोटको दुरि १०-१५ से. मी राखेर रोप्न सकिन्छ । रायो छिटो तयार हुने वालि भएकाले लगाउनु भन्दा अगाडि जमिनको तयारी राम्ररी गर्नुपर्दछ । यसको लागि २५ देखि ३० से. मी गहिराइसम्म प्राङ्गारिक मल प्रशस्तमात्रामा हाल्नु पर्दछ, यसका साथै कम्तीमा पनि ५० डोका कम्पोष्ट अथवा गोठेमल ५ केजी नाइट्रोजन, २ केजी फस्फोरस, र २ केजी पोट्यास प्रति रोपनीका हिसाबले माटोमा मिसाउनु पर्दछ । बेर्ना सारेपछि राम्रोसँग नउमर्न लगातार हल्का सिंचाईको आवश्यकता पर्दछ, भने त्यसपछि आवश्यकता हेरी सिंचाई दिनु पर्ने हुन्छ । रायोको सागमा धेरै प्रकारका किरा तथा रोगहरुले आक्रमण गर्ने गर्दछ, खास गरेर पुतली, लाहि, थ्रिप्स् आदि किराहरुले बढी आक्रमण गर्ने हुँदा त्यस्ता कीराहरुलाई नियन्त्रण गर्नको लागि रासायनिक विषादी भन्दा पनि तितेपाति, नीमको भोल, खरानीका साथै गाई भैंसीको गहुँत प्रयोग गरी नियन्त्रण तथा रोकथाम गर्नु पर्दछ, बेर्ना सारेको २५ देखि ३० दिनमा पात टिप्न लायकका हुन्छन् । पात टिप्दा बोटलाई असर नपर्ने गरी टिप्नुपर्दछ, बढी उत्पादन लिनको लागि कलिला तथा राम्ररी हुर्केका पातहरु लगातार टिप्नु पर्दछ, पातहरु बढी छिपाएर ढिलो टिपेको अवस्थामा उत्पादन घट्न जान्छ । जातअनुसार हरियो पात उत्पादन १३००- १८०० किलो /रोपनी उत्पादन लिन सकिन्छ ।

तालिका ४.१

कृषक	उत्पादन लागत प्रति केजी.	विक्रि मूल्य रुपैयामा	नाफा (रु)
१	१००	१२०	२०
२	३०	५०	२०
३	९०	१००	१०
४	९०	१००	१०.
५	१२०	१५०.	३०
६	१००	१५०	५०
७	८०	१००	२०
८	१००	१८०	८०
९	५०	१००	५०
१०	५०	७०	२०
११	४०	६०	२०
१२	५०	१२०	७०
१३	५०	१००	५०
१४	१२०	१४०	२०
१५	५०	१००	५०
१६	५०	६०	१०
१७	४०	६०	२०
१८	१००	२००	१००
१९	१२०	१४०	२०
२०	३०	५०	२०
औसत	७३	१०७.५	३४.५

रायो सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१ मा प्रत्येक कृषकको रायो सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य, नाफा र नाफा प्रतिशत उल्लेख गरिएको छ, जसमा ४ जना कृषकले शत प्रतिशत नाफा राखेर विक्रि गरेको पाइएको छ भने ३ जना कृषकले ५० प्रतिशत नाफा राखेर रायो साग विक्रि गरेको पाइएको छ । ५ जना कृषकले २० प्रतिशत वा सो भन्दा कम नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेको पाइएको छ । समग्रमा, औषतमा रायो सागको उत्पादन मूल्य रु ७३ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय ७ रुपैया ५० पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार कृषकले रायो सागको उत्पादन लागतमा ४७.२६ प्रतिशत नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । उत्पादन र नाफाको सिद्धान्त अनुसार कुनैपनि उत्पादकले

उत्पादित वस्तुमा लागतको तुलनामा अत्याधिक नाफा खोज्ने. भएपनि यो बजारको मागमा निर्धारण हुने गर्दछ।

तालिका ४.२

रायो सागको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य रु मा		खुद्रा मूल्य रु मा		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
१२०	१०	१३०	१०	१४०	१०	१५०

स्रोत : स्थालगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.२ अनुसार विचौलियाले खरिद गर्ने रायो सागको मूल्य रु १२० छ भने विक्रि मूल्य रु १३० रहेको छ अर्थात रु १० नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले रु १३० मा खरिद गरी रु १४० मा विक्रि गरेको पाइयो। त्यसैगरी खुद्रा विक्रेताले १ सय ४० मा खरिद गरी १५० मा विक्रि गरेको पाइयो। यसरी हेर्दा रू १२० पर्ने रायोको सागलाई उपभोक्ताले रू १५० मा खरिद गरेको पाइएको छ।

४.३.२ पालक सागको उत्पादनको विश्लेषण (Production Analysis of Spinash)

पालक एक वानस्पतिक नाम हो जसका पात र काण्डहरूलाई जडिबुटीको रूपमा खाइन्छ। यसमा खनिज र भिटामिन पालकमा पर्याप्त पाइन्छ तर अक्सैलिक एसिडको कारण क्याल्सियम उपलब्ध हुँदैन। यो जाडो महिनामा प्रशस्त पाइन्छ र सबै भन्दा स्वस्थ तरकारी मानिन्छ। पालकमा फेला परेका गुणहरू प्रायः अन्य तरकारीहरूमा फेला पर्दैन। पालकमा आइरन सबैभन्दा बढी पाइन्छ। त्यसकारण पालकले रगतको मात्रा बढाउँदछ। पालुंगो वा पालकको साग खानमा मात्र स्वादिलो हैन यो स्वास्थ्य र पोषणका लागि समेत बरदान हो। यसको नियमित सेवनले शरीरमा रगतको कमी भएकाहरूका लागि लाभदायक भूमिका निर्वाह गर्दछ। यसका अन्य स्वस्थवर्धक गुणको बारेमा भने कमैलाई मात्र थाहा होला १ सय ग्राम पालुंगोको सागमा २६ किलो क्यालरी उर्जा, २ प्रतिशत प्रोटिन, २.९ प्रतिशत कार्बोहाइड्रेट, ०.७ प्रतिशत चिल्लो, ०.७ प्रतिशत लवण र ०.६ प्रतिशत फाइबर पाइने विभिन्न स्रोतहरूले देखाएको छ। यसमा क्याल्सियम, फलाम मात्र होइन भिटामिन ए, बी, सी जस्ता विभिन्न भिटामिन समेत आवश्यक मात्रमा पाइन्छ।

त्यसैले, पालकलाई शरीरको संरक्षक तरकारी समेत भन्ने भनिन्छ। पालकको सागको रसलाई नियमित रूपमा नरिवल पानीमा मिलाएर हरेक विहान पिउनाले मिर्गौलाको पत्थरी हटाउन

समेत मद्दत पुग्छ । पालुंगोको सागको रसमा सिधेनुन मिलाएर नियमित पिउनाले दम तथा स्वास प्रस्वासका रोगीलाई फाइदा पुग्छ । नियमित रुपमा पालकको साग खानाले स्मरण शक्ति बढ्ने र आयोडिनका कारण दिमागी थकान समेत कम हुन्छ । जण्डिसका रोगीले पालकको साग काँचै चपाउनु समेत निकै फाइदाजनक हुन्छ, तर काँचै खादा भने राम्रो संग सफा गरेर मात्र खान पर्छ । रक्तचाप कम हुने समस्या भएकाहरुले दिनहुँ पालुंगोको साग सेवन गर्नुपर्छ ।

तालिका ४.३

पालक सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	८०	१००	२०
२	५०	७०	२०
३	७०	१००	३०
४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
५	५०	९०	४०
६	८०	१००	२०
७	७०	१००	३०
८	७०	१००	३०
९	५०	१००	५०
१०	५५	६०	५
११	३०	७०	४०
१२	४०	८०	४०
१३	५०	१००	५०
१४	८०	१००	५०
१५	८०	९०	१०
१६	३०	५०	२०
१७	४०	१००	६०
१८	४०	७०	३०
१९	१२०	१४४	२४
२०	५०	८०	३०
औसत	५९.७२३	८९.६८	२९.९६

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७९

तालिका ४.३ मा प्रत्येक कृषकको पालक सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य, नाफा र नाफा प्रतिशत उल्लेख गरिएको छ, जसमा ४ जना कृषकले शत प्रतिशत नाफा राखेर विक्रि गरेको पाइएको छ भने ३ जना कृषकले ५० प्रतिशत नाफा राखेर पालक साग विक्रि गरेको पाइएको

छ । ५ जना कृषकले २० प्रतिशत वा सो भन्दा कम नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेको पाइएको छ । समग्रमा, औषतमा पालक सागको उत्पादन मूल्य रु ५९ रुपैया ७३ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८९ रुपैया ६८ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले पालकको सागको उत्पादन लागतमा रु २९ रुपैया ६८ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.४

पालक सागको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
८०	२०	१००	१०	११०	१०	१२०

स्रोत : स्थालगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.४ मा पालक सागको विचौलिया मूल्य, थोकमूल्य, खुद्रामूल्य र उपभोक्ता मूल्य उल्लेख गरिएको छ । तालिका अनुसार विचौलियाले रु ८० मा पालक साग किनेर रु १०० मा बेचेको छ भने थोक विक्रेताले रु १०० मा खरिद गरी रु १ सय १० मा विक्रि गरेको पाइयो । त्यसैगरी, खुद्रा विक्रेताले रु १ सय १० मा खरिद गरी रु १ सय २० मा विक्रि गरेको पाइयो । यसरी, उपभोक्ताले रु ८० पर्ने पालकको मूल्य रु १ सय २० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.३ हरियो लसुनको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Green Garlic)

लसुन एक प्रकारको मसला तथा नगदे बाली हो । यसमा **Allicin** भन्ने तत्व हुन्छ। **Allinase enzyme** ले **Allicin** बनाउँदछ जुन मानिस तथा जनावरकालागि परापूर्वककालबाटै औषधीको रूपमा प्रयोग हुँदै आएको छ र समय बढ्दै जाँदा यसको प्रयोग विभिन्न खाना तथा औषधीको रूपमा तीव्र गतिमा बढ्दैछ भने आजकाल विदेशी बजारमा आजकाल लसुनको ट्याबलेट समेत पाउँन थालीसकेको छ । मनव सेवनमा मात्र सिमित नभए लसुनलाई कीटनासक विषादीको रूपमा ,नेमाटोड तथा दुसी रोग नासक तथा कीरा विकर्षकको रूपमा पनि प्रयोग गर्ने गरिन्छ । लसुनको खेती तराईदेखि हिमाली क्षेत्रसम्म गर्न सकिने भएता पनि तर पहाड तथा हिमाली क्षेत्रमा यसको उत्पादन र गुणस्तर दुवै निकै राम्रो हुने पाइएको छ । तराईमा लसुनको उत्पादन गर्न सकिने भएतापनि लसुनको पोटी पहाडी क्षेत्रको तुलनामा साना भएको पाइन्छ ।

अधिकांश नेपाली परिकारमा लसुनको प्रयोग भएता पनि नेपाली बजारमा पाइने अधिकांश लसुन चीनबाट आयातीत लसुन हुने गरेको छ । नेपाली रैथाने जातको स्वाद आयातीत भन्दा निकै राम्रो भएतापनि तुलनात्मक रूपमा पोटी निकै सानो भएकाले बजारमा चिनिँया लसुनको बाहुल्यता देखिन्छ । नेपालमा व्यवसायीक लसुन खेतीको प्रचुर संभावना भएता पनि यसको व्यवसायीक खेतीमा भने खासै धेरैले ध्यान नदिएको पाइन्छ तर स्वदेशमै यसको राम्रो उत्पादन गर्न सके नेपालमा मात्र सिमित नभइ भारतमा पनि यसको निर्यात गर्न सक्ने अवसर पनि उत्तिकै रहेको छ । स्थानीय जात: तराई जात, पहाडी जात, हिमाली जात, चाइनीज जातलसुनका जातहरू तापक्रम, दिनको लम्बाई र प्रकाशसँग संवेदनशील हुने भएकोले परीक्षण नगरी एक ठाँउको जात अर्को ठाँउमा खेती गर्नु हुँदैन । तर १४०० मिटरभन्दा माथिका स्थानहरूमा भने चाइनीज लसुन निकै सफल भएको पाइएको छ ।

लसुन खेतीकालागी औसत १८ देखि २५० सेन्टीग्रेड तापक्रम भएको ठाउँ उपयुक्त हुन्छ भने सो भन्दा बढी तापक्रम भएका क्षेत्रहरूमा सानो पोटी लाग्ने समस्या हुन्छ भने तापक्रम कम हुने क्षेत्रमा बोट पहुँलीने समस्या देखिन्छ । लसुन जाडो महिनाको बाली भएकाले यसमा तुसारो सहन सक्ने क्षमता निकै राम्रो हुन्छ । लसुनको पोटी रोपेको ३० दिनसम्म २०-२५० सेन्टीग्रेड हुनु पर्दछ र त्यसपछि तापक्रम १० -१५०से.र दिनको लम्बाई १०-११ घण्टा करीव १२० दिनसम्म बिस्तारै घट्दै जाने हुनुपर्दछ । तत्पश्चात बिस्तारै तापक्रम र दिनको लम्बाई बढ्दै गएमा (२०-२५० से. तापक्रम र १२-१३ घण्टाको दिन) उत्पादन राम्रो हुन्छ एक्कासी तापक्रमबढेमा चाँडै नै उल्ला बनी गानो स-साना भई उत्पादन कम हुन्छ । तराईमा सानो उल्ला बन्ने मुख्य कारण पनि यही नै हो । लसुनकोलागी प्रशस्त प्राङ्गारिक पदार्थ भएको दोमट तथा खुकुलो माटो उपयुक्त हुन्छ भने चिम्टाइलो,रातो तथा पानी जम्ने माटोमा यसको उत्पादन निकै कम हुने गर्छ । लसुन रोप्दा ठूला-ठूला गाना भएको लसुन छानी उक्त गानोबाट ठूला-ठूला पोटिला पोटी छानी सो पोटी मात्र रोप्नु पर्दछ । चाइनिज जातको लसुन रोप्दा पहाडी भेगमा असोज महिना र उच्च पहाडी तथा हिमाली भागमा असोज, कार्तिक र फागुन महिनामा लगाउन सकिन्छ भने स्थानीय जातको लसुन तराईमा कार्तिक महिना, मध्य पहाडी भागमा असोज-कार्तिक महिना, उच्च पहाडी भागमा असोज- कार्तिक महिना र हिमाली भेगमा कार्तिक र फागुन महिनामा लगाउन सकिन्छ । लसुनको बीउदर लगाउने दुरीको आधारमा निर्धारण हुने गर्दछ । तर सामान्यतया स्थानीय जातको लसुन १२ देखि १५ के.जी. प्रतिरोपनी आवश्यक पर्दछ । यसैगरी, चाइनिज जातको लसुन २५ देखि ३० के.जी. प्रतिरोपनीका दरले बीउको आवश्यकता

पर्दछ । लसुनलाई लाइनमा रोप्ने चलन छ र रोप्दा दुई लाइन बिचको दुरी १५ से.मी र बोट-बोटको दुरी ८ से.मी हुनुपर्दछ ।

तालिका ४.५

हरियो लसुन को उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	१००	१२०	२०
२	१००	१५०	५०
३	१२०	१५०	३०
४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
५	२०	५०	३०
६	१५०	२५०	१००
७	१००	१२०	२०
८	८०	१२०	४०
९	२००	२५०	५०
१०	७०	१००	३०
११	२०	३०	१०
१२	१००	२००	१००
१३	२०	५०	३०
१४	१००	१३०	३०
१५	१००	१००	०
१६	४०	१००	६०
१७	६०	८०	२०
१८	१००	१३०	३०
१९	८०	१००	२०
२०	८०	१२०	२०

औसत	८६.३१	१२४.७३	३८.४२
-----	-------	--------	-------

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.५ मा प्रत्येक कृषकको हरियो लसुनको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य, नाफा र नाफा प्रतिशत उल्लेख गरिएको छ जसमा १० देखि ५० नाफा राखेर विक्रि गरेको पाइएको छ ।समग्रमा, औषतमा हरियो सागको उत्पादन मूल्य रु ८६ रुपैयाँ ३१ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय २४ रूपैया ७३ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो लसुनको उत्पादन लागतमा रु ३८ रुपैया ४२ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.६

हरियो लसुनको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
५०	१०	६०	१०	७०	५	७५

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.६ मा विचौलियाले हरियो लसुन रु प्रति के जी रु ५० मा किनको पाइयो भने रु १० नाफा राखेर रु ६० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ६० मा खरिद गरी रु १० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो ।यसरी हेर्दा,रु ५० उपभोक्ता मूल्य रहेको हरियो लसुनलाई उपभोक्ताले रु ७५ मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.४ हरियो प्याजको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Green Onion)

नेपालमा प्याज खेतीको अवस्थाको विश्लेषण गर्दा विगत पाँच वर्षमा प्याजको उत्पादन वार्षिक २० देखि २१ हजार हेक्टर क्षेत्रफलमा करिब दुईलाख पचास हजारदेखि तीन लाख मेट्रिकटनको हाराहारीमा हुँदै आएको सरकारी तथ्यांकहरूमा पाइन्छ । यसरी उत्पादन भएको प्याजको औसत ४० रूपैयाँ प्रतिकेजीका दरले मूल्यमा हिसाब गर्ने हो भने करिब नौ अर्बको प्याज स्वदेशमै वार्षिक उत्पादन भएको देखिन्छ ।प्याजको गुणस्तरीय विउ उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गर्ने, तराईका असिंचित क्षेत्रमा सिंचाइको प्रबन्धसहित प्याज खेती प्रोत्साहन गर्ने, प्याजको खेती प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक प्रविधि विकास वा आयात गरेर प्रमाणीकरणपश्चात् किसानमाभक्त लैजाने तथा बजार व्यवस्थापन र मूल्यको सुनिश्चितता गर्ने किसिमका कार्यक्रममा तीनै तहका सरकार मिलेर

काम गर्नु नै आजको आवश्यकता हो ।नेपालका तराईका जिल्लाहरू विशेष गरी सर्लाही, बारा, पर्सा, सिराहा, सप्तरी, महोत्तरी, रौतहटलगायत जिल्लामा हिउँदे याममा प्याजको खेती गर्ने गरिएको छ । तर, यो उत्पादन नेपालमा प्याजको वार्षिक मागको करिब ३५ देखि ४० प्रतिशत मात्र हुन आउँछ । यसरी हेर्दा नेपालमा आवश्यकमध्ये ६० देखि ६५ प्रतिशत प्याज आयातमा निर्भर रहेको देखिन्छ ।

तालिका ४.७

हरियो व्याजको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	५०	७०	२०
२	५०	८०	३०
३	८०	१००	२०
४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
५	५०	७०	२०
६	१००	१५०	५०
७	८०	१००	२०
८	५०	८०	३०
९	१००	२००	२०
१०	४५	६०	१५
११	५०	८०	३०
१२	२००	२२५	२५
१३	७०	१००	३०
१४	८०	१२०	२०
१५	५०	६०	१०
१६	३०	१००	७०
१७	८०	९०	१०
१८	७५	१००	२५
१९	१००	१३०	३०

२०	८०	१००	२०
औसत	७४.७३	१०५	३०.२७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.७ मा प्रत्येक कृषकको हरियो व्याजको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य, नाफा उल्लेख गरिएको छ । औसतमा हरियो व्याजको उत्पादन मूल्य रु ७४ रुपैया ७३ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय ५ रुपैया देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो व्याजको उत्पादन लागतमा रु ३० रुपैया २७ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका नं ४.८

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
७०	१०	८०	२०	१००	१५	११५

हरियो प्याज मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.८ मा हरियो प्याजको मूल्य श्रृङ्खला बारेमा उल्लेख गरिएको छ जसमा विचौलियाको खरिद मूल्य रु ७० छ भने विक्रि मूल्य रु ८० रहेको छ अर्थात उपभोक्ताबाट विचौलियाले खरिद गरेर १० रुपैया नाफा राखि विक्री गर्ने गरेको पाइएको छ । त्यसैगरी, थोक विक्रेताले रु ८० मा खरिद गरी रु १०० मा विक्री गर्ने गरेको पाइएको छ । तालिका अनुसार खुद्रा विक्रेताले रु १०० मा खरिद गरी रु ११५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.५ धनियाको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Coriander)

हरियो धनिया तरकारी, अचारमा स्वादका लागि मात्र नभइ यसबाट भिटामिन सी र प्रोटीन पाइने हुनाले उपभोक्ताहरूले खोज्ने गरेका छन्। जसले गर्दा उत्पादन कम र माग धेरै हुँदा मूल्य उच्च भएको हो। हाल काठमाडौं नजिकका जिल्लाहरूबाट धनियाँ बजारमा भित्रिने गरेको छ। भक्तपुर ललितपुर, बनेपा र नुवाकोटहरूमा थोरै थोरै उत्पादन भएर आइरहेको व्यवसायीले बताएका छन्। बजारमा विक्री हुने धनियाँ स्वदेशी उत्पादन हुने गरेको छ ।

तालिका ४.९

हरियो धनिया सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	२००	२५०	५०
२	१००	२००	१००
३	२००	३००	१००
४	१५०	२००	५०
५	५०	१५०	१००
६	२००	३००	१००
७	१५०	२००	५०
८	७०	१२०	५०
९	१५०	२००	५०
१०	७०	१२०	५०
११	४०	७०	३०
१२	८०	८५	५
१३	२००	४००	२००
१४	१५०	२५०	५०
१५	४०	६०	२०
१६	४०	१५०	११०
१७	४०	५०	१०
१८	७५	१००	२५
१९	८०	१२०	४०
२०	१००	१५०	५०
औसत	१०९.२५	१७३.७५	६४.५

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.९ मा प्रत्येक कृषकको हरियो धनिया सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य, नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा हरियो धनियाको उत्पादन मूल्य रु १०९ रुपैया २५ पैसा

देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय ७३ रूपैया ७५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो धनियाको उत्पादन लागतमा रु ६४ रूपैया ५० पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । उत्पादकले थोरै मूल्यमा धनियाको उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्ने गरेतापनि विचौलिया, थोक तथा खुद्रा विक्रेताले भने नाफा धेरै राखेर विक्रि गर्ने गर्दछन् । हरियो धनिया उत्पादक, विचौलिया, थोकले के.जी.मा विक्रि गर्ने गरेतापनि उपभोक्ताले भने मुठामा खरिद गर्ने गर्दछन् ।

तालिका ४.१०

हरियो धनियाको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
८०	५	८५	१०	९५	५	१००

स्रोत : स्थालगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१० मा धरियो धनियाको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गरिएको छ जसमा विचौलियाको खरिद मूल्य ८० छ भने यसले रु ५ नाफा राखेर रु ८५ मा बेचेको पाइएको छ । त्यसैगरी, थोक विक्रेता रु ८५ मा खरिद गरी रु १० नाफा राखेर खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ । खुद्रा विक्रेताले हरियो धनिया रु ९५ मा खरिद गरी रु ५ नाफा राखेर रु १०० मा गर्ने गरेका छन् । यसरी हेर्दा हरियो धनिया कृषकले रु ८० मा विक्रि गर्ने गरेका छन् उक्त धनियाँलाई उपभोक्ताले रु १०० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ ।

४.३.६ गाजरको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Carrot)

गाजर तरकारी बाली मध्य एक महत्वपूर्ण बालीमा पर्दछ र यसको मागपनि पछिल्लो समयमा बढ्दै गएको छ । गाजर विशेष गरेर खानासँग सलाद , अचार र हलुवाजस्ता परिकार बनाएर मसलाका रूपमा खाने प्रवृत्ति बढ्दै गएकोले यसको बजारमाग पनि उच्च रहेको छ । गाजर खेती गर्ने सवालमा कृषकहरूको प्राथमिकता पाएको छ जसलाई आम्दनीको प्रमुख स्रोतको रूपमा लिने गरिन्छ । गाजर खेती हिउँदे सिजनमा मात्र हुने र सो सिजनमा गाजरको मूल्य एकदमै कम हुने गरेको छ तर विचौलियाले सो गाजर सस्तो मूल्यमा खरिद गरी शीत भण्डारण गरी वर्षायामको समयमा प्रति के जी रु १५० देखि २०० सम्ममा विक्रि गरेको मनग्य आम्दानी गर्ने गर्दछन् । गाजरको खेती अत्याधिक रूपमा भक्तपुर र चितवन जिल्लामा हुने गर्दछ

। गाजरको उत्पादन र मूल्य श्रृङ्खलाको सन्दर्भमा कृषकको लागत र नाफा कम भएतापनि विचौलिया, थोक विक्रेता र खुद्रा विक्रेताले उच्च नाफा निर्धारण गरी विक्रि गर्ने गर्दछन् तथापि यो नाफा भने अन्य तरकारीको भन्दा कम हुने गर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा छनौटमा परेका कृषकहरूले उत्पादन गरेको गाजरको लागत, विक्रि मूल्य, विचौलियाको खरिद मूल्य, विक्रि मूल्य, थोक विक्रेताको खरिद तथा विक्रि मूल्य र खुद्रा विक्रेताको खरिद र विक्रि मूल्य अनुसार तलको तालिकामा विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका ४.११

गाजरको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	८०	१००	२०
२	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
३	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
४	५०	१००	५०
५	४५	६०	१५
६	८०	१००	२०
७	६०	८०	२०
८	७०	१२०	५०
९	३०	५०	२०
१०	५५	८०	२५
११	५०	८०	३०
१२	२०	५०	३०
१३	१००	११०	१०
१४	६०	१००	४०
१५	२०	४०	२०
१६	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१७	३०	४०	१०
१८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१९	१५०	२००	५०
२०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
औसत	६०	८७.३३	२७.३३

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.११ मा प्रत्येक कृषकको गाजरको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य, र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा ५ जना कृषकले शत प्रतिशत नाफा राखेर विक्रि गरेको पाइएको छ भने ३

जना कृषकले ५० प्रतिशत नाफा राखेर गाजर विक्रि गरेको पाइएको छ । औषतमा गाजरको उत्पादन मूल्य रु ६० देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८७ रुपैया ३३ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले गाजरको उत्पादन लागतमा रु २७ रुपैया ३३ नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.१२

गाजरको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
६०	१०	७०	१०	८०	१०	९०

स्रोत : स्थालगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१२ मा गाजरको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गरिएको छ । तालिका अनुसार विचौलियाले रु ६० मा किनेको गाजर रु १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले पनि गाजरको मूल्यमा रु १० नाफा राखेर रु ८० मा विक्रि गर्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी, खुद्रा विक्रेताले रु ८० मा गाजर खरिद गरी रु १० नाफा राखेर रु ९० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, कृषकले रु ६० मा विक्री गरेको गाजर उपभोक्ताले रु ९० मा खरिद गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

४.३.७ सुपको सागको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Fresh Dill Greens)

सुप साग तरकारी बाली मध्येको अर्को महत्वपूर्ण तरकारी बाली हो । यो सागको माग अन्स सागहरूको तुलनामा निकै नै बढी हुन्छ, किनभने यो तरकारी बाली उत्पादन गर्न एकदमै सजिलो, छिटो र छरितो हुन्छ तर पनि सबै कृषकले यो तरकारी खेती गर्दैनन् किनभने यसबाट आम्रदानी कम हुने गर्दछ । विशेषगरी सुप साग तराईका जिल्लामा र उपत्यकामा बढी उत्पादन हुने गरेपनि पहाडि जिल्लामा सिँचाईको अभावको कारण यसको खेती त्यति गरेको देखिँदैन तर यसको बजारमाग बढी भएको छ । सुपको सागको उत्पादन तथा विक्रीलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

सुपसागको उत्पादन तथा मूल्य श्रृङ्खलाको सन्दर्भमा उत्पादकले यसलाई ठूलो परिमाणमा गर्ने र थोरै नाफा राखेर विक्रि गर्दै गर्दा विचौलिया, थोक तथा खुद्रा विक्रेताले नाफा

बढाएर विक्रि गर्ने गर्दछन् । उत्पादकबाट थोरै मूल्यमा खरिद गरी उपभोक्तालाई चर्को मूल्यमा विक्रि गर्ने गरेको कुरा तल उल्लेख गरिएका तालिकाहरूबाट प्रष्ट हुन्छ ।

तालिका ४.१३

सुपको सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
२	३०	४०	१०
३	८०	१००	२०
४	७०	९०	२०
५	२०	४०	२०
६	८०	१००	२०
७	८३	९५	१२
८	५०	८०	३०
९	१००	१३०	३०
१०	७०	८०	१०
११	५०	६०	१०
१२	१००	१५०	५०
१३	१००	१२०	२०
१४	८०	१००	२०
१५	३०	३५	५
१६	८०	१००	२०
१७	८०	१००	२०
१८	१००	१५०	५०

१९	५०	७०	२०
२०	२०	३०	१०
औसत	६७	८७.८९	२०.८९

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१३ मा प्रत्येक कृषकको सुपको सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा सुपको सागको उत्पादन मूल्य रु ६७ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८७.८९ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले सुपको सागको उत्पादन लागतमा रु २० रुपैया ८९ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.१४

सुपको सागको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
२०	५	२५	१०	३५	५	४०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१४ मा सुपको सागको मूल्य श्रृङ्खलाको विवरण उल्लेख गरिएको छ । तालिका अनुसार विचौलियाले सुपको साग रु २० मा किनेर रु ५ नाफा राखेर रु २५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । त्यसैगरी, थोक विक्रेताले रु २५ खरिद गरेको सुपको सागमा रु १० नाफा राखेर रु ३५ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । त्यसैगरी, खुद्रा विक्रेताले रु ३५ मा किनेर रु ४ नाफा राखेर रु ४० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, कृषकले रु २० मा विक्रि गरेको सुपको सागलाई उपभोक्ताले रु ४० तिर्नुपरेको पाइयो ।

४.३.८ मेथीको सागको उत्पादन विश्लेषण(Production Analysis of Fenugreek Green)

मेथी पनि हिउँदे मौसमको तरकारी बाली हो । यसको कलिलो पात र डाँठ अर्थात् साग तरकारीको रूपमा खाने गरिन्छ भने सुकेको बीउ मसलाको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । तरकारी पकाउनको लागि भुटुनको रूपमा प्रयोग गरिने तातो तेलमा मेथीको सुकेको बीउ पड्काउँदा तेलमा भएका हानिकारक पदार्थको असर कम हुने विश्वास गरिन्छ । मेथीको दाना भिजाएर; उमारेर टुसाको अचार खाने चलन पनि लोकप्रिय हुँदै गएको छ । मेथीमा प्रोटीन, खनिज तत्त्व र भिटामिन प्रशस्त मात्रामा पाइन्छ । यसको आयुर्वेदिक महत्त्व पनि छ । औषधिको रूपमा

यसको प्रयोग कब्जियत, अपच र पेट फुलेको समस्याका लागि हुने गर्छ । यसले पेटलाई सफा गर्नुको साथै बोसो पदार्थको असर कम गर्नमा मद्दत गर्दछ । यसले चिसो र तुषारो केही मात्रामा सहन सक्छ । उच्च पहाडमा गर्मी समयमा यसको खेती गरिन्छ, भने तराईमा हिउँदे बालीको रूपमा खेती गरिन्छ । पानी नजम्ने, चिस्यान अड्याइराख्ने, प्राङ्गारिक पदार्थ प्रशस्त भएको दोमट माटोमा यसको उत्पादन राम्रो हुन्छ । नेपालमा ठूला दाना भएका स्थानीय जात र लामो बोट, सानो दाना भएको कसरी मेथीको जात प्रचलनमा रहेको छ ।

गहिरो गरी जमीनलाई दुई-तीन पटक जोती, डल्ला फोरेर भार हटाई माटो बुर्बुराउँदो पारी राम्ररी सम्प्याउनु पर्दछ । जमीनमा अघिल्लो बालीका अवशेष रहन दिनुहुँदैन । पाकेको गोबर मल अथवा कम्पोष्ट पनि माटोमा राम्रोसँग मिलाउनु पर्दछ । जमीनको तयारीसँगै बीउ छर्नु पर्दछ । बीउ छर्ने बेलामा कहीं बाक्लो कहीं पातलो हुनुहुँदैन, एकनाशले फिँजाएर छर्नु पर्दछ । बीउ छरेलगत्तै छापो राखी सिँचाइ गर्नु पर्दछ । एक रोपनी जमीनमा ६०० के.जी. राम्रोसँग पाकेको गोबर मल अथवा कम्पोष्ट आवश्यक पर्दछ । स्थानीय मेथी: १००० ग्राम बीउ एक रोपनीको लागि पर्याप्त हुन्छ । मेथीको सागको उत्पादन लागत र कृषकको विक्रि मूल्य तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ४.१५

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
२	२५	३५	१०
३	७०	१००	३०
४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
५	३०	७०	४०
६	६०	९०	३०
७	५६	६५	९
८	४०	८०	४०
९	२००	३००	१००
१०	८०	१००	२०
११	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१२	५०	१००	५०
१३	५०	१००	५०
१४	२०	४०	२०

१५	१००	१५०	५०
१६	४०	६०	२०
१७	७०	७५	५
१८	५०	१५०	१००
१९	८०	१००	२०
२०	२०	३०	१०
औसत	६१.२३	८७.९४	२६.७१

मेथी सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१५ मा प्रत्येक कृषकको मेथीको सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य, नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा मेथी सागको उत्पादन मूल्य रु ६१ रुपैया २३ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८७ रुपैया ९४ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले मेथीको सागको उत्पादन लागतमा २६ रुपैया ७१ रुपैया नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.१६

मेथी सागको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
१२०	१०	१३०	१०	१४०	१०	१५०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१६ मा मेथी सागको मूल्य श्रृङ्खलाको विश्लेषण गरिएको छ । तालिका अनुसार विचौलियाले रु १२० मा किनेको मेथीको सागलाई रु १० नाफा राखेर रु १३० मा थोक विक्रेतालाई विक्री गरेको पाइयो । त्यसैगरी, थोक विक्रेताले मेथीको सागमा रु १० नाफा राखेर खुद्रा विक्रेतालाई रु १४० मा विक्रि, गरेको पाइयो भने खुद्रा विक्रेताले रु १० नाफा राखेर रु १५० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेका छन् । यसरी हेर्दा, कृषकले रु १२० विक्रि गरेको मेथीको सागलाई उपभोक्ताले रु १५० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ ।

४.३.९ चम्सुरको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Garden Cress)

चम्सुर सागबालीहरू मध्येको अर्को महत्वपूर्ण तथा छिटो तयार हुने बाली हो। यसको खेती काठमाडौँ उपत्यका र पहाडी इलाकामा बढी गरिए पनि नेपालको सबै ठाउँमा यसको उत्पादन गर्न सकिन्छ । यसका कलिला डाँठ र पात सागका रूपमा पकाएर खाइन्छ । चम्सुर स्वादिलो साग भएकोले यसलाई अरूसँग मसलाको रूपमा मिसाएर पनि पकाउन सकिन्छ । यो साग

एकदमै पोसिलो हुन्छ । यसमा प्रशस्त मात्रामा फलाम, क्याल्सियम, प्रोटीन र भिटामिन ए र सी पाइन्छ । यसको आयुर्वेदिक महत्व पनि छ । चम्सुरलाई चिसो हावापानी आवश्यक पर्दछ, त्यसैले यसको खेती हिउँदमा गरिन्छ । तर काठमाडौं उपत्यका सरह हावापानी भएको पहाडी क्षेत्र अथवा यो भन्दा चिसो ठाउँमा यसको खेती बाह्रै महीना गर्न सकिन्छ । यसको खेती सबै किसिमको माटोमा हुने भए पनि प्राङ्गारिक पदार्थ प्रशस्त भएको दोमट माटोमा उत्पादन राम्रो हुन्छ । नेपालको तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाडमा काठमाडौं स्थानीय जातको चम्सुर लगाइन्छ । यसको हाँगा कम हाल्छ, पात साना तथा तिखा हुन्छ । बीउ छरेको ४५ दिनमा बाली दिन तयार हुन्छ । जमीनलाई २-३ पटक जोती, डल्ला फोरेर भार हटाई माटो बुबुराउँदो पारी राम्रोसँग सम्याउनु पर्दछ । जमीनमा अघिल्लो बालीका अवशेष रहन दिनुहुँदैन । राम्रोसँग पाकेको गोबर मल अथवा कम्पोष्ट पनि माटोमा मिलाउनुपर्दछ । १-१ मिटर चौडाइ तथा आवश्यकता अनुसार लम्बाइ भएका स-साना ड्याड बनाउनु राम्रो हुन्छ । प्रतिरोपनी राम्रोसँग पाकेको ६०० के.जी. गोबर मल अथवा कम्पोष्ट आवश्यक पर्दछ । बीउ एक रोपनीको लागि ५००-७०० ग्राम बीउ पर्याप्त हुन्छ ।

तालिका ४.१७

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	१००	१२०	२०
२	४०	५०	१०
३	१००	१२०	२०
४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
६	४०	७०	३०
७	७५	१०५	३०
८	५०	१००	५०
९	१००	१३०	३०
१०	७०	८०	१०
११	५०	६५	५
१२	२५	३०	५
१३	१००	१३०	३०
१४	१००	१५०	५०
१५	३५	५०	१५
१६	१००	१५०	५०

१७	४८	५५	७
१८	२५	३५	१०
१९	१००	१५०	५०
२०	३०	४०	१०
औसत	६५.४४	९०.५५	२५.११

चमसुरको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१७ मा प्रत्येक कृषकको चमसुर सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा चमसुर सागको उत्पादन मूल्य रु ६५रुपैया ४४ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ९० रुपैया ५५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले चमसुर सागको उत्पादन लागतमा २५ रुपैया ११ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.१८

चमसुर सागको मूल्य शृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
१२०	१०	१३०	१०	१४०	१०	१५०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१८ मा चमसुर सागको मूल्य शृङ्खलाको अवस्थाको उल्लेख गरिएको छ तालिका अनुसार विचौलियाले रु १२० मा चमसुरको साग खरिद गरेर रु १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले रु १३० मा खरिद गरी रु १० नाफा राखेर रु १४० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । तालिका अनुसार खुद्रा विक्रेताले रु १४० मा खरिद गरी रु १५० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइएको छ । यसरी हेर्दा, कृषकले रु १२० मा विक्रि गरेको चमसुरलाई उपभोक्ताले रु १५० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ ।

४.३.१०. रातो गान्टे मुलाको उत्पादन विश्लेषण(Production Analysis of Red Kohlrabi)

रात गान्टे मुलालाई तरकारी वालीको रूपमा लिइने गरिन्छ जुन बाह्रै महिना उत्पादन गर्न सकिन्छ । सदावहार उत्पादन हुने तर कम उत्पादन भएकोले यो तरकारी अन्य तरकारीको तुलनामा महङ्गो हुने गर्दछ जसलाई साहकारी तथा मांसहारी दुवै भोजनसँग मिसाएर खान सकिन्छ । रातो गान्टे मुला स्वस्थको हिसावले पनि फलदायी हुन्छ । प्रस्तुत अध्ययनको छनौट गरिएको जिल्ला र नगरपालिकामा यसको उत्पादन अत्याधिक रहेको देखिएको छ । खरिद तथा

विक्रि प्रति मुठामा हुने रातो गान्टे मुलाको उत्पादन लागत, कृषकको विक्रि मूल्य, विचौलियाको खरिद तथा विक्री मूल्य, थोक तथा खद्रा विक्रेताको खरिद तथा विक्री मूल्य र उपभोक्ताको खरिद मूल्यलाई विश्लेषण गरिएको छ। यस रातो गान्टे मुलाको उत्पादन मूल्यलाई तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिकां ४.१९

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	२५	४०	१५
२	५०	७०	२०
३	५०	१००	५०
४	५०	८०	३०
५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
६	१५	२०	५
७	४५	५६	११
८	७०	८०	१०
९	१५	२०	५
१०	५०	६०	१०
११	३०	४५	१५
१२	४०	६०	२०
१३	५०	१००	५०
१४	३०	४०	१०
१५	६०	५०	१० घाटा
१६	५५	८०	२५
१७	५०	१००	५०
१८	८०	१००	२०
१९	४५	६५	२०
२०	४०	५०	१०
औसत	४४.७३	६२.९४	१८.२१

रातो गान्टे मुलाको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.१९ मा प्रत्येक कृषकले उत्पादन गर्ने रातो गान्टे मुलाको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ । समग्रमा, औषतमा रातो गान्टे मुला उत्पादन मूल्य रु ४४ रुपैया ७३ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ६२ रुपैया ९४ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले रातो गान्टे मुलाको उत्पादन लागतमा रु १८ रुपैया २१ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.२०

रातो गान्टे मुलाको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
४०	१०	५०	१०	६०	१०	७०

स्रोत : स्थालगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.२० मा रातो गान्टे मुलाको मूल्य श्रृङ्खलाको अवस्थाको उल्लेख गरिएको छ तालिका अनुसार विचौलियाले रु ४० मा रातो गान्टे मुलाको खरिद गरेर रु १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले रु ५० मा खरिद गरी रु १० नाफा राखेर रु ६० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । तालिका अनुसार खुद्रा विक्रेताले रु ६० मा खरिद गरी रु ७० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइएको छ । यसरी हेर्दा, कृषकले रु ४० मा विक्रि गरेको रातो गान्टे मुलालाई उपभोक्ताले रु ७० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ

४.३.११ सेतो सलगमको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of White Turnip)

सलगम बालीलाई चिसो हावापानी चाहिन्छ।अतः यसले ठण्डा मौसम रुचाउँदछ।तापक्रमको हिसाबले ५ डिग्री सेन्टिग्रेड देखि २० डिग्री सेन्टिग्रेड सम्मको तापमान गुणस्तरीय उत्पादनको लागि राम्रो हुन्छ। नेपालमा सेता र राता दुवै प्रकारका सलगमहरु पाईन्छन्। सलगम चिसो मौसममा फस्टाउने बाली हो।तापक्रम २० डिग्री सेन्टिग्रेड भन्दा बढी भएमा जराको विकास हुँदैन र उत्पादनमा निकै ह्रास आउँछ। प्राङ्गारिक/जैविक पदार्थ प्रशस्त भएको हल्का दोमट माटो

सलगम खेतीको लागि उपयुक्त हुन्छ। जरे बाली भएकोले चिम्टयाइलो माटो भने राम्रो हुँदैन। सलगमको उत्पादन राम्रो लिनको लागि करीव १ मे.टन गोबरमल, ५ के.जी. यूरिया, ४ के.जी. डि.ए.पी. र ४ के.जी. म्युरेट अफ पोटास आवश्यक पर्दछ। सलगम एक जरे तरकारी बाली भएका कारणले गर्दा माटो तयारीमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ। माटोलाई ३-४ पटक राम्ररी खनजोत गरी डल्ला फुटाई वुरवुरउँदो वनाउनु पर्दछ। जमीन तयारीकै वेला कम्पोष्ट वा गोबरमल, नाइट्रोजनको आधा भाग, फस्फोरस र पोटास मल पुरै हाल्नु पर्दछ। सलगम माटो मुनी बढ्ने वाली भएकोले माटो खुकुलो र गहिरो हुन जरुरी छ। सलगम रोपेको २ हप्ता पछि धेरै वेर्ना भएको ठाउँवाट २ वटा मात्र बाँकी राखी अन्य हटाउनु पर्दछ। नेपालमा लगाइएका प्रचलित जातहरूमा पर्पल टप हवाईट ग्लोब, भक्तपुर लोकल, काठमाण्डौ रातो आदि छन्। यसको जराको तल्लो भाग सेतो र माथिल्लो भाग प्याजी रङ्गको हुन्छ। यसको साईज सरदर १२ से.मि. व्यास हुन्छ। बीउ रोपेको ६०-७० दिनमा उखेलको लागि तयार हुन्छ। रातो रंगको सलगमको जात काठमाण्डौ रातो र भक्तपुर लोकल हो। यसको खेती पहाडी क्षेत्रमा राम्रो हुन्छ। बोरन तत्व कम भएको माटोमा सलगमको गानोफुट्ने सम्भावना हुन्छ। यसको रोकथामका लागि जग्गा तयारी गर्ने बेलामा नै बोरेक्स आधा के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोमा हाल्नु पर्दछ। सलगममा लाग्ने प्रमुख कीराहरूमा लाही तथा तोरीका भिंंगाहरु हुन्। यी कीरावाट बच्चन जैविक विषादीको प्रयोग गर्न राम्रो हुन्छ तर कुनै अवस्थामा रासायनिक विषादी छर्नुपर्ने भएमा मेटासिष्टक्स ५० इ.सी.१ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्नु पर्दछ। बीउ छरेको ६०-७० दिनमा सलगम तयार हुन्छ। सलगमको गानोमा काठजस्तो अथवा फोस्रो हुन अगावै साग सहित उखेल्नु पर्दछ। सलगमलाई नछिप्पिदै कलिलो अवस्थामा उखेल्दा एक रोपनीमा पर्पल टप हवाईट ग्लोब जातको सलगम १ देखि १.५ मे.टनसम्म फल्दछ भने काठमाण्डौ रातो ८००-१००० किलो प्रति रोपनी उत्पादन हुन्छ। सलगमलाई हिउँदको मौसममा घाम नछिर्ने साधारण कोठामा ७-१० दिनसम्म भण्डारण गर्न सकिन्छ भने शक्ति भण्डारणमा ०-२ डिग्री सेन्टिग्रेड तापक्रम र ९०-९५% सापेक्षिक आर्द्रतामा ३-४ हप्तासम्म भण्डारण गर्न सकिन्छ। सलगम बाली तयार भएपछि गानो नफुट्ने र घाउ नलाग्ने गरी उखेल्नु/खनेर निकाल्नु पर्दछ। सलगमलाई राम्ररी पखाली कलिलो पातमात्र राखी बोरामा प्याक गरेर बजार लैजाँदा राम्रो मूल्य पाउन सकिन्छ।

तालिका ४.२१
सेतो सलगम को उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	४०	४५	५
२	२५	३५	१०
३	३५	१००	६५
४	४०	६०	२०
५	४०	४५	५
६	१०	३०	२०
७	४२	५०	८
८	४०	५०	१०
९	३०	४०	१०
१०	१०	३०	२०
११	३०	४५	१५
१२	१०	३०	२०
१३	२०	४०	२०
१४	२०	१००	८०
१५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको

१६	३५	४०	५
१७	४०	४५	५
१८	१५	२०	५
१९	४०	५०	१०
२०	१५	२०	५
औसत	२८.५२	४६.०५	१७.५३

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७९

तालिका ४.२१ मा प्रत्येक कृषकको सेतो सलगामको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा समग्रमा, औषतमा सेतो सलगामको उत्पादन मूल्य रु २८ रुपैया ५२ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ४६ रुपैया ०५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले सेतो सलगामको उत्पादन लागतमा १७ रुपैया ५३ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.२२

सेतो सलगामको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
२५	५	३०	५	३५	५	४०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.६ मा विचौलियाले सेतो सलगाम प्रति मुठा रु २५ मा किनको पाइयो भने रु ५ नाफा राखेर रु ३० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ३० मा खरिद गरी रु ५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु २५ उपभोक्ता मूल्य रहेको सेतो सलगामलाई उपभोक्ताले रु ४० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.१२ काउलीको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Cauliflower)

यो वाली चिसो हावापानी, जोडो मौसममा हुने वाली हो । चिसो सहन सक्ने वाली भएकोले मध्य पहाड र तराईमा जाडोको समयमा र उच्च पहाडी क्षेत्रमा गर्मी र वर्षातको समयमा खेती गरिन्छ। आजकाल वेमौसमी खेती प्रविधिबाट १२ महिनै अनुसारको हावापानीमा खेती गरिन्छ । काउली वाली समूह अन्तर्गत पर्ने तरकारी वालीहरुको कलिला पात डाँठ, फूल तथा फल

जस्तो देखिने जसलाई तरकारीको रूपमा उपभोग गरिन्छ । यस अन्तर्गत पर्ने वालीहरुमा काउली, बन्दा, ब्रोकाउली, ग्याँठकोवी, ब्रोसेल्स स्प्राउट्र, चाइनिज बन्दा आदि पर्दछन् ।

तालिका ४.२३

काउलीको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	२०	२५	५
२	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
३	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
४	३०	६०	३०
५	४०	९०	५०
६	१००	१८०	८०
७	३४	३५	१
८	२०	३०	१०
९	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
११	५०	७०	२०
१२	१००	१५०	५०
१३	५०	१००	५०
१४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको

१६	२०	३०	१०
१७	६०	७०	१०
१८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१९	५०	५५	५
२०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
औसत	४७.८३	७४.५८	२६.७५

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.२३ मा प्रत्येक कृषकको काउलीको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा गरिएको छ जसमा औषतमा काउलीको उत्पादन मूल्य रु ४७ रुपैया ८३ पैसा रहेको देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ७४ रुपैया ५८ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले काउलीको उत्पादन लागतमा २६ रुपैया ७५ रुपैया नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.२४

काउलीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
८०	१०	९०	२०	११०	१०	१२०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.६ मा विचौलियाले काउली रु प्रति के जी रु ८० मा किनको पाइयो भने रु १० नाफा राखेर रु ९० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ९० मा खरिद गरी रु २० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ८० उपभोक्ता मूल्य रहेको काउली उपभोक्ताले रु १२० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.१३ बन्दाको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Cabbage)

बन्दा नेपालमा बाह्रै महिना खेती गरिने एक तरकारी वाली हो वैज्ञानिकहरूको भनाइ अनुसार बन्दाको उत्पत्ति ग्रीस र रोमबाट भएको भन्ने भनाइ छ । यसको खेतीबाट धेरै नै आर्थिक लाभ लिन सकिने किसानहरूको अनुभव रहेको छ। बन्दामा विभिन्न किसिमका खाद्यतत्वहरू लगायत भिटामिन ए, बि१, बि२ र सि पाइन्छ । आजभोली बन्दालाई सानोसानो टुक्रा गरी काँचै खाने चलन पनि निकै बढेको पाइन्छ। यसको खेती जुनसुकै माटोमा गर्न सकिरहेको भएतापनी दोमट,

बलौटे र पाँगो माटोमा बढी उत्पादन हुन्छ । बन्दा खेतीको लागि माटोको पि. एच. ५.५ - ६.५ सम्म भएको राम्रो हुन्छ भने बन्दा रोप्नु भन्दा पहिले चारैतर्फ पानीको निकासको लागि कुलेसो बनाउनुपर्छ जसले गर्दा भारीको पानी बारीमा जम्न पाउदैन र बन्दाको जरामा हुने रोगबाट बचाव हुन्छ।

बन्दाको बीउ राख्नु अघि जग्गालाई २-३ पटक मजाले खन्जोत गरी पिना, खरानी, पाकेको कम्पोस्ट मल अथवा गोठेमल र चिम्टाइलो माटो भएमा बालुवा राखी १ मि. चौडाइ र लम्बाइ २ मि. वा आवश्यकता अनुसारको ब्याड तयार गर्नुपर्दछ । यसरी तयार पारिएको ब्याडमा चुच्चो कुटोले २-३ सेमि गहिराइ र एक लाइन देखि अर्को लाइनको दुरी ६ सेमि को धर्सो तानी बीउ मजाले मिलाएर लाइनको बिचमा खसाली माटोले छोप्ने । यसरी बीउ राखेपछी पराल वा खरको छापो लगाइ हल्का रुपमा सिंचाइ गरिदिने। अगौटे जातको २५ ग्राम चाहिन्छ भने पछौटे जातको १८ ग्रामको आवश्यकता पर्दछ।वेर्ना रोप्नु अघि जग्गालाई खनजोत गरी पाकेको कम्पोस्ट मल ३०-४० डोको, नाइट्रोजन ५ केजि, फस्फोरस ३ केजि र पोटास २.५ केजि प्रतिकेजिको दरले राखी जग्गा तयार गरी राख्नुपर्दछ । ड्याङ्को साइज उचाइ १५ सेमि र चौडाइ ३० सेमि भएको २ लाइन रोप्ने र बोट देखि बोटको दुरी ३० सेमिको हुनुपर्दछ भने लम्बाई भने आवश्यकता अनुसार बनाइ रोप्न सकिन्छ। यसरी तयार गरिएको जग्गको भने निकासको व्यावस्था राम्रो गर्नुपर्दछ। वेर्ना सारेको ३ हप्तापछी भिटामिनको प्रयोगले स्वस्थ हुनका साथै बन्दा कसिने र बढी उत्पादन हुन मद्दत गर्छ। चाडो पाक्ने जात प्रतिरोपनी १५००-१८०० केजिसम्म र ढिलो पाक्ने जात २०००-२३०० केजिसम्म उत्पादन हुन्छ ।

तालिका ४.२५

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	१५	२५	१०
२	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
३	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
४	२०	४०	२०
५	३५	७०	३५
६	८०	१००	२०
७	३२	३८	६
८	२०	३०	३०
९	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको

१०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
११	३०	४५	१५
१२	५०	८०	३०
१३	३०	६०	३०
१४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१६	४०	६०	२०
१७	२०	२०	०
१८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१९	३०	३५	५
२०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
औसत	३३.५	५०.२५	१६.७५

बन्दाको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.२५ मा प्रत्येक कृषकको लागि बन्दाको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ। समग्रमा, बन्दाको उत्पादन मूल्य रु २२ रुपैया ५ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५० रुपैया २५ पैसा देखिन्छ। तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले बन्दाको उत्पादन लागतमा १६ रुपैया ७५ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन्।

तालिका ४.२६

बन्दाको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचैलिया		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
४०	५	४५	५	५०	५	५५

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.६ मा विचौलियाले बन्द रु प्रति के जी रु ५० मा किनको पाइयो भने रु ५ नाफा राखेर रु ४५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो। थोक विक्रेताले रु ४५ मा खरिद गरी रु ५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो। यसरी हेर्दा, रु ४० उपभोक्ता मूल्य रहेको बन्दालाई उपभोक्ताले रु ५५मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो।

४.३.१४ पाकुचा सागको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Malabar Spinach)

पाकुचा साग तरकारी बाली मध्येको एक महत्वपूर्ण बाली हो जुनबाह्रै महिना उत्पादन हुने गर्दछ तर जाडोयाममा भन्दा गर्मी महिनामा बढी हुने गर्दछ । पछिल्लो समयमा बजारमा यसको माग बढ्दै गएको छ । यो तरकारी पुजा, भोजपार्टी आदिका लागि प्रयोग हुने हुनाले यसको माग र मूल्य दुवै बढी हुन्छ तर त्यसको मूल्यमा समेत उत्पाधिक रूपमा उतारचढाव आउने गर्दछ । पाकुचा सागको उत्पादन उपत्यका तथा तराईका जिल्लाहरूमा बढीमात्रामा हुने गर्दछ । यो तरकारी बालीको उत्पादन लागत, विचौलियाको खरिद तथा विक्री मूल्य, थोक र खुद्राको खरिद तथा विक्री मूल्य र उपभोक्ताको खरिद तथा विक्र मूल्य प्रस्तुत तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ४.२७

पाकुचा सागको उत्पादन लागत र विक्री मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्री मूल्य	नाफा
१	४०	६५	२५
२	८०	१००	२०
३	५०	८०	३०
४	५०	१००	५०
५	४०	८०	४०
६	१५	३०	५
७	६३	७५	१२
८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
९	५०	७०	२०
१०	३०	५०	२०
११	२०	३०	१०
१२	१०	१५	५
१३	३०	४०	१०

१४	७०	९०	२०
१५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१६	३५	४०	५
१७	४४	५५	५
१८	५०	१००	५०
१९	७०	१००	३०
२०	५०	६०	१०
औसत	४२.२७	६५.५५	२३.२८

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.२७ मा प्रत्येक कृषकको पाकुचा सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा पाकुचा सागको उत्पादन मूल्य रु ४२ रुपैया ४७ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ६५ रुपैया ५५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले पाकुचा सागको उत्पादन लागतमा २३ रुपैया २८ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.२८

पाकुचासागको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
५५	२०	७५	१५	९०	१०	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.६ विचौलियाले पाकुचा साग रु प्रति के जी रु ५५ मा किनको पाइयो भने रु २० नाफा राखेर रु ७५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ७५ मा खरिद गरी रु १५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ५५ उपभोक्ता मूल्य रहेको पाकुचा सागलाई उपभोक्ताले रु १०० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.१५ तोरी सागको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Green Mustard)

तोरीका साग अन्य साग तरकारी बाली जस्तै महत्वपूर्ण तरकारी खेती हो । यसको उत्पादन करिब १५ देखि २० दिनमा तयारी हुने तरकारी बाली हो । यो नेपालको जुनसुकै जिल्लामा पनि हुने बाली हो । तोरी बाली खासगरी सागको लागि मात्र नभएर तेलको लागि पनि उत्पादन गर्ने

गरिन्छ । तोरीको उत्पादलाई खासगरी बढाउँदै जाने हो भने देशमा तेलको आयात गर्न नपर्ने हुनसक्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा खासगरी तोरी सागको कृषकको मूल्य, विचौलियको मूल्य, थोक विक्रेता मूल्य र खुद्रा विक्रेताको मूल्य उल्लेख गरिएको छ, भने उपभोक्ताले खरिद गर्ने मूल्य समेत उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ४.२९

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
२	२०	३०	१०
३	६०	७०	१०
४	४०	७०	३०
५	२०	५०	३०
६	३९	६९	३०
७	३०	४५	१५
८	१०	१५	५
९	१०	१५	५
१०	१०	१५	५
११	५०	६०	१०
१२	५०	६०	१०
१३	२५	३५	१०

१४	३५	४०	५
१५	३०	३०	०
१६	१०	१५	५
१७	३०	३०	०
१८	२५	३५	१०
१९	१५	२५	१०
२०	२०	३०	१०
औसत	२७.८४	३८.८९	११.०५

तोरी साग सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७९

तालिका ४.२९ मा प्रत्येक कृषकको तोरीको सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा तोरी सागको उत्पादन मूल्य रु २७.८४ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य रु ३८ रूपैया ८९ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले तोरीको सागको उत्पादन लागतमा ११ रूपैया ०५ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.३०

तोरी सागको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
१५	५	२०	५	२५	५	३०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३० मा विचौलियाले तोरीको साग प्रति मुठा रु १५ मा किनको पाइयो भने रु ५ नाफा राखेर रु २० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु २० मा खरिद गरी रु ५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु १५ कृषक मूल्य रहेको तोरीको सागलाई उपभोक्ताले रु ७५ मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.१६ भट्मास कोशाको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Soybean)

भट्मास खेती समुन्द्र सतह देखि १५० देखि २००० मीटरको उचाईमा सफलतापूर्वक गर्न सकिन्छ । कोसेवाली अनुसन्धानले गरेको विभिन्न परिक्षणबाट चाँडै पाक्ने, धेरै उत्पादन दिने, प्रोटिन वा चिल्लो पदार्थ घनिभूत पाइने नयां प्रजातीको विकास, पहेंलो छिन्नवीरे रोग तथा किरा सहन सक्ने जातको विकास भएको र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन प्रविधि विकासको लागि अनुसन्धान कार्य जारी रहेको छ । हाम्रो वर्तमान खेती प्रणालीमा मकै पछि भट्मास लगाई तोरी वा अन्य हिउंदे वाली सजिलै भित्राउन सकिन्छ । भट्मासको दानामा ४० देखि ४५५ प्रोटीन, १७ देखि २०५ तेल, भिटामिन वी,सी,ई, कच्चा रेसाहरु, कार्बोहाड्रेट तथा खनिज पदार्थहरु पनि यथेष्ट मात्रामा पाईन्छन् । जबकी धानमा ७५,गहुंमा १२५, मकैमा १०५ तथा अन्य कोशेवालीमा २० देखि २५५ सम्म मात्र प्रोटीन पाईन्छ । यसको गेडा हामी भुटेर, अचार बनाएर एवं पानीमा भिजाई टुसा उमारी क्वांटीको रुपमा उपयोग गर्ने चलन छ । भट्मासमा लिनोलिक एसिड (४८० देखि ५८० ग्राम प्रति के.जी.), लिनोलेनिक एसिड (५० देखि ८० ग्राम प्रति के.जी.), ओलिक एसिड (३० देखि ४० ग्राम प्रति के.जी.) तथा पाल्माटिक एसिड (१२० देखि १३० ग्राम प्रति के.जी.) पाईने भएकोले कोलेस्टेरोल तथा रक्तचापलाई घटाई २८५ सम्म हृदयघातबाट बच्न सकिन्छ । शाकाहारीको लागि भट्मास प्रोटिनको भरपर्दो श्रोत भएकोले कोरानाको महामारी बाट बच्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छ । भट्मासको हरियो कोसा तरकारीको रुपमा, सुकेको दाना भए भुटेर खान सकिन्छ ।

तालिका ४.३१

भट्मास कोशा उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	८०	१००	२०
२	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
३	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
४	८०	१२०	४०
५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
६	२०	४०	२०
७	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
९	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१०	५०	७०	२०

११	२०	३०	१०
१२	१०	१५	५
१३	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१५	७०	७५	५
१६	४०	५०	१०
१७	१००	११०	१०
१८	२५	५०	२५
१९	५५	६५	५
२०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
औसत	५०	६५.९०	१५.९०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३१ मा प्रत्येक कृषकको भट्मास उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा भट्मास उत्पादन मूल्य रु ५० देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ६५ रुपैया ९० पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले भट्मासको उत्पादन लागतमा १५ रुपैया ९० पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.३२

भट्मास कोशाको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
८०	१०	९०	१०	१००	१०	११०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३२ मा विचौलियाले भट्मास कोशा रु प्रति के जी रु ८० मा किनको पाइयो भने रु १० नाफा राखेर रु ९० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ९० मा खरिद गरी रु १० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ५० उपभोक्ता मूल्य रहेको भट्मास कोशा उपभोक्ताले रु ११० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.१७ बोडीको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Green Bean)

बोडी तरकारी बालीहरू मध्ये महत्वपूर्ण वालीमा पर्दछ, जसको बजारमाग बढ्दै गएको छ भने यो काउली भन्दा पछिको दोस्रो बढी खपत हुने तरकारी हो र यो मौसमी र वेमौसमी दुवै बालीको रूपमा उत्पादन हुने भएतापनि वर्षायाममा बढी उत्पादन हुने गर्दछ। तराईमा यो तरकारी वाली हिउँद र वर्षा दुवैमा हुने बोडी पहाडी भेग तथा उपत्यकामा वर्षायाममा खेती हुने गर्दछ।

तालिका ४.३३

बोडीको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	५३	७०	१७
२	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
३	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
४	४५	६५	२०
५	३०	४०	१०
६	५०	६०	१०
७	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
८	४०	६०	२०
९	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको

११	५०	६०	१०
१२	५०	८०	३०
१३	१०	१५	५
१४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१६	३०	४०	१०
१७	५०	८०	३०
१८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१९	४५	६०	१५
२०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
औसत	३७.५४	५७.२७	१९.७३

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३३ मा प्रत्येक कृषकको बोडीको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा बोडीको उत्पादन मूल्य ३७ रुपैया ५४ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५७ रुपैया २७ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले बोडीको उत्पादन लागतमा १९ रुपैया ७३ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.३४

बोडीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
४०	१५	५५	१०	६५	१५	८०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३४ मा विचौलियाले बोडीको रू प्रति के जी रू ४० मा किनको पाइयो भने रू १५ नाफा राखेर रू ५५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू ५५ मा खरिद गरी रू १० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रू १५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रू ४० उत्पादक मूल्य रहेको बोडीलाई उपभोक्ताले रू ८०मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.१८ घ्यू सीमीको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of String Beans)

घ्यू सीमी बोडी तथा सिमी वर्गमा पर्ने तरकारी बाली हो भने यसको उत्पादन तराई तथा उपत्यकामा मात्र सीमित नभई पहाडि क्षेत्रमा समेत हुने गर्दछ तर यसको लागि पानीकाने उपलब्धता हुनु जरूरी छ । घ्यू सीमी आफैमा महत्वपूर्ण बाली हो जुन स्वास्थ्यको लागि अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुने गर्दछ । प्रति के.जीमा खरिद विक्री हुने यो तरकारी बालीको उत्पादन लागत तथा विक्री मूल्य, विचौलियाको खरिद तथा विक्री मूल्य र थोक तथा खुद्रा विक्रेताको थोक तथा खुद्रा मूल्य एवं उपभोक्ताको खरिद मूल्यलाई समेत विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका ४.३५

घ्यू सीमीका उत्पादन लागत र विक्री मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्री मूल्य	नाफा
१	४४	५८	१४
२	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
३	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
४	३५	५५	२०
५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
६	२०	२५	५
७	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको

९	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
११	३०	३०	०
१२	८०	९०	१०
१३	७०	८०	१०
१४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१६	३०	३०	०
१७	५०	६५	१०
१८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१९	४०	६०	२०
२०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
औसत	४३.२२	५४.७७	११.५५

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७९

तालिका ४.३५ मा प्रत्येक कृषकको घ्यू सीमीको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ, जसमा औषतमा घ्यू सीमीको उत्पादन मूल्य ४३ रुपैया २२ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५४ रुपैया ७७ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले घ्यू सीमीको उत्पादन लागतमा ११ रुपैया ७३ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.३६

घ्यू सीमीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
३०	१०	४०	१५	५५	१०	६५

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३६ मा विचौलियालघ्यू सीमीको रू प्रति के जी रू ३० मा किनको पाइयो भने रू १० नाफा राखेर रू ४० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू ४० मा खरिद गरी रू १५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ, तर खुद्रा विक्रेताले भने रू

१० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ३० कृषक मूल्य रहेको घ्यू सीमीलाई उपभोक्ताले रु ६५ मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.१९ हरियो खुर्सानीको उत्पादन विश्लेषण (Production Analysis of Green Pepper)

खुर्सानी खानाका परिकारमा स्वादका लागि लिइने गरिन्छ । नेपालमा उत्पादन हुने चाउचाउमा समेत यसको माग बढेको छ । बाहिरी जिल्लामा मात्र होइन, नेपाल बाहिरसमेत यसको माग उत्तिकै छ । अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा माग रहेकाले अकबरेको पूर्वी नेपालमा व्यावसायिकरूपमा खेती हुँदै आएको छ । पाकेको अकबरे नेपाली बजारमा प्रतिकिलो रु दुई सयदेखि रु तीन सयमा विक्री हुँदै आएको छ । खुर्सानी नेपालमा भ्रमणमा आउने पर्यटक तथा नेपालबाट विदेश जानेले आफन्तका लागि लैजाने गरेका छन् । भारतको सिलीगुठी, दार्जिलिङ र पश्चिम बङ्गालका अन्य बजारमा यहाँको अकबरे बढी मात्रामा निर्यात हुन्छ ।

तालिका ४.३७

हरियो खुर्सानीको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य

कृषक	उत्पादन लागत	विक्रि मूल्य	नाफा
१	२७	४३	१६
२	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
३	४०	६०	२०
४	२०	५०	३०
५	२०	१००	२०
६	३०	५०	२०
७	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको

९	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
११	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१२	१०	३०	२०
१३	५०	१००	५०
१४	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१५	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१६	२०	२०	०
१७	३०	४०	१०
१८	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
१९	४०	५०	१०
२०	खेती नगरेको	खेती नगरेको	खेती नगरेको
औसत	२८.७	५४.३	२५.६

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०७९

तालिका ४.३७ मा प्रत्येक कृषकको हरियो खुसानीको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ, जसमा हरियो खुसानीको उत्पादन मूल्य रु २८ रुपैया ७ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५४ रुपैया ३ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो खुसानीको उत्पादन लागतमा २५ रुपैया ६ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् ।

तालिका ४.३८

हरियो खुसानी मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन

विचौलिया मूल्य		थोक मूल्य		खुद्रा मूल्य		उपभोक्ता मूल्य
क्र.म	नाफा	क्र.मू	नाफा	क्र मू	नाफा	क्र मू
३५	१०	४५	१५	६०	१०	७०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३८ मा विचौलियाले हरियो खुसानी रु प्रति के जी रु ३५ मा किनेको पाइयो भने रु १० नाफा राखेर रु ४५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ४५ मा खरिद गरी रु १५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु

१० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ३५ उपभोक्ता मूल्य रहेको हरियो खुर्सानीलाई उपभोक्ताले रु ७० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

नाफा निर्धारण गर्ने तरिका

प्रस्तुत अध्ययनमा नाफा निर्धारण कसरी गर्दछन् भन्ने कुरा समेत देखाउन खोजिएको छ । नाफा खासगरी लागत तथा खरिद मूल्यको आधारमा तय गर्ने गरिन्छ जुन तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ४.३९

नाफा निर्धारण गर्ने तरिका

क्र.सं.	नाफा निर्धारण गर्ने तरिका	संख्या	प्रतिशत
क	क्रय मूल्य र वि.मू को आधारमा	२	२०
ख	सामान विक्रिको आधारमा	१	१०
ग	लागत र बजार मागको आधारमा	४	४०
घ	३० प्रतिशत नाफा	१	१०
ङ	बजार अनुसार	२	२०
	जम्मा	१०	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७९

तालिका ४.३९ मा नाफा निर्धारण गर्ने तरिकाको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । खुद्रा विप्रेताहरूलाई सोधिएको प्रश्नका आधारमा प्राप्त भएको विवरणलाई यस प्रकार तालिकामा उल्लेख गरिएका छ । तालिका अनुसार २० प्रतिशत खुद्रा विक्रेताले क्रयमूल्य विक्रयमूल्यको आधारमा नाफा तय गर्ने जनाएका छन् भने १० प्रतिशतले समान विक्रिको आधारमा नाफा तय गर्ने जनाएका छन् । त्यसै गरी तालिका अनुसार ४० प्रतिशत उत्तरदाताले लागत र बजार मागको आधारमा नाफा तय गर्ने कुरा गर्दा १० प्रतिशतले भने आफूले ३० प्रतिशत नाफा राखेर बेच्ने गरेको जनाएक छन् ।

४.४ शारांश :

स्थलगत सर्वेक्षणबाट प्राप्त विवरणलाई तारकारी बालीको उत्पादन तथा कृषक मूल्य, विचौलिया मूल्य, थोक मूल्य, खुद्रा मूल्य र उपभोक्ता मूल्यको छुट्टाछुट्टै विश्लेषण गरिएको छ

भने सारांशमा तरकारीको नाम, कृषक लागत, विचौलिया मूल्य, थोक मूल्य, खुद्रा मूल्य र उपभोक्ताले तिर्नुपर्ने औसत मूल्यलाई तालिका ४० मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४० मा मूल्य श्रृङ्खलाको औसत विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । तालिका अनुसार रायो साग औषत लागत रू १०७ छ, भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू ११० पुगेको छ, तर विचौलियाले रू १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ, भने थोक विक्रेताले रायोको साग रू १२० मा किन्ने गरेका छन् र सो रायोसागलाई रू ५ नाफा राखि रू १२५ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू १२५ मा खरिद गरेतापनि रू १० नाफा राखेर १३५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रू ११० मा विक्रि गरेको रायो सागको मूल्य उपभोक्ता सम्म पुग्दा रू १३५ पुगेको छ । अर्थात् रायो सागको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रू २५ रहेको छ । त्यसैगरी, पालक सागको औषत लागत रू ९८.६८ छ, भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू १०० पुगेको छ, तर विचौलियाले रू १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ, भने थोक विक्रेताले रायोको साग रू ११० मा किन्ने गरेका छन् र सो पालकको सागलाई रू १० नाफा राखि रू १२० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू १२० मा खरिद गरेतापनि रू ५ नाफा राखेर १२५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रू १०० मा विक्रि गरेको पालकको मूल्य उपभोक्ता सम्म पुग्दा रू १२५ पुगेको छ । अर्थात् पालकको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रू २५ रहेको छ ।

हरियो लसुन औषत लागत रू १२४.७३ छ, भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू १२८ पुगेको छ, तर विचौलियाले रू १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ, भने थोक विक्रेताले रायोको साग रू १३८ मा किन्ने गरेका छन् र सो हरियो लसुनलाई रू १० नाफा राखि रू १४८ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू १४८ मा खरिद गरेतापनि रू १० नाफा राखेर १५८ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रू १२८ मा विक्रि गरेको हरियो लसुनको मूल्य उपभोक्ता सम्म पुग्दा रू १५८ पुगेको छ । अर्थात् रायो हरियो लसुनको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रू ३० रहेको छ । हरियो प्याज औषत लागत रू १०५ छ, भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू ११५ पुगेको छ, तर विचौलियाले रू १५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ, भने थोक विक्रेताले प्याज साग रू १३० मा किन्ने गरेका छन् र सो प्याजलाई रू ५ नाफा राखि रू १३५ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू १३५ मा खरिद गरेतापनि रू १५

नाफा राखेर १५० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ११५ मा विक्रि गरेको हरियो प्याजको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु १५० पुगेको छ । अर्थात हरियो प्याजको को उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु ३५ रहेको छ ।

धनिया औषत लागत रु १७३.७५ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु १७५ पुगेको छ तर विचौलियाले रु ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले धनिया रु १८० मा किन्ने गरेका छन् र सो धनियालाई रु १० नाफा राखि रु १९० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु १९० मा खरिद गरेतापनि रु ५ नाफा राखेर १९५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु १७५ मा विक्रि गरेको धनिया मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु १९५ पुगेको छ । अर्थात धनियाको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु २० रहेको छ । गाजरको औषत लागत रु ८७.३३ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ९० पुगेको छ तर विचौलियाले रु ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले रायोको साग रु ९५ मा किन्ने गरेका छन् र सो गाजललाई रु ५ नाफा राखि रु १०० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु १०० मा खरिद गरेतापनि रु ५ नाफा राखेर १०५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ९० मा विक्रि गरेको गाजर मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु १०५ पुगेको छ । अर्थात गाजरको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १५ रहेको छ ।

सुपको सागको औषत लागत रु ८९.८९ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ९० पुगेको छ तर विचौलियाले रु ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले सुपको साग साग रु ९५ मा किन्ने गरेका छन् र सो सुप सागलाई रु ५ नाफा राखि रु १०० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु १०० मा खरिद गरेतापनि रु ५ नाफा राखेर १०५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ९० मा विक्रि गरेको सुपको सागको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु १०५ पुगेको छ । अर्थात सुपको सागको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १५ रहेको छ । मेथी साग औषत लागत रु ८७.९४ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ९१ पुगेको छ तर विचौलियाले रु ७ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले मेथी साग रु ९८ मा किन्ने गरेका छन् र सो मेथीको सागलाई रु ५ नाफा राखि रु १०३ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु १०३ मा खरिद गरेतापनि रु ७ नाफा

राखेर ११० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ९१ मा विक्रि गरेको मेथीको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु ११० पुगेको छ । अर्थात मेथीको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १९ रहेको छ ।

चमसुर साग औषत लागत रु ९०.९५ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ९५ पुगेको छ तर विचौलियाले रु ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले चमसुर साग रु १०० मा किन्ने गरेका छन् र सो चमसुर साग रु ७ नाफा राखि रु १०७ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु १०७ मा खरिद गरेतापनि रु ५ नाफा राखेर ११२ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ९५ मा विक्रि गरेको रायो सागको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु ११२ पुगेको छ । अर्थात चमसुर साग को उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १७ रहेको छ । रातो गान्टे मुला औषत लागत रु ६२.९४ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ६५ पुगेको छ तर विचौलियाले रु ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले रातो गान्टे मुला रु ७० मा किन्ने गरेका छन् र सो रातो गान्टे मुला रु ७७ नाफा राखि रु ७७ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु ७७ मा खरिद गरेतापनि रु ३ नाफा राखेर ८० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ६५ मा विक्रि गरेको रातो गान्टे मुला मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु ८० पुगेको छ । अर्थात रातो गान्टे मुले उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १५ रहेको छ ।

सेतो सलगम औषत लागत रु ४६.०५ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ४८ पुगेको छ तर विचौलियाले रु ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले सेतो सलगम रु ५३मा किन्ने गरेका छन् र सो सेतो सलगम रु ५ नाफा राखि रु ५८ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु ५८ मा खरिद गरेतापनि रु ७ नाफा राखेर ६३ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ४८ मा विक्रि गरेको सेतो सलगम मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रु ६३ पुगेको छ । अर्थात सेतो सलगम काउली औषत लागत रु ७४.५८ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ७५ पुगेको छ तर विचौलियाले रु ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले काउली औषत रु ७५ मा किन्ने गरेका छन् र सो काउली औषत रु ८० नाफा राखि रु ५ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रु ८५ मा खरिद गरेतापनि रु ५ नाफा राखेर ९० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ७५ मा

विक्रि गरेको काउली औषतको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ९० पुगेको छ । अर्थात काउली औषत उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रू १५ रहेको छ ।

बन्दाको औषत लागत रू ५०.२५ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू ५२ पुगेको छ तर विचौलियाले रू ३ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले रू ५५ मा किन्ने गरेका छन् र सो बन्दालाई रू ५ नाफा राखि रू ६० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू ६० मा खरिद गरेतापनि रू ५ नाफा राखेर ६५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रू ५२ मा विक्रि गरेको रायो सागको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ६५ पुगेको छ । अर्थात बन्दको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रू १३ रहेको छ । पाकुचा साग औषत लागत रू ६५.५५ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू ६८ पुगेको छ तर विचौलियाले रू ३ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले पाकुचा साग रू ७१ मा किन्ने गरेका छन् र सो चाकुचालाई रू ५ नाफा राखि रू ७६ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू ७६ मा खरिद गरेतापनि रू ४ नाफा राखेर ८० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रू ६८ मा विक्रि गरेको रायो सागको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ८० पुगेको छ । अर्थात पाकुचा सागको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रू १२ रहेको छ ।

तोरी साग औषत लागत रू ३८.८९ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू ४० पुगेको छ तर विचौलियाले रू ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले तोरी साग रू ४५ मा किन्ने गरेका छन् र सो तोरी सागलाई रू ३ नाफा राखि रू ४८ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू ४८ मा खरिद गरेतापनि रू २ नाफा राखेर १० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रू ४० मा विक्रि गरेको तोरी सागको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ५० पुगेको छ । अर्थात तोरी सागको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रू १० रहेको छ । भट्मास औषत लागत रू ६५.९० छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रू ७० पुगेको छ तर विचौलियाले रू ४.५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले भट्मास रू ७५.५ मा किन्ने गरेका छन् र सो भट्मासलाई रू ५.५ नाफा राखि रू ८० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू ८० मा खरिद गरेतापनि रू ५ नाफा राखेर ८५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रू ७० मा विक्रि गरेको भट्मासको

मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ८५ पुगेको छ । अर्थात भट्मासको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १५ रहेको छ ।

बोडी औषत लागत रू ५७.२७ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ६० पुगेको छ तर विचौलियाले रू ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले बोडी रू ६५ मा किन्ने गरेका छन् र सो बोडीलाई रु ७ नाफा राखि रु ७२ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू ७२ मा खरिद गरेतापनि रू ८ नाफा राखेर ८० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ६० मा विक्रि गरेको बोडी मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ८० पुगेको छ । अर्थात बोडी उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु २० रहेको छ । घ्यू सीमीको औषत लागत रू ५४.७७ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ५५ पुगेको छ तर विचौलियाले रू ५ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेतालघ्यू सीमि रू ६० मा किन्ने गरेका छन् र सो घ्यू सीमीकोरु ४ नाफा राखि रु ६४ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू ६४ मा खरिद गरेतापनि रू ६ नाफा राखेर ७० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ५५ मा विक्रि गरेकाघ्यू सीमीको मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ७० पुगेको छ । अर्थात घ्यू सीमीको उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १५ रहेको छ ।

हरियो खुसानी औषत लागत रू ५४.३ छ भने विचौलियाले खरिद गरेको मूल्य रु ५५ पुगेको छ तर विचौलियाले रू ४ नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले हरियो खुसानी रू ५९ मा किन्ने गरेका छन् र सो हरियो खुसानीरु ६ नाफा राखि रु ६५ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेका छन् । खुदा विक्रेताले रू ६५ मा खरिद गरेतापनि रू ७ नाफा राखेर ७२ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । यसरी हेर्दा कृषकले रु ५५ मा विक्रि गरेको हरियो खुसानी मूल्य उभोक्ता सम्म पुग्दा रू ७२ पुगेको छ । अर्थात हरियो खुसानी उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्य बीचको अन्तर रु १७ रहेको छ ।

समग्रमा उपभोक्ताले तिर्नुपर्ने अन्तिम मूल्य र कृषकको विक्रीमूल्य बीचको फरक २९.२८ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

अध्याय पाँच (CHAPTER V)

सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू (SUMMARY, FINDINGS AND SUGGESTIONS)

यस अध्ययनको चौथो अध्यायमा तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ, जसमा मध्यपुर थिमिमा तरकारी खेती र छनौट गरिएका १९ वटा तरकारीको उत्पादन लागत तथा मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गरिएको छ । उक्त अध्ययनका विश्लेषणबाट प्राप्त विवरणलाई यो अध्यायमा सारांश, निष्कर्ष र सुझावको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ सारांश (Summary)

प्रस्तुत शोधपत्रले तरकारी खेतीको उत्पादन अध्ययन गर्ने, तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन गर्ने, प्रत्येक उत्पादन तहको नाफा विश्लेषण गर्ने, तरकारी खेतीको उपयुक्त मूल्य व्यवस्थापनको लागि सुझाव पेश गर्ने जस्ता उद्देश्यमा केन्द्रित भई तयार गरिएको छ भने यसले अध्ययनले खासगरी तरकारी खेतीको उत्पादन तथा मूल्य अवस्था कस्तो छ ? तरकारी खेतीको मूल्य श्रृङ्खलाको अवस्था कस्तो रहेको छ ? प्रत्येक उत्पादन तहको नाफाको अवस्था कस्तो छ ? र तरकारी खेतीको उचित मूल्य व्यवस्थापनको लागि के कस्ता सुझावहरू दिन सकिन्छ भन्ने जस्ता विषयलाई सम्बोधन गरेको छ । प्रस्तुत अनुसन्धान भक्तपुर जिल्लाको मध्यपुर थिमी नगरपालिकामा सीमित रहेको छ भने अध्ययन तरकारी खेतीका मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययनमा सीमित छ । अध्ययनमा सामान्य अन्तर्वार्ताका लागि २० जना तरकारी खेती गर्ने कृषक छनौट गरिएको छ भने १० जना विचौलिया, १० जना थोक विक्रेता र १० जना खुद्रा विक्रेता र ५० जना ग्राहक गरी १०० जना छनौट गरिएको छ । अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीयक स्रोत प्रयोग गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा मूल्य सिद्धान्तको प्रयोग गरिएको छ भने माग र पूर्तिको अवस्थालाई समेत अध्ययन गरिएको छ । त्यसैगरी यस अध्ययनमा अधिकतम नाफाको सिद्धान्त समेत प्रयोग गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा प्रयोग गरिएका विधिहरूले अध्ययनलाई प्रभावकारी र तथ्यपूर्ण बनाउन यस अनुसन्धानमा विश्लेषणात्मक र वर्णनात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । द्वितीयक तथ्याङ्कको मध्यपुर थिमी नगरपालिका, केन्द्रिय पुस्तकालय र विभिन्न समयमा प्रकाशित लेखहरूबाट प्राप्त गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनको सारांशलाई यस प्रकार उल्लेख गरिएको छ :

- i. रायो सागको सन्दर्भमा औषतमा रायो सागको उत्पादन मूल्य रु ७३ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय ७ रूपैया ५० पैसा भएको र कृषकले रायो सागको उत्पादन लागतमा ४७ दशमलव २६ प्रतिशत नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेको पाइयो । विचौलियाले खरिद गर्ने रायो

- सागको मूल्य रु १२० छ भने विक्रि मूल्य रु १३० रहेको छ अर्थात रु १० नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले रु १३० मा खरिद गरी रु १४० मा विक्रि गरेको पाइयो । त्यसैगरी खुद्रा विक्रेताले १ सय ४० मा खरिद गरी १५० मा विक्रि गरेको पाइयो ।
- ii. औषतमा पालक सागको उत्पादन मूल्य रु ५९ रुपैया ७३ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८९ रुपैया ६८ पैसा देखिन्छ । कृषकले पालकको सागको उत्पादन लागतमा रु २९ रुपैया ६८ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले रु ८० मा पालक साग किनेर रु १०० मा बेचेको छ भने थोक विक्रेताले रु १०० मा खरिद गरी रु १सय १० मा विक्रि गरेको पाइयो । त्यसैगरी, खुद्रा विक्रेताले रु १ सय १० मा खरिद गरी रु १ सय २० मा विक्रि गरेको पाइयो । उपभोक्ताले रु ८० पर्ने पालकको मूल्य रु १ सय २० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- iii. औषतमा हरियो सागको उत्पादन मूल्य रु ८६ रुपैयाँ ३१ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय २४ रुपैया ७३ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो लसुनको उत्पादन लागतमा रु ३८ रुपैया ४२ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले हरियो लसुन रू प्रति के जी रू ५० मा किनको पाइयो भने रू १० नाफा राखेर रू ६० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू ६० मा खरिद गरी रू १० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ५० उपभोक्ता मूल्य रहेको हरियो लसुनलाई उपभोक्ताले रु ७५ मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- iv. हरियो व्याजको उत्पादन मूल्य रु ७४ रुपैया ७३ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय ५ रुपैया देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो व्याजको उत्पादन लागतमा रू ३० रुपैया २७ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाको खरिद मूल्य रू ७० छ भने विक्रि मूल्य रू ८० रहेको छ अर्थात उपभोक्ताबाट विचौलियाले खरिद गरेर १० रुपैया नाफा राखि विक्री गर्ने गरेको पाइएको छ । त्यसैगरी, थोक विक्रेताले रू ८० मा खरिद गरी रु १०० मा विक्री गर्ने गरेको पाइएको छ । खुद्रा विक्रेताले रु १०० मा खरिद गरी रु ११५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइयो ।
- v. हरियो धनियाको उत्पादन मूल्य रु १०९ रुपैया २५ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य १ सय ७३ रुपैया ७५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो धनियाको

उत्पादन लागतमा रु ६४ रुपैया ५० पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाको खरिद मूल्य ८० छ भने यसले रु ५ नाफा राखेर रु ८५ मा बेचेको पाइएको छ । त्यसैगरी, थोक विक्रेता रु ८५ मा खरिद गरी रु १० नाफा राखेर खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ । खुद्रा विक्रेताले हरियो धनिया रु ९५ मा खरिद गरी रु ५ नाफा राखेर रु १०० मा गर्ने गरेका छन् । यसरी हेर्दा हरियो धनिया कृषकले रु ८० मा विक्रि गर्ने गरेका छन् उक्त धनियाँलाई उपभोक्ताले रु १०० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ ।

- vi. गाजरको उत्पादन मूल्य रु ६० देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८७ रुपैया ३३ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले गाजरको उत्पादन लागतमा रु २७ रुपैया ३३ नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले रु ६० मा किनेको गाजर रु १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले पनि गाजरको मूल्यमा रु १० नाफा राखेर रु ८० मा विक्रि गर्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी, खुद्रा विक्रेताले रु ८० मा गाजर खरिद गरी रु १० नाफा राखेर रु ९० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, कृषकले रु ६० मा विक्री गरेको गाजर उपभोक्ताले रु ९० मा खरिद गर्नुपर्ने अवस्था छ ।
- vii. प्रत्येक कृषकको सुपको सागको उत्पादन लागत, विक्रिमूल्य र नाफा उल्लेख गरिएको छ जसमा औषतमा सुपको सागको उत्पादन मूल्य रु ६७ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८७.८९ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले सुपको सागको उत्पादन लागतमा रु २० रुपैया ८९ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले सुपको साग रु २० मा किनेर रु ५ नाफा राखेर रु २५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । त्यसैगरी, थोक विक्रेताले रु २५ खरिद गरेको सुपको सागमा रु १० नाफा राखेर रु ३५ मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । त्यसैगरी, खुद्रा विक्रेताले रु ३५ मा किनेर रु ४ नाफा राखेर रु ४० मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, कृषकले रु २० मा विक्रि गरेको सुपको सागलाई उपभोक्ताले रु ४० तिर्नुपरेको पाइयो ।
- viii. औषतमा मेथी सागको उत्पादन मूल्य रु ६१ रुपैया २३ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ८७ रुपैया ९४ पैसा देखिन्छ । कृषकले मेथीको सागको उत्पादन लागतमा २६ रुपैया ७ रुपैया नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले रु १२० मा किनेको मेथीको सागलाई रु १० नाफा राखेर रु १३० मा थोक विक्रेतालाई विक्री गरेको पाइयो ।

- त्यसैगरी, थोक विक्रेताले मेथीको सागमा रू १० नाफा राखेर खुद्रा विक्रेतालाई रू १४० मा विक्रि, गरेको पाइयो भने खुद्रा विक्रेताले रू १० नाफा राखेर रू १५० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेका छन् । यसरी हेर्दा, कृषकले रू १२० विक्रि गरेको मेथीको सागलाई उपभोक्ताले रू १५० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ ।
- ix. जसमा औषतमा चमसुर सागको उत्पादन मूल्य रू ६५ रुपैया ४४ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ९० रुपैया ५५ पैसा देखिन्छ । यसरी हेर्दा कृषकले चमसुर सागको उत्पादन लागतमा २५ रुपैया ११ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले रू १२० मा चमसुरको साग खरिद गरेर रू १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले रू १३० मा खरिद गरी रू १० नाफा राखेर रू १४० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । खुद्रा विक्रेताले रू १४० मा खरिद गरी रू १५० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइएको छ । यसरी हेर्दा, कृषकले रू १२० मा विक्रि गरेको चमसुरलाई उपभोक्ताले रू १५० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ ।
- x. औषतमा रातो गान्टे मुला उत्पादन मूल्य रू ४४ रुपैया ७३ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ६२ रुपैया ९४ पैसा देखिन्छ । यसरी हेर्दा कृषकले रातो गान्टे मुलाको उत्पादन लागतमा रू १८ रुपैया २१ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले रू ४० मा रातो गान्टे मुलाको खरिद गरेर रू १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो भने थोक विक्रेताले रू ५० मा खरिद गरी रू १० नाफा राखेर रू ६० मा खुद्रा विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । र खुद्रा विक्रेताले रू ६० मा खरिद गरी रू ७० मा उपभोक्तालाई विक्रि गर्ने गरेको पाइएको छ । यसरी हेर्दा, कृषकले रू ४० मा विक्रि गरेको रातो गान्टे मुलालाई उपभोक्ताले रू ७० मा खरिद गर्ने गरेको पाइएको छ ।
- xi. औषतमा सेतो सलगमको उत्पादन मूल्य रू २८ रुपैया ५२ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ४६ रुपैया ०५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले सेतो सलगमको उत्पादन लागतमा १७ रुपैया ५३ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले सेतो सलगम प्रति मुठा रू २५ मा किनको पाइयो भने रू ५ नाफा राखेर रू ३० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू ३० मा खरिद गरी रू ५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रू ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रू २५ उपभोक्ता मूल्य रहेको सेतो सलगमलाई उपभोक्ताले रू ४० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

- xii. काउलीको उत्पादन मूल्य रु ४७ रुपैया ८३ पैसा रहेको देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ७४ रुपैया ५८ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले काउलीको उत्पादन लागतमा २६ रुपैया ७५ रुपैया नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले काउली रु प्रति के जी रु ८० मा किनको पाइयो भने रु १० नाफा राखेर रु ९० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ९० मा खरिद गरी रु २० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ८० उपभोक्ता मूल्य रहेको काउली उपभोक्ताले रु १२० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- xiii. बन्दाको उत्पादन मूल्य रु २२ रुपैया ५ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५० रुपैया २५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले बन्दाको उत्पादन लागतमा १६ रुपैया ७५ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले बन्द रु प्रति के जी रु ५० मा किनको पाइयो भने रु ५ नाफा राखेर रु ४५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ४५ मा खरिद गरी रु ५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ४० उपभोक्ता मूल्य रहेको बन्दालाई उपभोक्ताले रु ५५मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- xiv. पाकुचा सागको उत्पादन मूल्य रु ४२ रुपैया ४७ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ६५ रुपैया ५५ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले पाकुचा सागको उत्पादन लागतमा २३ रुपैया २८ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले पाकुचा साग रु प्रति के जी रु ५५ मा किनको पाइयो भने रु २० नाफा राखेर रु ७५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ७५ मा खरिद गरी रु १५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ५५ उपभोक्ता मूल्य रहेको पाकुचा सागलाई उपभोक्ताले रु १०० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- xv. औषतमा तोरी सागको उत्पादन मूल्य रु २७.८४ देखिन्छ भने विक्रय मूल्य रु ३८ रुपैया ८९ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले तोरीको सागको उत्पादन लागतमा ११ रुपैया ०५ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले तोरीको साग प्रति मुठा रु १५ मा किनको पाइयो भने रु ५ नाफा राखेर रु २० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि

- गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू २० मा खरिद गरी रू ५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रू ५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा,रू १५ कृषक मूल्य रहेको तोरीको सागलाई उपभोक्ताले रू ७५ मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- xvi. भट्मास उत्पादन मूल्य रू ५० देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ६५ रूपैया ९० पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले भट्मासको उत्पादन लागतमा १५ रूपैया ९० पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले भट्मास कोशा रू प्रति के जी रू ८० मा किनको पाइयो भने रू १० नाफा राखेर रू ९० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू ९० मा खरिद गरी रू १० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रू १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा,रू ५० उपभोक्ता मूल्य रहेको भट्मास कोशा उपभोक्ताले रू ११० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- xvii. बोडीको उत्पादन मूल्य ३७ रूपैया ५४ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५७ रूपैया २७ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले बोडीको उत्पादन लागतमा १९ रूपैया ७३ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले बोडीको रू प्रति के जी रू ४० मा किनको पाइयो भने रू १५ नाफा राखेर रू ५५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू ५५ मा खरिद गरी रू १० नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रू १५ मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा,रू ४० उत्पादक मूल्य रहेको बोडीलाई उपभोक्ताले रू ८०मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।
- xviii. औषतमा घ्यू सीमीको उत्पादन मूल्य ४३ रूपैया २२ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५४ रूपैया ७७ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले घ्यू सीमीको उत्पादन लागतमा ११ रूपैया ७३ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले घ्यू सीमीको रू प्रति के जी रू ३० मा किनको पाइयो भने रू १० नाफा राखेर रू ४० मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रू ४० मा खरिद गरी रू १५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रू १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा,रू ३० कृषक मूल्य रहेको घ्यू सीमीलाई उपभोक्ताले रू ६५ मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

xix. हरियो खुसानीको उत्पादन मूल्य रु २८ रुपैया ७ पैसा देखिन्छ भने विक्रय मूल्य ५४ रुपैया ३ पैसा देखिन्छ । तालिका अनुसार यसरी हेर्दा कृषकले हरियो खुसानीको उत्पादन लागतमा २५ रुपैया ६ पैसा नाफा राखेर विक्रि गर्ने गरेका छन् । विचौलियाले हरियो खुसानी रु प्रति के जी रु ३५ मा किनेको पाइयो भने रु १० नाफा राखेर रु ४५ मा थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइयो । थोक विक्रेताले रु ४५ मा खरिद गरी रु १५ नाफा राखेर खुद्रालाई विक्री गरेको पाइएको छ तर खुद्रा विक्रेताले भने रु १० मात्र नाफा राखेर उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा, रु ३५ उपभोक्ता मूल्य रहेको हरियो खुसानीलाई उपभोक्ताले रु ७० मा खरिद गर्ने गरेको पाइयो ।

५.२ निष्कर्ष (Conclusion)

प्रस्तुत अध्ययनको निष्कर्षलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनलाई विश्लेषण गर्दा कृषकले रु १०७ मा उत्पादन गरेको रायोसागमा ३ रुपैया नाफा राखेर विचौलियालाई विक्री गर्दै गर्दा विचौलियाले रु १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले ५ नाफा र खुद्राले रु १० नाफा राखेर १३५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । त्यसैगरी पालकमा कृषकले १ रुपैया ३२ पैसा नाफा राख्दा विचौलियाले रु १० नाफा, थोकले रु १० र खुद्राले रु ५ नाफा राखेर १२५ मा उपभोक्तालाई विक्रि गरेको पाइयो छ । हरियो लसुनलाई कृषकले २.३७ नाफा राखेर विक्रि गर्दा विचौलियाले रु १० नाफा राखेर थोक विक्रेतालाई विक्रि गरेको पाइएको छ भने थोक विक्रेताले हरियो लसुना १० नाफा राखेका छन् । थोकले रु १० र खुद्राले समेत रु १० नाफा राख विक्रि गरेका छन् ।

त्यसैगरी, हरियो प्याजमा कृषकले रु १० नाफा राख्दा विचौलियाले रु १५, थोकले रु ५ र खुद्राले रु १५ नाफा राखेर पाइयो छ । हरियो धनियामा कृषकले १.२५ नाफा राख्दा विचौलियाले रु ५, थोकले रु १० नाफा र खुद्राले रु ५ नाफा राखेको पाइएको छ । गाजरमा कृषकले २.६७ नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोक र खुद्राले ५ / ५ नाफा राखेको पाइयो । त्यसैगरी सुपको सागमा कृषकले रु २.११ नाफा राख्दा विचौलिया, थोक र खुद्राले ५ रुपैयाका दरले नाफा रहेको पाइयो । मेथी सागमा कृषकले रु ३.६ नाफा राख्दा विचौलियाले ७ , थोकले ५ र खुद्राले ७ रुपैया नाफा राखेको पाइयो । चमसुर साग कृषकले रु ४.४५ नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोकले ७ र खुद्राले ५ रुपैया नाफा राखेको पाइयो । रातो गान्टे

मुला कृषकले रू २.६ नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोकले ७ र खुद्राले ३ रूपैया नाफा राखेको पाइयो ।

सेतो सलगम कृषकले रू १.९५ नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोकले ५ र खुद्राले ७ रूपैया नाफा राखेको पाइयो । काउली कृषकले ४२ पैसा नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोकले ५ र खुद्राले ५ रूपैया नाफा राखेको पाइयो । बन्दाको कृषकले १.७५ नाफा राख्दा विचौलियाले ३, थोकले ५ र खुद्राले ५ रूपैया नाफा राखेको पाइयो ।

पाकुचा साग कृषकले २.४५ नाफा राख्दा विचौलियाले ३, थोकले ५ र खुद्राले ४ रूपैया नाफा राखेको पाइयो । तोरी साग कृषकले १.११ नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोकले ३ र खुद्राले २ रूपैया नाफा राखेको पाइयो । भट्मास कृषकले ४.१ नाफा राख्दा विचौलियाले ४.५, थोकले ५.५ र खुद्राले ५ रूपैया नाफा राखेको पाइयो । बोडी कृषकले २.७३ नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोकले ७ र खुद्राले ८ रूपैया नाफा राखेको पाइयो । घ्यू सीमीको कृषकले ३४ पैसा नाफा राख्दा विचौलियाले ५, थोकले ४ र खुद्राले ६ रूपैया नाफा राखेको पाइयो भने हरियो खुसानी ९७ पैसा नाफा राख्दा विचौलियाले ४, थोकले ६ र खुद्राले ७ रूपैया नाफा राखेको पाइयो ।

५.३ सुझाव (Suggestions)

प्रस्तुत अध्ययन तरकारीको मूल्य श्रृङ्खलाको सन्दर्भमा उपयुक्त भएपनि नियमनकारी निकाय नभएको कारण आफू अनुकुल मूल्य निर्धारण हुने भएकोले यसलाई सुधार गर्ने जरूरी देखिन्छ । तरकारीको मूल्यमा अत्याधिक विविधिकरण आउँदा एकातिर किसानले उपयुक्त मूल्य नपाएको अवस्था छ, भने अर्कोतिर उपभोक्ताले चर्को मूल्य तिर्नु परेको छ । प्रस्तुत अध्ययनको सुझावलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

५.३.१ नीतिगत तहको लागि सुझाव

क) प्रस्तुत अध्ययनमा खासगरी मूल्यको श्रृङ्खलाको विश्लेषण गर्दा प्रभावकारी नीतिनियमको व्यवस्था नभएकोले नीति निर्माताहरूले यसतर्फ ध्यान दिनु जरूरी छ ।

ख) हाल कायम रहेका नीतिहरूलाई प्रभावकारी कार्यन्वयन हुन नसकेको अवस्थामा कार्यन्वयन पक्षलाई ध्यान दिनु जरूरी छ ।

ग) तरकारीको मूल्यमा एकरूपता नदेखिएकोले यसलाई खासगरी नीति निर्माताले ध्यान दिनुपर्ने देखियो ।

५.३.२ प्रयोगात्मक तहको लागि सुझाव

- क) अध्ययन अनुसार कृषकले थोरै मात्र नाफा राख्दा विचौलिया, थोक र खुद्राले धेरै नाफा राखेको पाइयो जसलाई एकरूपता ल्याउनु जरुरी रहेको छ ।
- ख) उत्पादनमा खासगरी साधनहरूको पर्याप्तताको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ग) उत्पादन धेरै भएको कारण कृषकको मूल्य कम भएपनि अन्य क्षेत्रले भने थोरै मात्रामा कारोवार हुने भएकोले धेरै नाफा लिने भएकोले त्यसमा एकरूपमा कायम गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.३.३ भावी अध्ययनको लागि सुझाव

- क) प्रस्तुत अध्ययनमा खासगरी मूल्यको श्रृङ्खलाको अध्ययन गर्ने भएकोले यस क्षेत्रसंग सम्बन्धित क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्न सहयोग पुग्नेछ ।
- ख) तरकारीको उत्पादन तथा विक्रि वितरणमा अध्ययन गर्न यसले सहयोग गर्नेछ ।
- ग) मूल्यश्रृङ्खला अध्ययन तथा तरकारीको उत्पादनको सम्बन्धमा अध्ययन गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

सन्दर्भसूची(REFERNCES)

- अर्थ मन्त्रालय (२०७७), *आर्थिक सर्वेक्षण २०७६/७७*, र २०७८ /२०७९ काठमाडौं : लेखक ।
- ओझा (सन् २०१५) नेपालमा तरकारी खेती, नेपाल खबर डटकम, सन् २०१५, डिसेम्बर २, वि.सं २०७२ मंसिर १६ गते ।
- काफ्ले अरूण (सन् २०२१) नेपालमा तरकारी खेतीको लागि संरचित संरचनाको प्रयोगबाट फाइदा
लिन ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू, *कृषि डेली*, मार्च १८, २०२१, वि.सं २०७७, चैत्र ५ गते
केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०६९) कृषि गणना २०६९, काठमाडौं : नेपाल सरकार, केन्द्रीय
तथ्याङ्क विभाग ।
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (सन् २००८) श्रमशक्ति सर्वेक्षण २००८, काठमाडौं : नेपाल सरकार,
केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।
- उपाध्याय, डिला कुमारी (२०७६) उखु खेतिको लागत लाभ विश्लेषण : लम्कीचुहा
नगरपालिका ,कैलाली : अप्रकाशित शोधपत्र : स्नातकोत्तर तह एम. एड. चौथो सेमेष्टर,
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, कीर्तिपुर, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।
- कानून किताब व्यवस्था समिति (२०७२), *नेपालको संविधान २०७२*, काठमाडौं : लेखक ।
- कुमारी, गीता (२०७१), व्यवसायिक तरकारी खेतीले पारेको सामाजिक, आर्थिक प्रभाव -
लेखनाथ नगरपालिका वडा नं.२ कास्की जिल्लाको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन)
अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, पोखरा, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र विभाग,
पृथ्वी नारायण क्याम्पस।
- खनाल, पेशल(२०७६), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, काठमाडौं, सनलाइट पब्लिकेशन ।
- घिमिरे, होमनाथ (२०७४), वैदेशिक रोजगारीले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको
प्रभाव एक अध्ययन : बडीगाँड, गाउँपालिका, बाग्लुङ्ग : अप्रकाशित शोधपत्र :
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग,
कीर्तिपुर, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।
- पौडेल, मिनराज र नेपाल प्रांशु, (२०७१) *व्यवसायिक अर्थशास्त्र*, काठमाडौं : एम के पब्लिसर्स
एण्ड डिष्टिब्यूटर्स ।
- राष्ट्रिय योजना आयोग (२०७६), *पन्ध्रौ योजना २०७६/७७-२०८०/८१*, काठमाडौं : राष्ट्रिय
योजना आयोग ।

सापकोटा, पार्वती (सन् २०१९), व्यवसायिक तरकारी खेतीले पारिवारिक तहको सामाजिक र राजनीतिक प्रभाव अप्रकाशित शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर काठमाडौं, समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग ।

सापकोटा, नारायण प्रसाद (सन् २०१९), व्यवसायिक तरकारी खेतीको सामाजिक आर्थिक प्रभावहरू: उग्रचण्डी नाला गा. वि. सं काभ्रेपालाञ्चोक जिल्लाको एक मानवशास्त्रीय अध्ययन, अप्रकाशित शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर काठमाडौं, समाजशास्त्र विभाग ।

अनुसूचीहरू (Appendices)

अनुसूची १ कृषकहरूको लागि प्रश्नावली

आदरणीय उत्तरदाता ज्यू

नमस्कार

म त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संज्ञकाय, विश्वविद्यालय क्याम्पस अर्थशास्त्र शिक्षा विभागको स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको विद्यार्थी हुँ । मैले आफ्नो चौथो सेमेष्टरको आंशिक कोड नं. ५४४ को पाठ्यभार पूरा गर्न आदरणीय गुरू प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापाको निर्देशनमा तरकारीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन : मध्यपुर थिमी नगरपालिका भक्तपुरको एक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र पतयार गरिरहेको छु । उक्त शोधपत्रका लागि आवश्यक सूचना उपलब्ध गराई सहयोग गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दछु ।

पदमलाल पराजुली

शोधकर्ता

तपाईं यो प्रश्नावली अहिले भर्न सहमत हुनुहुन्छ ?

सहमत छैन सहमत छु । हस्ताक्षर मिति :.....

नाम :..... ठेगाना : उमेर :

लिङ्ग :..... धर्म : पेशा :.....

परिवार संख्या :..... घरमुलीको लिङ्ग :.....

प्रश्न नं. १ तपाइ कहिले देखि तरकारी खेतीका लाग्नु भयो ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. २. तपाइले कस्तो खालको तरकारी खेती गर्नुहुन्छ ?

क) मौसमी तरकारी खेती ख) बेमौसमी तरकारी खेती

प्रश्न नं. ३. तरकारी खेती गर्नुको कारण के हो ?

क) अर्थोपार्जन (ख) जीविका चलाउन

ग) आम्रदानीको स्रोतको रूपमा घ) अन्य

प्रश्न नं. ४. तरकारी खेतीको लागि तपाइको आफ्नै जग्गा छ ?

क) छ ख) छैन

प्रश्न नं. ५. तपाइले कति जग्गामा तरकारी खेती गर्नुभएको छ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. ६. तपाइले जग्गाको भाडा कति तिर्नुहुन्छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. ७ तपाइले तरकारी मूल्य कसरी निर्धारण गर्नुहुन्छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. ८ तपाइले कुनकुन तरकारी उत्पादन गर्नुहुन्छ ?

क) रायो साग (ख) पालक साग (ग) लसुन हरियो (घ) व्याज हरियो

(ङ) धनिया हरिया (च) गाजर (ज) सुपको साग (झ) मेथीको साग

(ञ) चम्सुर साग (ट) रातो गान्ते मुला (ठ) सेतो सलगम (ड) काउली

(ढ) बन्दा (ण) पाकुचा साग (त) तोरी साग (थ) भट्मास

(न) बोडी (त) घ्यू सीमी (थ) खोर्सानी हरियो

प्रश्न नं. ९. तपाईले तरकारीको उत्पादन परिणाम कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १०. तपाइले कति जना कामदार राख्नु भएको छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १२ तरकारीको प्रत्येक दिनको विक्रिमूल्यमा फरकपना छ कि छैन ?

क) छ ख) छैन ।

प्रश्न नं. १३ तरकारीमा विक्रि मूल्यमा फरकपना नआउनुको कारण के हो ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १४ तपाइले नाफाको निर्धारण कसरी गर्नुहुन्छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १५ तपाईले उत्पादन गरेको रायो सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १६ तपाईले उत्पादन गरेको पालक सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १७ तपाईले उत्पादन गरेको लसुन हरियोको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १८ तपाईले उत्पादन गरेको हरियो व्याजको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १९ तपाईले उत्पादन गरेको हरियो धनियाको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर

प्रश्न नं. २० तपाईले उत्पादन गरेको गाजरको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. २१ तपाईले उत्पादन गरेको सुपको सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. २२ तपाईले उत्पादन गरेको मेथीको सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २३ तपाईले उत्पादन गरेको चमसुर सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २४ तपाईले उत्पादन गरेको रातो गान्टे मुलाको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २५ तपाईले उत्पादन गरेको सोतो सलगमको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर

प्रश्न नं. २६ तपाईले उत्पादन गरेको रायो सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २७ तपाईले उत्पादन गरेको काउलीको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. २८ तपाईले उत्पादन गरेको बन्दाको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर

.....

प्रश्न नं. २९ तपाईले उत्पादन गरेको पाकुचा सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. ३०. तपाईले उत्पादन गरेको तोरी सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. ३१. तपाईले उत्पादन गरेको भट्मास सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर

.....

प्रश्न नं. ३२ तपाईले उत्पादन गरेको बोडी सागको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. ३३ तपाईले उत्पादन गरेको घ्यू सीमीको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. ३४ तपाईले उत्पादन गरेको हरियो खुर्सानीको उत्पादन लागत र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

धन्यवाद

अनुसूची २ विचौलिया, थोक र खुद्रा विक्रेताको लागि प्रश्नावली

आदरणीय उत्तरदाता ज्यू

नमस्कार

म त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संङ्काय, विश्वविद्यालय क्याम्पस अर्थशास्त्र शिक्षा विभागको स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको विद्यार्थी हुँ । मैले आफ्नो चौथो सेमेष्टरको आंशिक कोड नं. ५४४ को पाष्ठ्यभार पुरा गर्न आदरणीय गुरू प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापाको निर्देशनमा तरकारीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन : मध्यपुर थिमी नगरपालिका भक्तपुरको एक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र पतयार गरिरहेको छु । उक्त शोधपत्रका लागि आवश्यक सूचना उपलब्ध गराई सहयोग गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दछु ।

पदमलाल पराजुली

शोधकर्ता

तपाईं यो प्रश्नावली अहिले भर्न सहमत हुनुहुन्छ ?

सहमत छैन

सहमत छु ।

हस्ताक्षर

मिति :.....

नाम :..... ठेगाना :

उमेर :

लिङ्ग :..... धर्म :

पेशा :.....

परिवार संङ्ख्या :..... घरमुलीको लिङ्ग :.....

प्रश्न नं. १ तपाईंले खरिद गरेको रायो सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. २ तपाईंले खरिद गरेको पालक सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ३ तपाईंले खरिद गरेको लसुन हरियोको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ४ तपाईंले खरिद गरेको हरियो व्याजको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

.....

प्रश्न नं. ५ तपाईंले खरिद गरेको हरियो धनियाको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. ६ तपाईंले खरिद गरेको गाजरको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ७ तपाईंले खरिद गरेको सुपको सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर

:.....

प्रश्न नं. ८ तपाईंले खरिद गरेको मेथीको सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ९ तपाईंले खरिद गरेको चमसुर सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १० तपाईंले खरिद गरेको रातो गान्ते मुलाको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ११ तपाईंले खरिद गरेको सोतो सलगमको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर

प्रश्न नं. १२ तपाईंले खरिद गरेको रायो सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १३ तपाईंले खरिद गरेको काउलीको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १४ तपाईंले खरिद गरेको बन्दाको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १५ तपाईंले खरिद गरेको पाकुचा सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १६. तपाईंले खरिद गरेको तोरी सागको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ??

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १७. तपाईंले खरिद गरेको भट्मास कोशाको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १८ तपाईंले खरिद गरेको बोडीको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. १९ तपाईंले खरिद गरेको घ्यू सीमीको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २० तपाईंले खरिद गरेको हरियो खुर्सानीको क्रय मूल्य र विक्रि मूल्य कति कति छ ?

उत्तर.....

अनुसूची ३ उपभोक्ताको लागि प्रश्नावली

आदरणीय उत्तरदाता ज्यू

नमस्कार

म त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संड्काय, विश्वविद्यालय क्याम्पस अर्थशास्त्र शिक्षा विभागको स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको विद्यार्थी हुँ । मैले आफ्नो चौथो सेमेष्टरको आंशिक कोड नं. ५४४ को पाठ्यभार पुरा गर्न आदरणीय गुरू प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापाको निर्देशनमा तरकारीको मूल्य श्रृङ्खलाको अध्ययन : मध्यपुर थिमी नगरपालिका भक्तपुरको एक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिरहेको छु । उक्त शोधपत्रका लागि आवश्यक सूचना उपलब्ध गराई सहयोग गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दछु ।

पदमलाल पराजुली

शोधकर्ता

तपाईं यो प्रश्नावली अहिले भर्न सहमत हुनुहुन्छ ?

सहमत छैन सहमत छु । हस्ताक्षर मिति :.....

नाम :..... ठेगाना : उमेर :

लिङ्ग :..... धर्म : पेशा :.....

परिवार संख्या :..... घरमुलीको लिङ्ग :.....

प्रश्न नं. १ तपाईंले दैनिक कुनकुन तरकारी खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं.२ तरकारी खरिद गर्दा कुनकुन कुरालाई ध्यान दिनुहुन्छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ३ तपाईंले रायो सागकाकति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ४ तपाईंले पालक साग कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ५ तपाईंले लसुन हरियो कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ६ तपाईले हरियो व्याज कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

.....

प्रश्न नं. ७ तपाईले हरियो धनिया कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. ८ तपाईले गाजरको कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर:.....

प्रश्न नं. ९ तपाईले सुपको साग कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १० तपाईले मेथीको साग कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. ११ तपाईले चमसुर सागकति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. १२ तपाईले रातो गान्टे मुला कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. १३ तपाईले सोतो सलगम कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर

प्रश्न नं. १४ तपाईले रायो साग कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. १५ तपाईले काउली कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १६ तपाईले बन्दा कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १७ तपाईले पाकुचा साग कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर :.....

प्रश्न नं. १८. तपाईले तोरी साग कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. १९. तपाईले भट्मास कोशा कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २० तपाईंले बोडीकति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २१ तपाईंले घ्यू सीमी कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....

प्रश्न नं. २२ तपाईंले हरियो खुर्सानी कति मूल्यमा खरिद गर्नुहुन्छ ?

उत्तर.....